

รายงานการวิจัย เรื่อง

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
ต่อกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
**Assessing the Health Impact of the One Tambon One
Product Policy on Local Fabric Weaving Groups
In North-Eastern Thailand**

โดย

เกษราวัลณ์ นิลวรังกูร

จรัญญา วงษ์พรหม

ชลิดา ชนัฐธีรกุล

สุมน ปิ่นเจริญ

สนับสนุนโดย

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

ISBN 974-435-918-8

กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินงานในครั้งนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลจาก กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน คือ กลุ่มทอผ้าไหมสีเคมี และธรรมชาติ กลุ่มทอผ้าครามผ้าฝ้ายสีเคมีและธรรมชาติ กลุ่มทอผ้าไหมไหมพรม เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อบต. กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน กลุ่มพ่อค้าคนกลาง ที่ได้ให้ข้อมูล และร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานวิจัย คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณผู้ร่วมดำเนินการวิจัยดังกล่าวมา ณ ที่นี้ด้วย และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจังหวัด เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงาน และช่วยเหลือสนับสนุนให้การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ท้ายที่สุด คณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

คณะผู้วิจัย

19 เมษายน 2547

บทคัดย่อ

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายที่ถูกกำหนดเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของประชาชนในท้องถิ่น การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาขอบเขตของนโยบายและการกระตุ้นการพัฒนาของนโยบายต่อกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) วิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายนี้ต่อสุขภาพกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำนโยบายสู่การปฏิบัติพิจารณาปรับเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติตามนโยบาย โดยการให้เสนอแนะที่ช่วยทำให้เพิ่มพูนผลกระทบทางบวก และช่วยลดผลกระทบทางลบที่จะเกิดขึ้น

กลุ่มผู้ร่วมดำเนินการวิจัยคือ กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านจำนวน 126 คน กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านจำนวน 23 คน กลุ่มพ่อค้าและแม่ค้าคนกลางจำนวน 5 คน และกลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านจำนวน 5 คน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยวิธีการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ การจดบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับจังหวัดมีความเข้าใจนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นอย่างดี แต่ระดับอำเภอ สมาชิก อบต. ผู้ช่วยผู้ใหญ่/กรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจนโยบายนี้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีความซ้ำซ้อนในการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้ส่งผลกระทบทางสุขภาพต่อสุขภาพของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งเชิงบวกเชิงลบ และในบางประเด็นส่งผลกระทบเชิงบวกควบคู่กับเชิงลบ ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน

1.1 ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวก กลุ่มทอผ้าได้เปิดโลกทัศน์ทำให้รู้ความเป็นอยู่ของคนในเมืองใหญ่ ใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และประสบการณ์การทอผ้ากับกลุ่มทอผ้าในหมู่บ้านอื่น ได้พัฒนาความรู้ในการทอผ้า และการบริหารจัดการในเรื่องต่างๆ เช่น การตลาด จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าสู่ลูกหลาน สมาชิกในครอบครัวได้อยู่ด้วยกัน สามียช่วยเหลือภรรยาในการทำงาน และมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน บุตรหลานได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น เช่น มหาวิทยาลัย หรือวิทยาลัย และจำนวนขโมยในชุมชนลดลง

1.2 ผลกระทบทางสุขภาพเชิงลบ ได้แก่ ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากองค์กรของรัฐบาล มีการเจ็บป่วยทางกายอันเนื่องมาจากการทอผ้า เช่น อาการปวดหลัง ปวดขา อาการระคายเคืองทางเดินหายใจจากการย้อมสี อาการแพ้ตามผิวหนังจากสารเคมี จิตวิญญาณที่ยึดในวัตถุนิยม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นแข่งขันกันมากขึ้น รู้สึกสูญเสียมรดกทาง

วัฒนธรรม ความมั่นคงและศักดิ์ศรีของชุมชน นอกจากนี้การใช้สื่เคมียอมผ้าทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นพิษ

1.3 ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวกควบคู่กับเชิงลบ กลุ่มทอผ้ามีอาชีพและรายได้เพิ่มควบคู่กับภาระหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้น จากการกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุนในการทอผ้าและใช้จ่ายในครัวเรือน อยู่ดีกินดีควบคู่กับความยากลำบากและความปลอดภัย การเป็นตัวแทนกลุ่มนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายต้องประสบกับความทุกข์ยากหลายอย่าง สินค้าได้มาตรฐานและมีแหล่งขายเพิ่มควบคู่กับขายยากและขายดัดราคา การพัฒนาคุณภาพสินค้าทำให้มีแหล่งขายเพิ่มในขณะเดียวกันการเพิ่มจำนวนของสินค้าที่คล้าย ๆ กันก็ส่งผลให้การขายสินค้าเป็นไปได้ยาก ลดการอพยพแรงงานควบคู่กับการขายผ้าเกิดการอพยพแรงงานแบบใหม่คือไปขายผ้าตามเมืองใหญ่ มีความสุขควบคู่กับความวิตกกังวล หวาดระแวง และเคร่งเครียด และความสามัคคีควบคู่กับความแตกแยก

2. กลุ่มพ่อค้าคนกลาง คิดว่านโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายที่สร้างงานในชุมชน แต่การจัดแสดงสินค้าตามเมืองใหญ่เป็นการดึงคนออกจากชุมชนทำให้เกิดภาวะเครียดเนื่องจากจำหน่ายสินค้าในชุมชนได้ลำบากหรือขายไม่ได้ กิจการถดถอย บางครั้งขายสินค้าไม่ได้ทำให้ต้องขายในราคาต่ำกว่าทุนหรือต่ำกว่าทุน และพ่อค้าคนกลางบางคนต้องนำสินค้าเร่ขายนอกชุมชน

3. กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน มีความสุขที่ได้ใช้ผ้าทอที่มีคุณภาพดีกว่าเดิม มีราคาถูกกว่า และมีสินค้าให้เลือกที่หลากหลาย แต่รู้สึกผิดหวังที่กลุ่มผู้ผลิตขาดความรู้ เรื่องการบริหารจัดการและการตลาดทำให้การจำหน่ายสินค้าไม่สม่ำเสมอ

4. กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ อบต.ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ในการปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ต้องเสียสละเงินส่วนตัวหากงานนั้นไม่มีงบประมาณ อีกทั้งเสียสละเวลาเพื่อทุ่มเทให้กับการทำงาน แต่มีระบบราชการบางแห่งยังคงใช้ระบบเครือข่าย คนใกล้ชิด และผลประโยชน์ เข้ามาเกี่ยวข้องในการคัดเลือกกลุ่มเพื่อเป็นตัวแทนไปออกร้านผลิตภัณฑ์ทำให้กลุ่มทอผ้าขาดโอกาส เกิดการทำงานที่ซ้ำซ้อนระหว่างหน่วยงานเนื่องจากการคาดหวังต่อผลงาน

จากผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานภาครัฐควรทำงานแบบบูรณาการเพื่อลดความซ้ำซ้อนของงาน ควรวางตัวเป็นกลางในการประสานประโยชน์ของกลุ่มทุกกลุ่ม ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนในระดับรากหญ้าแสดงความคิดเห็น เพื่อที่รัฐจะได้แก้ปัญหาได้ตรงจุดและรัฐควรมีระบบการตรวจสอบติดตามการทำงานของเจ้าหน้าที่ของภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดราคากลางของสินค้าเพื่อไม่ให้ขายดัดราคากันในกลุ่มสมาชิก นอกจากนี้กระทรวงสาธารณสุขและมหาดไทยควรมุ่งส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ทุกระดับรวมทั้งประชาชน ให้มีความรู้และเข้าใจผลกระทบทางสุขภาพของกลุ่มทอผ้าจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านสุขภาพระดับจังหวัดที่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เฉพาะฝ่ายอาหาร เพิ่มความรับผิดชอบการดูแลเกี่ยวกับการเจ็บป่วยจากการทำงาน

นอกจากนี้ผลของการวิจัยทำให้ผู้ที่รับผิดชอบกำหนดนโยบายสามารถนำไปประกอบในการตัดสินใจในการดำเนินนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อส่งเสริมผลกระทบเชิงบวกและลดผลกระทบเชิงลบของการดำเนินนโยบาย และเป็นแนวทางในการที่จะดำเนินนโยบายสาธารณะใด ๆ ก็ตาม ควรมีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่จะเกิดขึ้น

Abstract

The purposes of this research were to: 1) study the scope and implementation of the One Tambon One Product (OTOP)¹ policy at the provincial and sub-district levels.; 2) study the impact of the OTOP policy on the physical, mental, social, and spiritual health of local fabric weaving groups in the Northeastern or Isaan region, Thailand; and 3) provide guidelines for related policy makers to improve the implementation of the policy in order to increase positive and minimize negative health impact. The OTOP policy is aimed at promoting the production of local goods by using local wisdom and resources in order to distribute them to national and international markets, thereby raising the economic living standard in Thailand, particularly in rural areas where income levels and consumer demand are low. There were 4 groups in this study, which comprised of 1) local fabric weaving groups (126 participants); 2) government officials, members of *tambon* administrative organizations, village headmen/village committees (23 participants); 3) middle men (5 participants) ; and 4) the consumers of the local fabric (5 participants). A variety of qualitative methods were used to gather data, namely focus groups, informal interviews, in-depth interviews, participant observation, and field notes. The data were analyzed by using quantitative and qualitative methods.

The results of the research indicated divergent levels of understanding amongst local fabric weaving groups, government officials, middle men and consumers of traditional fabric. Additionally, the OTOP policy had both positive and negative impact on the physical, mental, social and spiritual health of the four - group participants as follows:

1. Local fabric weaving groups

There were both positive and negative health impact to these groups. The positive impacts were gaining new knowledge about dye, weaving fabric, and business management. The themes also appeared in the increase of learning about society in big cities, using local wisdom to create new pattern of fabric, and teaching the culture of fabric weaving to their children. Furthermore, the themes emerged center on the increase of the family members' relationship, the opportunity to access health care

services and the opportunity for their children to study in universities or colleges. Also, the themes showed the decrease number of burglars. Regarding the negative health impact, themes emerged center on the unfair treat on local fabric weaving groups by some government officials who are responsible for OTOP. Moreover, themes appeared the increase of physical illness. Additionally, the themes showed the deteriorate of spirituality; the feeling of losing the culture and heritage of their ancestors' fabric pattern. Concerning the congruence of positive and negative health impact, themes appeared the increase of both income and debt, well-being and struggle in wandering to sell products, unity and conflict, and happiness and anxiety or stress. The themes also emerged center on the decrease number of immigrants but increase number of wandering merchants.

2. Middle men

The positive impact was that middle men appreciated local people had jobs and earned money from them. The negative impact was that their own business were regressive after the OTOP policy has been introduced.

3. The consumers of the local fabric

Most consumers appreciated that they had better products both styles and qualities. However, they were upset about the local fabric weaving groups that these groups were unable in management marketing.

4. Government officials, members of *tambon* administrative organizations, village headmen/village committees

Some government officials, members of *tambon* administrative organizations, village headmen/village committees dedicated themselves for work by paying their own budgets to run this project for serving the local weaving groups. Additionally, they had the problem to deal with some government official groups who took advantages and selected their own people to sell the products. These problems affected the succeed of OTOP policy.

The suggestions from this study were 1) the government officials have to use integrative approach and management to reduce the repetitive jobs, work loyally and stop taking advantage from the local fabric weaving. 2) the Ministry of Public Health and Ministry of Interior have to enhance staffs' knowledge about the health impact of OTOP policy on local fabric weaving groups in the North-Eastern, Thailand. 3) staffs who were responsible for OTOP policy at the provincial health care agencies should take responsibility for not only food standard but also for the negative health impact on local fabric weaving groups from OTOP policy.

These findings contribute to a more nuanced understanding of the impact of OTOP on the village level, as well as provide guidelines for policy makers, for example the government should welcome the opinion of grassroot people for better problem solving to improve the implementation of the policy in order to encourage the positive outcomes of the program, particularly in under-developed regions in Isaan.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
 บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ขอบเขตของการวิจัย	3
คำถามการวิจัย	4
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
กรอบแนวคิด	5
 บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
นโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	8
ที่มาของนโยบาย	8
แนวคิดและหลักการ	9
การจัดกลไกการบริหารนโยบาย	13
การดำเนินโครงการในประเทศ	16
แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสุขภาพกับนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	25
สุขภาพ (Health)	26
ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ (Determinants of health)	26
การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ	27
การทอผ้า	30
เอกลักษณ์ของผ้าทอ: ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา	31
เส้นใยและกระบวนการเปลี่ยนแปลงเส้นใยในการถักทอ	33
กระบวนการย้อมและทอผ้า	36

หน้า

การทอผ้าพื้นบ้านกับสุขภาพ	39
การทอผ้าพื้นบ้านกับสุขภาพของบุคคลที่ทอผ้าอยู่บ้าน	40
การทอผ้ากับสุขภาพของบุคคลที่ทำงานทอผ้าในโรงงานอุตสาหกรรม	44
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
วิธีดำเนินการวิจัย	48
ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา	51
การวิเคราะห์ข้อมูล	51
ความน่าเชื่อถือหรือจุดแข็งเชิงวิทยาศาสตร์ของการศึกษา	52
จริยธรรมการวิจัย	54
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
ข้อมูลทั่วไป	56
ขอบเขตของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และผลกระทบทางสุขภาพ	57
ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	57
การกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในกลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน	57
ผลกระทบทางสุขภาพ	58
ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวก	58
ผลกระทบทางสุขภาพเชิงลบ	60
ผลกระทบทางสุขภาพทั้งเชิงบวกและเชิงลบควบคู่กัน	65
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	75
อภิปรายผล	76
ด้านนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	76
ด้านผลกระทบทางสุขภาพ กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ เชิงบวกและลบ	76
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปรับปรุงการดำเนินงาน	80
การนำผลการวิจัยไปใช้	81
ข้อเสนอแนะในการดำเนินการวิจัย	82
เอกสารอ้างอิง	83
ภาคผนวก	88

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 บทบาท ภารกิจ ของกระทรวง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	10
2 เปรียบเทียบการทำงานแบบอยู่กับที่กับอาการปวดเมื่อยส่วนต่างๆ ของร่างกาย	45

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 กรอบและประเด็นการศึกษา	7
2 แสดงแนวทางการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม : หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	12
3 กลไกการบริหาร หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	15
4 โครงสร้างและกระบวนการดำเนินงานตามนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	19
5 ผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์	74

บทที่ 1

บทนำ

1.1ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในภาวะที่โลกต้องประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลจากนานาประเทศได้กำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมภาวะเศรษฐกิจของประชาชนผู้ยากไร้ในพื้นที่ โดยใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น นโยบายนี้เริ่มดำเนินการครั้งแรกที่ประเทศญี่ปุ่นโดยมีชื่อว่า นโยบาย หนึ่งหมู่บ้าน หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Village One Product) และเป็นนโยบายที่ประสบความสำเร็จทำให้ประชาชนที่ยากจน และประสบปัญหามากมายที่เมือง โออิตะ (Oita) มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ต่อมานานาประเทศ เช่น จีน ฟิลิปปินส์ และไทย ได้นำนโยบายนี้มาใช้ โดยใช้ชื่อที่ต่างกัน สำหรับประเทศไทยเรียกนโยบายนี้ว่า นโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อปีพุทธศักราช 2544 เพื่อแก้ไขความยากจนของประชาชน ทั้งในเขตชนบทและเขตเมือง นโยบายนี้สนับสนุนและเชื่อมโยงกับนโยบายพักชำระหนี้ของเกษตรกรที่เป็นการลดภาระหนี้ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้พัก และคิดอย่างสร้างสรรค์ ตั้งหลักและสร้างชีวิตใหม่ นอกจากนี้ นโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ยังเชื่อมโยงกับนโยบายการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน กล่าวคือกองทุนหมู่บ้านให้โอกาสแก่ประชาชนในการกู้ยืมเงินจากกองทุนไปสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ และมีนโยบายอินเทอร์เน็ตตำบล (Internet Tambon) ซึ่งเป็นช่องทางในการขายสินค้าหรือแลกเปลี่ยน เชื่อมโยงประสบการณ์ ความรู้ ทั่วประเทศ และเชื่อมโยงกับตลาดโลก (อัจฉรวรรณ มณีขัติย์, 2544)

แนวคิดของนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีหลักการหลักคือ พัฒนาอุตสาหกรรมพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ลดผลกระทบที่เกิดจากปัญหาเศรษฐกิจโดยการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ใช้แรงงานที่มีอยู่ในชุมชน และสร้างเครือข่ายในการพัฒนาต้นทุน และการตลาดควบคู่กันไปเพื่อลดการนำเข้า และส่งเสริมการตลาดให้ยั่งยืน (จารุพงศ์ พลเดช, 2546) นโยบายนี้ยังมีหลักการที่สำคัญอีก 3 ข้อคือ 1) แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งในและต่างประเทศ 2) ชุมชนระดมความคิดในการคิดค้น พัฒนานตนเองโดยที่ชุมชนพึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ และ 3) สร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีความคิดกว้างไกลมีความรู้ ความสามารถ ให้เกิดขึ้นในสังคม มีการวางแผนการตลาด มุ่งเน้นการผลิตและบริการโดยคำนึงถึงผู้บริโภคเป็นหลัก (อัจฉรวรรณ มณีขัติย์, 2544ก) นอกจากการพัฒนาชุมชนนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ยังมุ่งหวังกระจายรายได้จากการกระจายงานสู่ท้องถิ่น ซึ่งนโยบายนี้ ทำให้หลายหน่วยงานได้ปรับกระบวนการทำงานเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐบาล และแต่ละตำบลได้ผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนขึ้นอย่าง

แพร่หลาย การทอผ้าพื้นบ้านถือเป็นหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่นิยมจัดทำขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสร้างชื่อเสียงให้แก่ภูมิภาคนี้

การทอผ้าพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพชนเผ่าไท ที่อาศัยอยู่ในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยที่ได้สร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญาของตนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (อรทัย ผลดี, 2536) และในประเทศไทยการทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาช้านานในครอบครัวของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกลุ่มเชื้อสายลาว กลุ่มชนเชื้อสายเขมร และไทยกวย หรือกวย หรือส่วย ที่อาศัยอยู่แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ ซึ่งได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่และผ้าขิด (อัจฉรา ภานุวัฒน์ และเครือจิต ศรีบุญนาถ, 2536) ในต่างประเทศ เช่น ประเทศจีน อินเดีย และญี่ปุ่น ได้มีการทอผ้าไหมมาเป็นเวลาช้านานเช่นกัน โดยในประเทศจีนมีการผลิตไหม และทอผ้าตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่คนเริ่มทำไร่และเลี้ยงสัตว์ แต่ยังใช้หินเป็นอาวุธและเครื่องมือ (Neolithic age) และประเทศอินเดียนำเข้าไหมจากจีนเข้าประเทศเพื่อทอผ้าตั้งแต่ศตวรรษที่ 4 (Tanaka, 2002)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่านานาประเทศได้กำหนดนโยบายแก้ไขความยากจนของประชาชน หรือส่งเสริมเศรษฐกิจของชาติ โดยการส่งเสริมให้มีการทอผ้าไหม อย่างเช่น ประเทศบังกลาเทศที่ดำเนินโครงการนำร่อง เพื่อส่งเสริมให้สตรีที่ยากจนในชนบททอผ้าไหม เพื่อเพิ่มพูนรายได้ พบว่าสตรีไม่ใช่จะมีรายได้เพิ่มจนพึ่งตนเองได้อย่างเดียว แต่สามารถเป็นผู้ประกอบการธุรกิจได้ด้วย และในประเทศญี่ปุ่นมีการทอผ้าไหม และผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ทำจากไหมอย่างหลากหลาย เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในการทำไหม (The cocoon strikes back: innovative products could revive a dying, 2000)

นโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายที่มุ่งส่งเสริมและสร้างงานให้แก่ผู้ยากไร้ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศแต่ไม่ได้เน้นที่คนในการพัฒนา ดังนั้นการดำเนินนโยบายจึงส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ผลิต ทั้งๆที่การทอผ้าอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางสุขภาพมากมาย อย่างเช่น ในประเทศอินเดียเด็กที่ทำงานในโรงงานทอผ้า มักป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจ โรคติดเชื้อทางผิวหนัง ปวดศีรษะ ปวดหลัง ปวดตัว และเป็นไข้ (United Nations Development Programme, 2002) สำหรับประเทศไทยมีการศึกษาพบว่า สตรีที่ทอผ้าพื้นบ้านมีอาการปวดเมื่อยตามแขนและขา บางครั้งมีอาการเท้าร้อนนูนบวมเพราะต้องกดกระแทกกับกี่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีอาการปวดท้องน้อย ปวดหลัง ปวดเอว อ่อนเพลียจากการทำงานหนัก และนั่งนาน และอาการปวดตา หน้ามืด ตาลาย เนื่องจากต้องก้มหน้าก้มตาทอผ้า (วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และคณะ, 2540) นอกจากนั้นนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายใหม่ จึงยังไม่ทราบว่าการปฏิบัติงานของผู้ที่เกี่ยวข้องได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพ หรือเป็นเพียงภาพลวงตา และมีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน (ธรรพพงษ์ สุคันโธ, 2545) โดยประชาชนได้รับผลกระทบจากการที่รัฐบาลให้เงินทุนสนับสนุนเพื่อลงทุนในการผลิต อันเนื่องมาจากความขัดแย้งของกรมการกอง

ทุนเงินล้าน และระบบพรรคพวกที่ทำให้ประชาชนผู้ทอผ้าไม่สามารถยืมเงินลงทุนได้ (การเมืองหา
กินกับกองทุนเงินล้าน, 2546)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ตีพิมพ์พบว่านโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็น
นโยบายที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ไม่ได้เน้นเรื่องสุขภาพของผู้ผลิต แต่ยังไม่มีการศึกษา
ผลกระทบของนโยบายนี้ต่อสุขภาพทางด้าน กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ของกลุ่มทอผ้าพื้น
บ้านดังนั้นนักวิจัยจึงใคร่ศึกษาผลกระทบของหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ต่อสุขภาพแบบองค์รวม
คือ กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งมีประโยชน์สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในการใช้ประกอบการ
ตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย เพื่อส่งเสริมผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวก และลดผลกระทบทาง
สุขภาพเชิงลบจากการดำเนินตามนโยบายนี้

1.2 ขอบเขตของการวิจัย

- 1) ศึกษาเกี่ยวกับนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในประเทศไทย ได้แก่
 - ที่มาของนโยบาย
 - หลักการของนโยบาย
 - การบริหารนโยบาย
 - การดำเนินนโยบายทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ และปัญหาอุปสรรค
ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหา
- 2) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพและการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ
- 3) การทอผ้าพื้นบ้าน
 - กระบวนการและวัฒนธรรมการทอผ้าพื้นบ้านในประเทศไทย
 - ปัญหาสุขภาพกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณที่เกิดจากการทอผ้าพื้นบ้าน
- 4) ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวกและเชิงลบจากนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ต่อ
การทอผ้าพื้นบ้านหรืออื่นๆ โดยมีกรอบและประเด็นการศึกษา ดังแผนภูมิที่ 1
- 5) ขอบเขตของนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ภายใต้บริบทของภาควันออก
เฉียงเหนือ ตามความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย
- 6) สรุปปัจจัยชีวิตทางด้านสุขภาพ และอื่นๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 7) ข้อเสนอแนะจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

1.3 คำถามการวิจัย

- 1) นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์มีขอบเขตนโยบายและกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการทอผ้าพื้นบ้านอะไรบ้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2) นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณอย่างไร

1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาขอบเขตนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และการกระตุ้นการพัฒนาของนโยบาย ต่อกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ต่อสุขภาพ กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 3) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาปรับเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติตามนโยบาย โดยการให้ข้อเสนอแนะที่ช่วยทำให้เพิ่มพูนผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวก และช่วยลดผลกระทบทางสุขภาพเชิงลบที่จะเกิดขึ้น

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

นโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หมายถึง นโยบายที่มุ่งสร้างงาน รายได้ และความ เป็นอยู่ที่ดีให้แก่บุคคลในระดับรากหญ้า โดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ประการดังนี้ 1) ผลิตรายได้และบริการที่ใช้ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล 2) พึ่งตนเองและ คิดอย่างสร้างสรรค์โดยสร้างกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่น 3) การสร้างทรัพยากรมนุษย์ พุ่มพักประชาชนให้สู้กับชีวิตอย่างท้าทาย และหล่อหลอมจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค

สุขภาพ หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิต วิญญาณ หรือสุขภาวะที่สมบูรณ์ทุก ๆ ทางเชื่อมโยงกัน

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม ที่มีการ ประยุกต์ใช้ขั้นตอนการปฏิบัติ วิธีการ และเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุ คาดการณ์ และ พิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อ สนับสนุนการตัดสินใจอันจะเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างเสริม และการคุ้มครองสุขภาพสำหรับ ประชาชนทุกกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการให้ข้อเสนอแนะจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ส่งเสริม ภาวะสุขภาพ และลดผลกระทบที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ เพื่อประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบาย ที่มีคุณภาพ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาขอบเขตของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และการกระตุ้นการพัฒนาของนโยบาย ต่อกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และวิเคราะห์ตัวชี้วัดทางด้านสุขภาพ (Determinants of Health) ของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ส่งผลกระทบทั้งทางบวกและลบต่อสุขภาพ ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับเปลี่ยนแนวการปฏิบัตินโยบาย ช่วยเพิ่มพูนผลกระทบทางบวก และลดผลกระทบทางลบที่จะเกิดขึ้น และวิธีการศึกษาวิจัยยังใช้เป็นแนวทางสำหรับผู้ที่กำหนดนโยบายสาธารณะอื่นๆ ในการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและทำการวิจัยประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้นก่อนที่จะนำนโยบายไปใช้

1.7 กรอบแนวคิด

การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อประเมินผลกระทบทางสุขภาพของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จากมุมมองของผู้ที่มีส่วนได้เสียได้แก่ ผู้ที่ทอผ้าพื้นบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ พ่อค้าคนกลาง และผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน ซึ่งการนำการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ในการศึกษาหากมีการรวบรวมข้อมูลที่ดีและครอบคลุมโดยการสนทนากลุ่ม การสังเกต และวิธีอื่นๆ จะทำให้ได้ข้อมูลที่ลึกและกว้างของเรื่องที่จะศึกษา และเป็นมุมมองของผู้ที่ประสบกับเหตุการณ์โดยตรง (Parse, 1996)

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายสร้างงานและรายได้แก่ประชาชนเพื่อให้กินดี อยู่ดี โดยการนำภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการศึกษาจะศึกษาขอบเขตนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และการกระตุ้นการพัฒนาของนโยบาย และผลกระทบของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ต่อสุขภาพ กาย จิต สังคมและจิตวิญญาณของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของผู้ทอผ้าพื้นบ้าน นักวิจัยใช้กรอบแนวคิดการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของประเทศ อังกฤษ ได้แก่ ปัจจัยที่อยู่ในตัวมนุษย์ ปัจจัยที่เกี่ยวกับพฤติกรรมส่วนบุคคลของมนุษย์ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคม เงื่อนไขการดำเนินชีวิต เงื่อนไขการทำงาน และเงื่อนไขโดยรวมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางในการตั้งคำถามเพื่อค้นหาว่าส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้านใดบ้าง

มิติของสุขภาพของผู้ที่ทอผ้าพื้นบ้านของการศึกษานี้ครอบคลุมทั้งสุขภาพทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

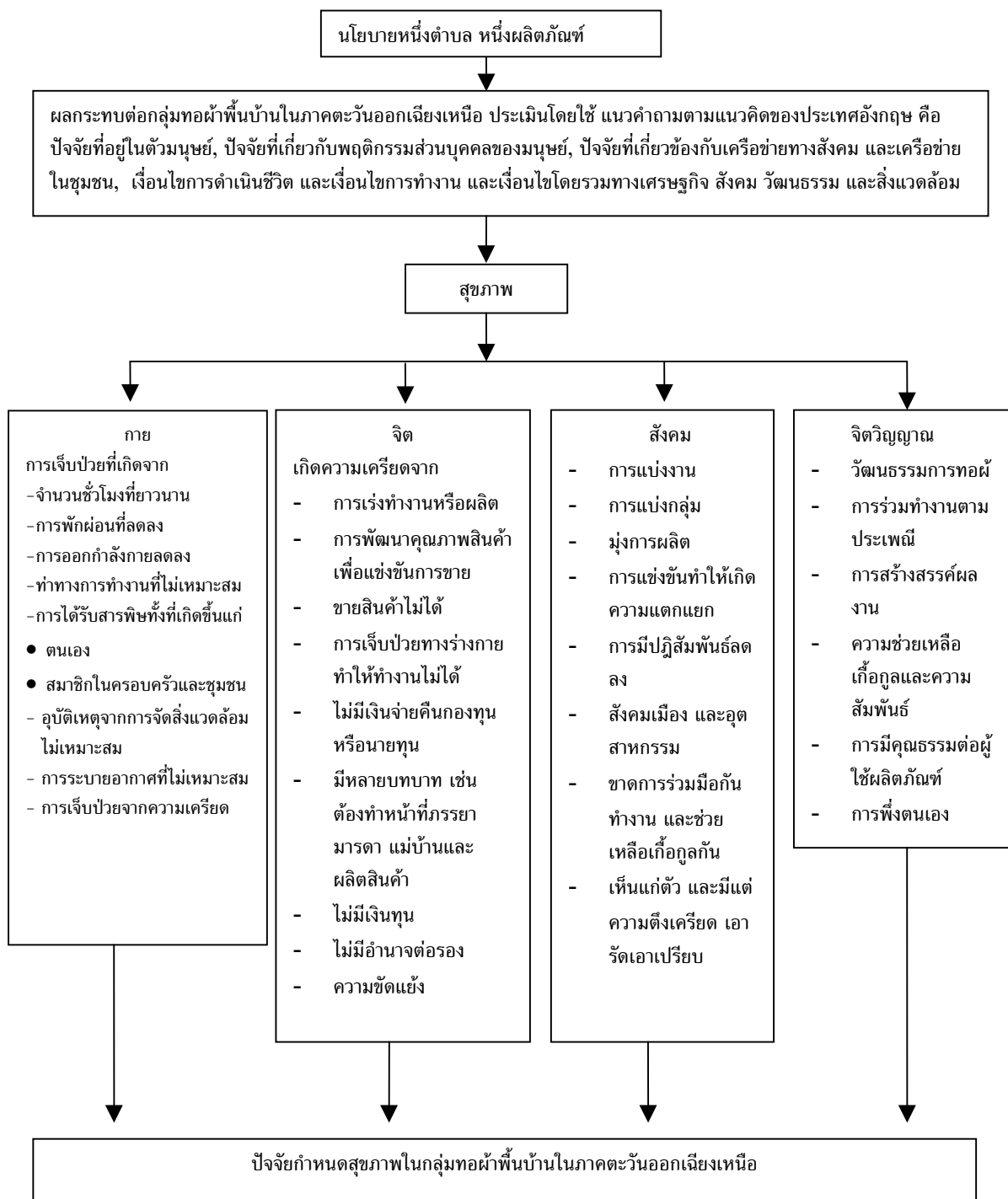
1) สุขภาพกาย ได้แก่ อาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการทอผ้าอันเนื่องมาจากจำนวนชั่วโมงที่ยาวนาน การพักผ่อนที่ลดลง การออกกำลังกายลดลง ทำางการทำงานที่ไม่เหมาะสม การได้รับสารพิษทั้งที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง สมาชิกในครอบครัว และชุมชน อุบัติเหตุจากการจัดสิ่งแวดลอมไม่เหมาะสม การระบายอากาศที่ไม่เพียงพอ และการเจ็บป่วยจากความเครียด

2) สุขภาพจิต ได้แก่ ความเครียดที่เกิดจาก การเร่งทำงานหรือผลิต การพัฒนาคุณภาพสินค้าเพื่อแข่งขันการขาย ขายสินค้าไม่ได้ การเจ็บป่วยทางร่างกายทำให้ทำงานไม่ได้ ไม่มีเงินจ่ายคืนกองทุนหรือนายทุน การมีหลายบทบาท เช่น ต้องทำหน้าที่ภรรยา มารดา แม่บ้านและ ผลิตสินค้า การขาดแคลนเงินทุนและ ไม่มีอำนาจต่อรอง

3) สังคม ได้แก่ การแบ่งงาน การแบ่งกลุ่ม มุ่งการผลิต การแข่งขันทำให้เกิดความแตกแยก การมีปฏิสัมพันธ์ลดลง ชีวิตความเป็นอยู่แบบสังคมเมืองและอุตสาหกรรม ขาดการร่วมมือกันทำงาน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นแก่ตัวและมีแต่ความตึงเครียด เอาัดเอาเปรียบ

4) จิตวิญญาณ ได้แก่ วัฒนธรรมการทอดผ้า การร่วมทำงานตามประเพณี การสร้างสรรค์ผลงาน ความช่วยเหลือเกื้อกูลและความสัมพันธ์ การมีคุณธรรมต่อผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ และการพึ่งตนเอง

สรุปกรอบแนวคิดและประเด็นการวิจัยได้ตั้งแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 กรอบและประเด็นการศึกษา

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งประเมินผลกระทบทางสุขภาพของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จึงทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับ 1) แนวคิด ที่มา การบริหาร นโยบาย และการดำเนินนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ของประเทศไทยและนานาชาติ และปัญหาอุปสรรคของนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ 2) แนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์กับนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ 3) การทอผ้าพื้นบ้าน และปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการทอผ้า

2.1 นโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ที่มาของนโยบาย

แนวคิด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ของรัฐบาลไทยได้มาจากการดำเนินโครงการหนึ่งหมู่บ้าน หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Village One Product) ของนายโมริฮิโกะ อิรามัทซึ ผู้ว่าราชการจังหวัด โออิตะ (Oita) ประเทศญี่ปุ่นที่ดำเนินนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช 2522 จนประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักกันดีทั่วโลก เมืองโออิตะเป็นจังหวัดเล็กๆ บนเกาะคิวชู อยู่ทางตอนใต้ของญี่ปุ่น ใกล้ประเทศไต้หวันและเกาหลี เป็นจังหวัดที่ยากจนและล้าหลัง มีพื้นที่ทำการเกษตรเพียง 10% ของพื้นที่ทั้งหมด และมีโอกาสในการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักน้อยกว่าจังหวัดอื่นทำให้คนวัยแรงงานอพยพออกจากพื้นที่ไปศึกษาความรู้และทำงานต่างถิ่น คงเหลือคนสูงอายุและสตรีในชุมชน (โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, 2546; ปรัญญาพัฒนาการและความสำเร็จของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งเมืองโออิตะ ประเทศญี่ปุ่น, 2546) นายโมริฮิโกะ อิรามัทซึ ผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งมีปรัชญาการพัฒนาเมืองโดยการผสมผสานพลังสำคัญจาก 2 แหล่ง คือการนำพลังภายนอกเข้ามาพัฒนาเมือง เช่น การสร้างบรรยากาศที่ดึงดูดการลงทุนจากบริษัทต่างชาติ ทำให้มีการจ้างงานในท้องถิ่น และการใช้พลังที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ดังนั้นผู้ราชการจังหวัดคนนี้จึงได้ทุ่มเทและดำเนินโครงการ หนึ่งหมู่บ้าน หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยใช้นโยบาย 1) เปลี่ยนสังคมจากผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product) การสร้างความพึงพอใจโดยรวม (Gross National Satisfaction) 2) เน้นทางด้านวัฒนธรรมโดยจัดนิทรรศการทางภาคเอเชีย และประชาสัมพันธ์ชักชวนให้คนมาท่องเที่ยว 3) เน้นให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม (โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, 2546) ซึ่งจังหวัดโออิตะได้รับ ISO 14001 ดังนั้นจังหวัดจะพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมให้ต่อเนื่อง และเชื่อมโยงเครือข่ายสีเขียวในภาคเอเชีย

แนวคิดและหลักการ

ในภาวะที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ประชาชนประสบกับปัญหาความยากจนโดยเฉพาะประชาชนในระดับรากหญ้าซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ รัฐบาลของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร. ทักษิณ ชินวัตร ได้ประกาศสงครามกับความยากจน โดยได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่าจะดำเนินโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product) (ข้อมูลโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, 2546) ซึ่งเป็นนโยบายที่สร้างความเจริญแก่ชุมชน และยกระดับความเป็นอยู่แก่คนไทยในชนบท โดยการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ และสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนให้สามารถคิดเอง ทำเองในการพัฒนาท้องถิ่น นำไปสู่เป้าหมายของการกินดีอยู่ดี คุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน แสวงหารากฐานที่สำคัญของประเทศ นอกจากนี้เป็นการสืบสานวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่ สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนรุ่นต่อไป และวางรากฐานที่สำคัญของประเทศและสังคมไทย

แนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์ (หลัก) 1 ประเภท ซึ่งผลิตภัณฑ์ ไม่ได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการทางความคิด รวมถึงการบริการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การรักษาภูมิปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นจุดขายที่รู้จักกันแพร่หลายไปทั่วประเทศและทั่วโลก เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบทรัพยากรของท้องถิ่น ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.)

หลักการพื้นฐานของนโยบายนี้ (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.) มี 3 ประการ ดังนี้

- ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) ผลิตภัณฑ์และบริการที่ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล
- พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-Reliance-Creativity) ทำความฝันให้เป็นจริงด้วยกระบวนการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยสร้างกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่น ที่จะทำฝันให้เป็นจริง
- การสร้างทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) พุ่มพักประชาชนให้สู้กับชีวิตอย่างท้าทาย และหล่อหลอมจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค์ ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการศึกษาและพัฒนาเพื่อผลิตสินค้าให้มีคุณภาพ การที่จะทำสินค้าในท้องถิ่นขยายสู่ตลาดโลกได้นั้น ต้องมีวิญญาณที่เชื่อมั่นว่าทำได้ (Can do spirit)

หลักการของนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยี ด้านโฆษณาประชาสัมพันธ์การตลาดเพื่อเพิ่มยอดขาย หรืออาจจะจัดตั้งบริษัท

หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Product Corporation) เพื่อให้เป็นช่องทางในการกระจายสินค้าสู่ตลาดต่างๆ เพื่อนำไปสู่เป็นเป้าหมายหลัก 3 ประการ คือ 1) มาตรฐานผลิตภัณฑ์คุณภาพระดับโลก 2) มีเอกลักษณ์เป็นที่ลือชื่อเพียงหนึ่งเดียว 3) พัฒนาศักยภาพมนุษย์ และการปรับปรุงเทคโนโลยี หลักการของนโยบายนี้ไม่เน้นการให้เงินสนับสนุน (Subsidy) แก่ท้องถิ่น เพราะอาจจะไปทำลายความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน (หนึ่งปีหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.)

กิจกรรมหลักที่สำคัญของนโยบาย(หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.) คือ

1) ขยายสินค้าท้องถิ่นไปยังตลาด ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเป็นจุดเด่นของท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพเพื่อขยายตลาดสู่เครือข่ายท้องถิ่น ภาคเมือง และตลาดโลก

2) ผลิตและคิดค้นขึ้นเองในท้องถิ่น โดยอาศัยความรู้ ความสามารถของคนในชุมชน ให้ความร่วมมือกันรับผิดชอบ มีหน่วยงานของจังหวัด กระทรวง กรม กอง เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และคอยให้การสนับสนุนในด้านของเทคโนโลยี การคิดค้นอุปกรณ์ หรือเครื่องมือต่างๆ และการวิจัยอย่างครบวงจร

3) การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพของท้องถิ่น ชุมชนต้องมีการเลือกเฟ้นบุคลากรที่มีความรู้ สามารถมองการณ์ไกล สามารถวางแผนในระยะยาวที่เป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จะผลิตขึ้น

- การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายใต้แนวคิด หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยการ จัดสถานอบรม/วิทยาลัยด้านการผลิต การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การให้บทบาทของสตรีเป็นพลังของการพัฒนา และการสร้างเครือข่ายองค์กรพัฒนาต่างๆ เพื่อสร้างแรงจูงใจ (Motivation) โดยมีเนื้อแท้ (Vitality) ของความเป็นตัวตนของตนเองอย่างเป็นอิสระ

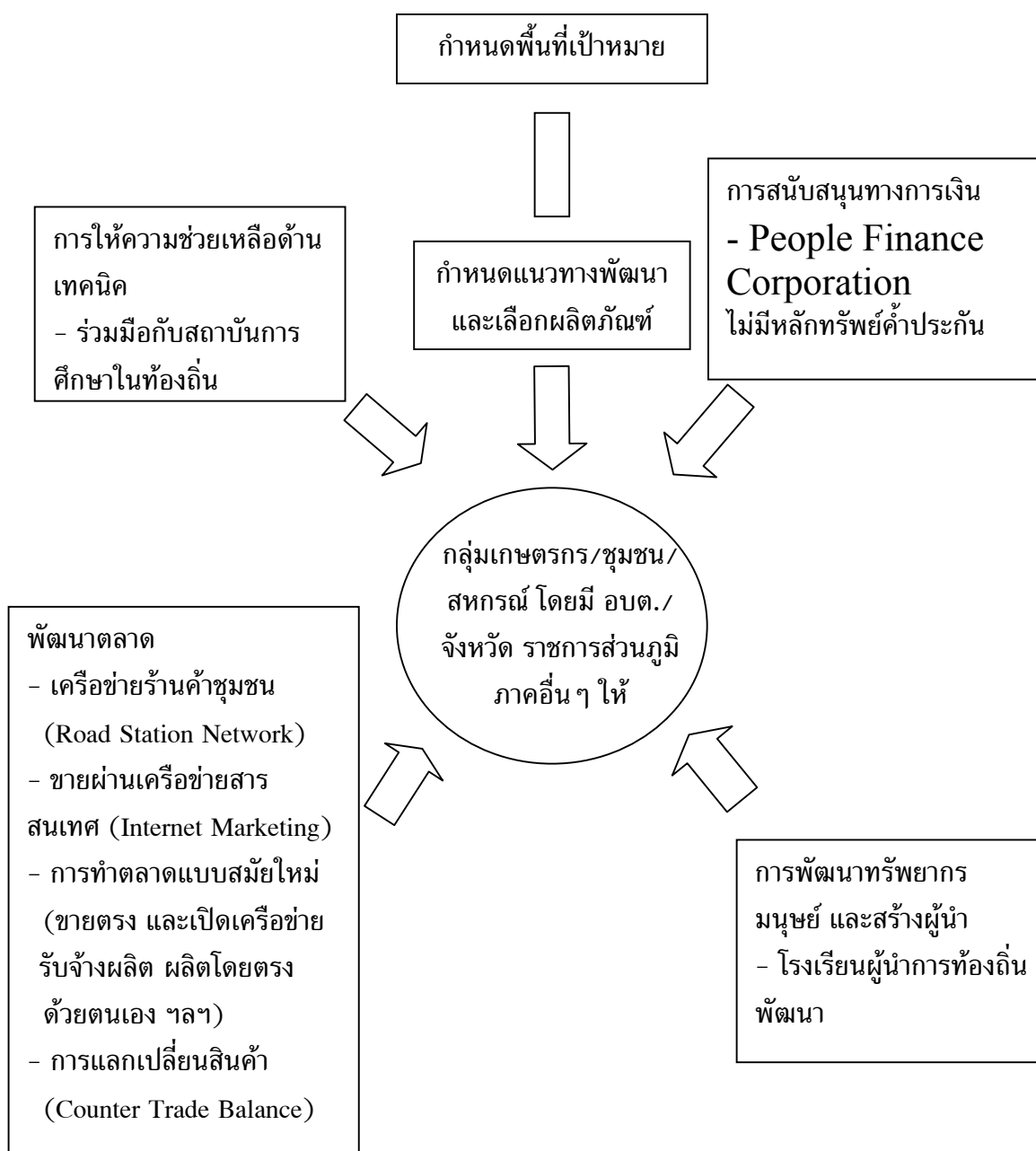
- การพึ่งพิงระบบการเงินและกิจกรรมต่างๆ หนึ่งตำบลมีได้หลายผลิตภัณฑ์ แต่อย่างน้อยมีหนึ่งผลิตภัณฑ์เด่นเป็นผลิตภัณฑ์หลัก หนึ่งผลิตภัณฑ์เด่นอาจผลิตโดยเครือข่ายของหลายหมู่บ้าน ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น และขบวนการท้องถิ่นที่สร้างขึ้น

- การจัดการด้านการตลาด เช่น ตลาดผสมผสาน บริษัทหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ การจัดการแสดงสินค้า การจัดงานมหกรรม/เทศกาล ร้านค้าในเมืองตนเอง ร้านทดสอบตลาด ระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ และการเชื่อมชุมชน/สหกรณ์/กลุ่มเกษตรกร ผ่านเครือข่ายสารสนเทศเพื่อการค้าต่างตอบแทน

- การพึ่งตนเอง ความเป็นอิสระของภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาชน โดยใช้สถานฝึกอบรม การสร้างความมั่นคงในท้องถิ่น การจัดการประชุมและนำเสนอแลกเปลี่ยนแนวคิดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ การให้รางวัลคุณภาพ เป็นต้น

พลังขับเคลื่อนสำคัญของกระบวนการนี้ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของหลายฝ่ายคือภาคราชการ ภาคเอกชนได้แก่บริษัท ภาคประชาชนซึ่งประกอบด้วยผู้นำ

อย่างเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำทางธรรมชาติที่มาจากประชาชน เช่น ผู้แทนจากสหกรณ์ชาวนา เป็นต้น และประชาชนทั่วไปในการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ภาครัฐการต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ชี้นำเป็นผู้คอยติดตาม ช่วยเหลือให้การสนับสนุนการพัฒนา แนวความคิดหรือการกำหนดแนวทางการปฏิบัติควรกำหนดจากล่างสู่เบื้องบน ภาครัฐการต้องประสานกับภาคเอกชนและประชาชนในการแก้ปัญหาในท้องถิ่น และวางแผนกลยุทธ์ ด้านการตลาด แนวทางการพัฒนาหรือขับเคลื่อนโดยอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายสรุปได้ตั้งแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงแนวทางการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม : หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
แหล่งที่มา: หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป. หน้า 8

การจัดกลไกการบริหารนโยบาย

ผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินโครงการดังกล่าวในระดับชาติ คือ ส่วนกลาง ได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ เรียกโดยย่อว่า “ กอ.นตผ ” โดยมีนายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรีที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นประธาน กรรมการประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ อธิบดีกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ อธิบดีกรมพัฒนาแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา อธิบดีกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้ทรงคุณวุฒิที่นายกรัฐมนตรีแต่งตั้งจำนวนไม่เกิน 10 คน กรรมการและเลขานุการ ได้แก่ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการคือ อธิบดีกรมพัฒนาชุมชน คณะกรรมการอาจแต่งตั้ง ผู้ช่วยเลขานุการตามความจำเป็น (คณะทำงานโครงการ OTOP Product Champion, มปป.)

นอกจากนี้ยังมีคณะอนุกรรมการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะอนุกรรมการจัดทำแผน และงบประมาณ คณะอนุกรรมการส่งเสริมการผลิต คณะอนุกรรมการกำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์ การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ คณะอนุกรรมการส่งเสริมการตลาด คณะอนุกรรมการวิจัย พัฒนา คุณภาพผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยี คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ คณะอนุกรรมการติดตามและ ประเมินผล คณะอนุกรรมการวิเทศสัมพันธ์ คณะอนุกรรมการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดและอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ

ภารกิจหลักของคณะกรรมการในส่วนกลาง คือ กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บทการดำเนินโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ กำหนดมาตรฐาน และหลักการการคัดเลือกและขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลรวมทั้งการสนับสนุนเพื่อให้เป็นไปตามนโยบาย และแผนแม่บท ศึกษาเสนอแนะและให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรีในการสนับสนุน และเร่งเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการคัดเลือก และพัฒนา ผลิตภัณฑ์ (คณะทำงานโครงการ OTOP Product Champion, มปป.)

สำหรับส่วนภูมิภาคคณะอนุกรรมการ นตผ.จังหวัด ประกอบด้วย

• ผู้ว่าราชการจังหวัด	ประธานอนุกรรมการ
• หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง	อนุกรรมการ
• ภาคเอกชนหรือผู้ทรงคุณวุฒิ	อนุกรรมการ
• พัฒนาการจังหวัด	อนุกรรมการและเลขานุการ

คณะอนุกรรมการ นตผ.อำเภอหรือกิ่งอำเภอ ประกอบด้วย

- นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้า ประธานอนุกรรมการประจำกิ่งอำเภอ
- ผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง อนุกรรมการ
- ภาคเอกชนหรือผู้ทรงคุณวุฒิ อนุกรรมการ
- พัฒนาการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ อนุกรรมการและเลขานุการ

ภารกิจหลัก ของกลไกส่วนภูมิภาคเกี่ยวข้องกับการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลต่างๆ เพื่อเสนอต่อ กอ.นตผ. การบูรณาการแผนงานและงบประมาณของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในภูมิภาค เพื่อพัฒนาคุณภาพ/มาตรฐานผลิตภัณฑ์และส่งเสริมการตลาดในระดับพื้นที่ (หนึ่งปีหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.)

ขั้นตอนในการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ ดังนี้

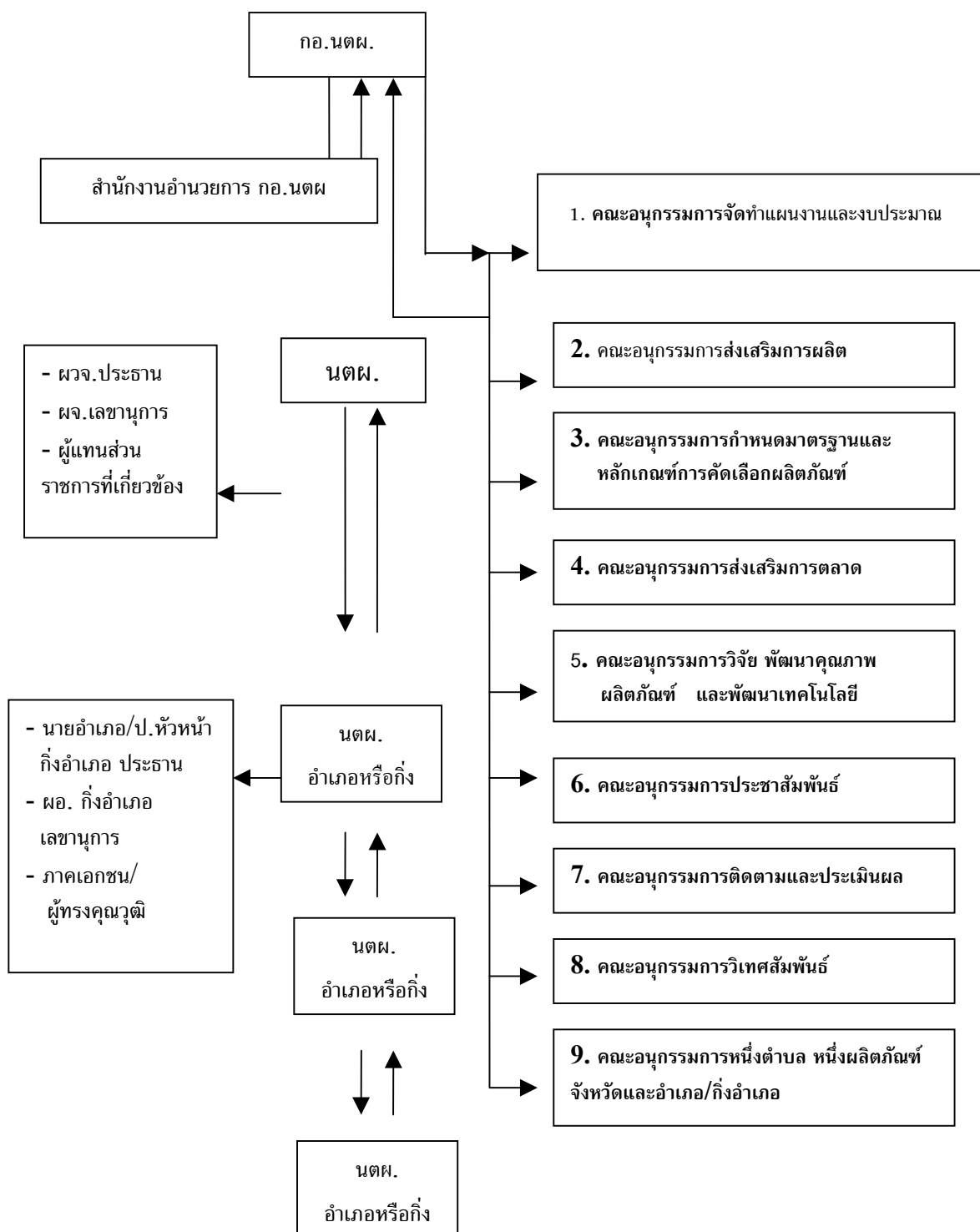
ขั้นตอนที่ 1 ระดับตำบล องค์กรับผิดชอบ อบต. ท้องถิ่น มีหน้าที่หลักในกระบวนการจัดเวทีประชาคม เพื่อคัดเลือกผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุดิบในท้องถิ่นและแผนชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ระดับอำเภอ กิ่งอำเภอ องค์กรับผิดชอบ นตผ.อำเภอ กิ่งอำเภอ มีหน้าที่หลักในการจัดลำดับผลิตภัณฑ์เด่นตำบลต่างๆของอำเภอ กิ่งอำเภอ การบูรณาการแผนและงบประมาณเพื่อให้การสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 3 ระดับจังหวัด องค์กรับผิดชอบ นตผ.จังหวัด มีหน้าที่หลักในการจัดลำดับผลิตภัณฑ์ดีเด่น อำเภอต่างๆ ของจังหวัด การบูรณาการแผนและงบประมาณเพื่อให้การสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 4 และ 5 ระดับส่วนกลาง องค์กรับผิดชอบ กอ.นตผ. มีหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บทการดำเนินงาน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กำหนดมาตรฐานหลักเกณฑ์การคัดเลือก ขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบล และเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อสนับสนุนให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บท

กลไกการบริหารงานทั้งส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคสรุปได้ตั้งแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 กลไกการบริหาร หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

แหล่งที่มา: หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป. หน้า 15

การดำเนินโครงการในประเทศ

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เริ่มดำเนินการในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศักราช 2544 มีขั้นตอนการดำเนินการงานดังนี้ (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.) คือ

1. การเรียนรู้ และการประชาสัมพันธ์โครงการ
 - 1) ประชุมทำความเข้าใจระหว่างฝ่ายราชการ ประชาชน เอกชน
 - 2) ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ แนวคิด หลักการ ปรัชญา
 - 3) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน จังหวัด อำเภอ ตำบล
 - 4) กำหนดแผนงาน แนวทางการดำเนินงานเน้นหลักการ
2. การกำหนดผลิตภัณฑ์
 - 1) คณะทำงานระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ร่วมจัดประชาคม ตำบล ค้นหาผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเด่นในแต่ละท้องถิ่น
 - 2) คัดเลือก และจัดลำดับผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตำบล
3. การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์
 - 1) วางแผนการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์
 - ด้านการบริการจัดการ
 - การแปรรูปผลิตภัณฑ์
 - การบรรจุภัณฑ์การออกแบบ
 - มาตรฐานผลิตภัณฑ์ เช่น อย. มอก. รหัสสากลฮาลาล
 - 2) สนับสนุนแหล่งเงินทุน
 - 3) ดำเนินการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์
 - 4) วิจัยผลิตภัณฑ์
4. การขยายตลาด (กระจายสินค้า)
 - 1) วางแผนการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สู่ตลาดภายใน ภายนอกประเทศ
 - 2) วางแผนการขนส่ง จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์
 - 3) ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ทางสื่อ E-Commerce
 - 4) การประชาสัมพันธ์ในเชิงรุก
 - 5) จัดประกวดผลิตภัณฑ์ มอบประกาศเกียรติคุณ
 - 6) จัดงานมหกรรมสินค้า “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”
 - 7) วิจัยการตลาด

5. การติดตาม และการประเมินผล

- 1) กำหนดเกณฑ์ชี้วัด และมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์
- 2) ติดตาม ประเมินผลโดยคณะกรรมการจังหวัด และอำเภอ
- 3) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ผลการดำเนินงาน

การดำเนินโครงการเป็นการทำงานที่ร่วมกันรับผิดชอบหลายกระทรวงซึ่งแต่ละกระทรวงมีบทบาทสรุปได้ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 บทบาท ภารกิจ ของกระทรวง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

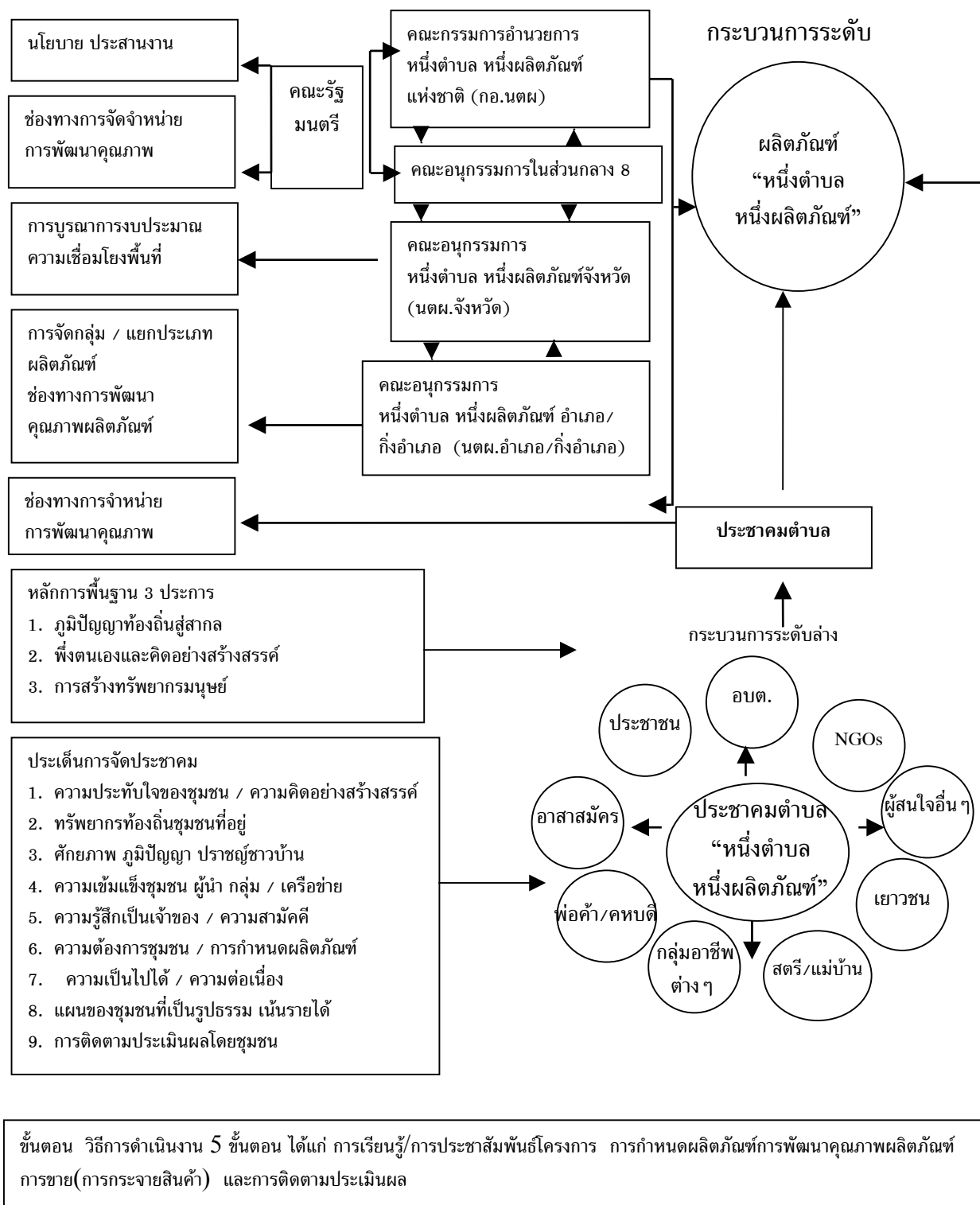
ลำดับที่	บทบาทและภารกิจ	หน่วยงานหลัก	หน่วยงานสนับสนุน
1	การประชาสัมพันธ์ ค้นหาผลิตภัณฑ์ และข้อมูลพื้นฐานการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มคน หรือ ชุมชน	กระทรวงมหาดไทย (จังหวัดและอำเภอหรือ กิ่งอำเภอ)	กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงแรงงานฯ
2	การส่งเสริมการผลิต วัตถุดิบ คุณภาพของวัตถุดิบการแปรรูป ผลิตภัณฑ์ การศึกษาและการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่	กระทรวงเกษตรฯ	กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงศึกษาธิการ
3	การกำหนดมาตรฐาน หลักเกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์	กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข	กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงแรงงานฯ
4	การส่งเสริมการตลาด การจัดจำหน่ายและการกระจายสินค้า สิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า	กระทรวงพาณิชย์ ภาคเอกชน	กระทรวงการต่างประเทศ ททท., NECTEC กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงคมนาคม
5	การวิจัยและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และพัฒนาเทคโนโลยี การบรรจุภัณฑ์ การออกแบบ	กระทรวงวิทยาศาสตร์ ภาคเอกชน	กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข ทบวงมหาวิทยาลัย สกว.วิจัยแห่งชาติ สกว. กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงเกษตรฯ

ตารางที่ 1 บทบาท ภารกิจ ของกระทรวง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)

ลำดับที่	บทบาทและภารกิจ	หน่วยงานหลัก	หน่วยงานสนับสนุน
6	การประชาสัมพันธ์	สำนักนายกรัฐมนตรี	กระทรวงการต่างประเทศ ททท., กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย
7	การติดตาม การประเมินผล	ภาคเอกชน กระทรวงมหาดไทย สภาพัฒน์	กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงวิทยาศาสตร์ สภาวิจัยแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข
8	วิเทศสัมพันธ์รับความช่วยเหลือด้านเทคนิคจากต่างประเทศ สัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน	สำนักนายกรัฐมนตรี	กระทรวงการต่างประเทศ กรมวิเทศสหการ

แหล่งที่มา : หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป. หน้า 1

โครงสร้างและกระบวนการดำเนินงานตามนโยบาย หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ สรุปลได้
 ดังแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างและกระบวนการดำเนินงานตามนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
 ดัดแปลงจาก: หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป. หน้า 17

ผลของการดำเนินนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ผ่านมาสรุปลงสาระสำคัญได้ดังนี้ (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป. หน้า ก-ข)

1. สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผลิตภัณฑ์เพื่อขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยกระบวนการประชาคมในระดับตำบล เมื่อ 27 มีนาคม 2546 มีสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ผ่านกระบวนการประชาคมและได้รับคัดเลือกจากตำบล จำนวน 15,133 รายการ (27 มีนาคม 2546) (บัญชีสินค้าชุมชน หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ผ่านกระบวนการประชาคม ปี 2546, 2546) โดยมีสินค้าระดับ 1-5 ดาวจากอำเภอ 11,934 รายการ สินค้า 3-5 ดาวจากจังหวัด 7,836 รายการ และระดับ 3-5 ดาวจาก ภาคต่างๆ 6,737 รายการ ซึ่งแบ่งเป็นระดับ 3 ดาว 3,665 รายการ ระดับ 4 ดาว 2,496 รายการ และระดับ 5 ดาว 576 รายการ (สรุปข้อมูลการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ระดับภาค, 2546)

2. การจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในทุกระดับตั้งแต่ในระดับชุมชน ท้องถิ่น ระดับประเทศและระดับสากล หลังจากที่ กอ.นตผ. ได้เริ่มดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ แล้ว ได้ตั้งประมาณการรายได้จากการจำหน่ายสินค้า ปี 2545 จำนวน 10,906,140,000 บาท ผลปรากฏว่า รายได้จากการจำหน่ายสินค้าตั้งแต่เดือนมกราคม - กันยายน 2545 (9 เดือน) จำนวน 16,714,848,168 บาท คิดเป็นร้อยละ 156.26 ของประมาณการปี 2545

3. กอ.นตผ. ส่งเสริมให้ทุกจังหวัดดำเนินการสนับสนุนให้มีการพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้ได้รับมาตรฐาน อันได้แก่ มาตรฐาน ออย.มาตรฐานมอก. มาตรฐานฮาลาล รหัสสากล และมาตรฐานอื่นๆ เช่น ลิขสิทธิ์ทางปัญญา เครื่องหมายรับรองสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ เครื่องหมายเลขที่จดแจ้งของศูนย์วิจัยการแพทย์ เกียรติบัตร ฯลฯ เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์

4. การหาแนวทางเพื่อจำหน่ายสินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยเริ่มจากการสร้างช่องทางกระจายสินค้าทั้งในระดับภูมิภาค โดยให้ทุกจังหวัด ดำเนินการประสานงานกับชุมชน ท้องถิ่น และภาคเอกชน ร่วมกันจัดหาจุดจำหน่ายสินค้าตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างรายได้แก่ประชาชนโดยมีจุดจำหน่ายสินค้า ที่ดำเนินการแล้วจำนวน 16,061 แห่ง ได้แก่ ห้างสรรพสินค้า สถานีบริการน้ำมัน ศูนย์สาธิตการตลาด ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ ร้านค้า ชุมชน ร้านค้าทั่วไป ที่พักริมทางหลวง แหล่งท่องเที่ยว โรงแรม/รีสอร์ท สถานีขนส่ง สถานีรถไฟ ท่าอากาศยาน โรงงานอุตสาหกรรม และอื่นๆ และการจัดทำข้อมูลไทยตำบลต่อทคอม เว็บไซต์นี้ ได้จัดทำขึ้นตามแนวคิดของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี โดยเน้นข้อมูลของกลุ่มอาชีพ ผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่ได้รับคัดสรรเป็นสินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ สินค้าที่นำเสนอขาย และสถานที่ท่องเที่ยวของตำบล รวมทั้งการดำเนินการเรื่องพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ปัจจุบันได้มีการเผยแพร่ผลการดำเนินงานของ กอ.นตผ. ไว้ในเว็บไซต์ดังกล่าว รวมทั้งนำข้อมูลจากตำบลต่างๆ เข้าระบบแล้ว ประการสุดท้ายกอ.นตผ.ได้สนับสนุนให้มีศูนย์จำหน่ายสินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เชิงธุรกิจ เพื่อให้เกิดช่องทางด้านการตลาดในระดับจังหวัด โดยเริ่มจังหวัดน่านร่อง 20 จังหวัด และเพื่อให้

มีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีที่สุด จึงได้อนุมัติงบประมาณเพื่อจัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการศึกษาและวิเคราะห์เชิงลึกถึงปัญหาและแนวทางการดำเนินงานหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ : กรณีศึกษาศูนย์จำหน่าย ผลิตภัณฑ์ ซึ่งผลการสัมมนาฯ กำหนดจังหวัดนำร่องในการดำเนินงานศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ 6 จังหวัด ได้แก่ จันทบุรี สุพรรณบุรี อุตรดิตถ์ ภูเก็ต ชลบุรี และนครราชสีมา

5. กอ.นตผ. ได้ดำเนินการส่งเสริมการผลิต มี 4 แนวทางประกอบด้วย 1) ด้านปัจจัยการผลิต มุ่งส่งเสริมให้ผู้ผลิตเลือกปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพในท้องถิ่นการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต พัฒนาประสิทธิภาพทักษะฝีมือแรงงานการผลิต 2) ด้านผลิตภัณฑ์ พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ การแปรรูปและการบรรจุหีบห่อให้ถึงระดับที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานการมีกระบวนการผลิตสินค้าที่ได้มาตรฐาน 3) การสร้างความสมดุลของการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4) การสร้างและพัฒนาการผลิต การแปรรูป การตลาด การบริหารจัดการ

6. การส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในส่วนภูมิภาค และส่วนกลาง ในภูมิภาค ดำเนินการโครงการที่สำคัญ เช่น โครงการอบรมพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์เพื่อการค้าชุมชน โครงการจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และระดมแนวคิดส่งเสริมการก่อตั้งองค์กรผู้ผลิต ผู้จำหน่ายและผู้ส่งออกสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับภูมิภาค โครงการส่งเสริมศักยภาพตลาดการค้าสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ ในส่วนกลาง ดำเนินการโครงการที่สำคัญ เช่น โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในงานแสดงสินค้า Made in Thailand 2001 ซึ่งเป็นการดำเนินโครงการต่อเนื่องจากโครงการส่งเสริมและพัฒนาสินค้าหัตถกรรมในภูมิภาค (ผู้ส่งออกพบผู้ผลิต) เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มผู้ผลิตในภูมิภาคให้มีรายได้ และสามารถพึ่งพาตนเอง โครงการหัตถศิลป์ถิ่นไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดหาและเชื่อมโยงตลาดสินค้าของผู้ผลิต/ผู้ประกอบการในส่วนภูมิภาครวมทั้งเป็นการพัฒนาตลาดสินค้าในภูมิภาค สนับสนุนให้กลุ่มผู้ผลิต/ผู้ประกอบการได้พบปะกับผู้บริโภค และการจัดงาน “สุดยอดหมู่บ้านอุตสาหกรรมและผ้าทอไทย” เพื่อเสริมสร้างศักยภาพผลิตภัณฑ์และการตลาดกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ส่งเสริมการตลาดและพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

7. กิจกรรมเพื่อนำภูมิปัญญาสู่สากล นำรายได้คืนชุมชน โดยการ 1) จัดงานมหกรรมหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม-7 กันยายน 2546 ศูนย์แสดงสินค้าอิมแพ็คเมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้สินค้าตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สู่ตลาดสากลและตลาดระดับต่างๆ สร้างรายได้และพัฒนาขีดความสามารถของผู้ประกอบการรายย่อยให้มีศักยภาพทัดเทียมผู้ประกอบการธุรกิจมืออาชีพ โดยเฉพาะในด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์

8. นายกรัฐมนตรี ประธานความร่วมมือระหว่างไทย-ญี่ปุ่นเพื่อมุ่งพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของไทย ให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม ทัดเทียมสินค้าในระดับมาตรฐานสากล และเป็นที่ยอมรับของตลาดต่างประเทศ มีการดำเนินงานคือ

1) ดำเนินโครงการความร่วมมือพิเศษด้านวิชาการไทย-ญี่ปุ่น ในการพัฒนาหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ครั้งที่ 1 เพื่อบรรยายพิเศษด้านวิชาการ ด้านแนวคิดและหลักการในการดำเนินโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ 2) โครงการความร่วมมือองค์การเจโทรในการส่งเสริมและพัฒนา ศักยภาพสินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ กุมภาพันธ์ 2545 – เมษายน 2546 โดยภายใต้ โครงการดังกล่าวประกอบด้วย การสำรวจและคัดเลือกผลิตภัณฑ์ของผู้เชี่ยวชาญ การส่งผู้เชี่ยวชาญ เข้าร่วมพัฒนาสินค้าจาก 600 ชิ้น เพื่อเป็นสินค้าต้นแบบ ประมาณ 30 แบบ เพื่อนำไปร่วมแสดง ในการจัดนิทรรศการสินค้าตัวอย่าง ณ ประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลสำหรับประชาสัมพันธ์สินค้าไทยในญี่ปุ่น โดยการจัดทำและพัฒนาสินค้าต้นแบบใช้เวลาประมาณ 3 เดือน และ นิทรรศการสินค้าตัวอย่าง (Sample Exhibition) ณ กรุงโตเกียว

9. การประชาสัมพันธ์การดำเนินงานโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ผ่านสื่อต่าง ๆ รวมถึงสื่อของกรมประชาสัมพันธ์

นอกจากนี้คณะกรรมการก.นค. ยังกำหนดยุทธศาสตร์การส่งเสริมนโยบาย หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในปี 2546 คือ 1) การสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value Added) ให้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานการดำเนินงาน 2) การสร้างรายได้แก่ผลิตภัณฑ์ชุมชนเพิ่ม 3) การสร้างภาคี/พันธมิตรในการสนับสนุนการดำเนินงานเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างไทยและต่างประเทศด้านการตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน 4) การเสริมสร้างศักยภาพวิสาหกิจชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 5) การติดตามและประเมินผลโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และยุทธศาสตร์ของแผนแม่บทพุทธศักราช 2545-2549 มีดังนี้คือ มุ่งเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและไม่ทำลายธรรมชาติ เสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาค และท้องถิ่น สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการผลิตผลิตภัณฑ์ และการพัฒนาองค์ความรู้ของบุคลากรในท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนานโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์มุ่งเน้นการสร้างรายได้โดยใช้ภูมิปัญญาและความเข้มแข็งของชุมชน และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้นโยบายยังกล่าวถึงการดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่มียุทธศาสตร์ที่ดำรง หรือ สร้างเสริมสุขภาพของผู้ผลิตเลย

ความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินนโยบาย

สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ได้สำรวจความพึงพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในแต่ละช่วงเวลา พบว่า เส้นกราฟแสดงความคาดหวังต่อโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีแนวโน้มสูงขึ้นมาโดยตลอด และผลสำรวจปรากฏออกมาอย่างชัดเจนว่า ประชาชนรับรู้ผลงานของรัฐบาลในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์สูงขึ้นตามไปด้วย (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.)

ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการจัดงานมหกรรม หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ณ ศูนย์แสดงสินค้าอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี ระหว่างวันที่ 25 พฤษภาคม - 2 มิถุนายน 2545 จากวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญประชาชนที่มางานทั้งสิ้น 1,640 คน พบว่า ส่วนใหญ่คุ้นเคยกับคำว่า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นอย่างดี เพราะร้อยละ 95.9 ได้รับทราบนโยบายนี้มาแล้ว และร้อยละ 76.0 เคยซื้อสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์มาแล้ว โดยมีความเห็นว่าผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ 3 อันดับแรก คือ ผ้าและสิ่งทอ อาหารและเครื่องดื่ม และศิลปประดิษฐ์ จุดเด่นที่ทำให้ผู้ซื้อตัดสินใจซื้อสินค้าคือ เป็นฝีมือชาวบ้าน (62.8%) ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (43.8%) ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ (34.2%) และราคาถูก (22.9%) ส่วนความคิดเห็นของผู้ประกอบการธุรกิจที่เข้าร่วมการเจรจาธุรกิจ ในงานมหกรรมหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จำนวน 515 ราย พบว่า ส่วนมากเห็นว่า สินค้าที่นำมาจำหน่ายมีคุณภาพดีมาก ราคาเหมาะสม สินค้ามีความหลากหลาย การให้ข้อมูลข่าวสารของผู้ขายสินค้าต่อผู้ประกอบการธุรกิจอยู่ในระดับปานกลางถึงดี การเปิดโอกาสให้ซักถามข้อมูล อยู่ในระดับดีถึงดีมาก ในขณะที่ผู้ขายสินค้า จำนวน 632 ราย ให้ข้อมูลว่า วัตถุประสงค์หลักที่เข้าร่วมการจัดงานมหกรรม หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ คือ แสดงผลิตภัณฑ์ สนับสนุนนโยบายรัฐบาล และขายสินค้าให้ผู้ประกอบการธุรกิจการขายสินค้า ในงานนี้ได้รับคำชมจากผู้ซื้อว่า สินค้าที่นำมาจำหน่ายเป็นฝีมือชาวบ้าน มีคุณภาพ เชื่อถือได้ และราคาถูก (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.)

ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินนโยบาย

กรมส่งเสริมการส่งออกกระทรวงพาณิชย์ซึ่งมีภารกิจในการพัฒนาด้านการตลาดให้กับกลุ่มผู้ผลิตในภูมิภาค ทั้งด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และด้านการเตรียมความพร้อมให้กับบุคลากรในภูมิภาค พบปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน (สุชาติ อรุณรักถาวร, 2546) ดังนี้

- ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพต่ำหรือไม่สม่ำเสมอเนื่องจากผู้ผลิตขาดความรู้ ความเข้าใจ และขาดข้อมูลด้านขบวนการผลิต ทำให้ไม่สามารถแข่งขันผลิตภัณฑ์ได้
- แรงงานมีการเข้าออกตลอดเวลา ทำให้ยากในการฝึกฝนให้แรงงานมีความชำนาญ หรือมีทักษะได้
- การผลิตภัณฑ์เป็นรูปแบบเดิมๆ ไม่พัฒนาให้ทันสมัย และไม่มี ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์
- ระยะเวลาการส่งมอบไม่แน่นอน เนื่องจากผู้ผลิตขาดจิตสำนึกในการตรงต่อเวลา และความรู้พื้นฐานในการบริหารจัดการ
- การกำหนดราคาสินค้าไม่เป็นมาตรฐาน เนื่องจากผู้ผลิตไม่มีความรู้ในการตั้งราคาขายที่เหมาะสม และไม่มีการวางแผนระยะยาว และการบันทึกข้อมูลที่สำคัญ และจำเป็นต่อการกำหนดราคา

- ไม่สามารถออกแบบผลิตภัณฑ์ได้
- ตอบสนองต่อตลาดได้ช้า เพราะผู้ผลิตขาดระบบข้อมูลข่าวสารของตลาดทำให้ไม่รู้จักการเปลี่ยนแปลง และความต้องการของตลาด
- ขาดบุคลากรด้านการตลาดโดยเฉพาะทั้งนี้อันเนื่องมาจากปัญหาระดับการศึกษา และข้อจำกัดด้านการเงิน
- ขาดการรวมกลุ่ม ให้ขาดความเข้มแข็งในการดำเนินธุรกิจ และขาดอำนาจในการต่อรอง
- ไม่สามารถผลิตสินค้าตามต้องการเมื่อมีการสั่งซื้อในปริมาณที่มาก

ข้อเสนอแนะการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหา

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ได้ให้ข้อเสนอในการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา (สุชาติ อรุณรักถาวร, 2546) ดังนี้

- คณะกรรมการก.น.ต.พ. ควรกำหนดบทบาทการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานให้ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อลดค่าใช้จ่ายและความซ้ำซ้อนของการดำเนินงาน
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและพัฒนาการผลิตวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นให้มีคุณภาพและพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อช่วยขบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หากมีปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบหายาก ควรสนับสนุนให้นำวัตถุดิบชนิดอื่นมาทดแทนหรือคิดค้นวัตถุดิบใหม่มาใช้ในกระบวนการผลิต
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมรูปแบบผลิตภัณฑ์ตามวัตถุดิบและความสามารถของผู้ผลิตที่มีในท้องถิ่น ไม่ควรส่งเสริมการผลิตผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกันเพราะก่อให้เกิดการแข่งขัน และตัดราคาซึ่งกันและกัน
- กระทรวงพาณิชย์ ในฐานะที่ดูแลด้านการตลาดควรจัดกิจกรรมด้านการตลาดอย่างต่อเนื่องทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสนับสนุนกลุ่มผู้ผลิตเข้าร่วมงานแสดงสินค้า ตลอดจนการสนับสนุนการจัดตั้งสมาคมการออกแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ความรู้ด้านรูปแบบและให้คำปรึกษาแก่ผู้ผลิต ผู้ส่งออก และผู้สนใจทั่วไป

2.2 แนวคิดการประเมินผลกระทบทางด้านสุขภาพกับนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health impact assessment) ไม่มีความหมายที่แน่นอน มีผู้นิยามไว้อย่างหลากหลาย เช่น Health Impact Assessment Unit มหาวิทยาลัย Birmingham (2003) ให้ความหมายว่าเป็นการผสมผสานขั้นตอนการปฏิบัติ (Procedures) วิธีการ (Method) และเครื่องมือ (Tool) เข้าด้วยกันเพื่อตัดสิน ผลกระทบของนโยบาย แผนงาน หรือโครงการต่อสุขภาพประชาชนรวมถึงการกระจายของผลกระทบดังกล่าวในหมู่ประชาชน นอกจากนี้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพยังหมายถึง เครื่องมือในการตัดสินใจ ซึ่งออกแบบเพื่อประเมินผลกระทบของนโยบาย แผนงาน และโครงการต่อประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจึงเป็นกระบวนการ (Health Impact Assessment, 2003) ดังนี้

- พิจารณาปรากฏการณ์ทางวิทยาศาสตร์ (Scientific evidence) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบาย แผนงาน โครงการ และสุขภาพของประชาชน
- พิจารณาความคิดเห็น ประสบการณ์ และความคาดหวังของประชาชนผู้ที่อาจได้รับผลกระทบทางสุขภาพจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน และโครงการนั้น ๆ
- เน้นความสำคัญ และวิเคราะห์ผลกระทบทางสุขภาพของนโยบาย แผนงาน และโครงการ
- ทำให้ผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจสามารถตัดสินใจตามข้อมูลที่ได้รับอย่างเต็มที่และส่งเสริมให้เกิดภาวะสุขภาพ และลดผลกระทบทางสุขภาพของประชาชน
- ทำให้สามารถพิจารณาผลกระทบของความไม่เท่าเทียมกันทางสุขภาพของประชาชน

จากนิยามของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่มีผู้กำหนดไว้ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม ที่มีการประยุกต์ใช้ขั้นตอนการปฏิบัติ วิธีการ และเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุ คาดการณ์ และพิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจอันจะเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างเสริม และการคุ้มครองสุขภาพสำหรับประชาชนทุกกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือการให้ข้อเสนอแนะจากข้อมูลเชิงประจักษ์ (Evidence-based recommendations) ที่ส่งเสริมภาวะสุขภาพ และลดผลกระทบที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ เพื่อประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายที่มีคุณภาพ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, วิชัย เอกพลากร และ ปัตพงษ์ เกษสมบูรณ์, 2545) ซึ่งการนำเอาสุขภาพของประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และเป็นส่วนสำคัญของการตัดสินใจถือเป็นการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพมีหลายแนวคิด หรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ และการดำเนินการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

สุขภาพ(Health)

สุขภาพ หมายถึงภาวะที่มีร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์ มีความเป็นอยู่ที่ดีและปราศจากโรคภัยและการบาดเจ็บหรือทุพพลภาพ (WHO อ้างถึงใน Frankish, Green, Ratner, Chomik & Larsen, 1996) นอกจากคำนิยามขององค์การอนามัยโลกแล้ว ประเวศ วะสีได้ให้ความหมายของภาวะสุขภาพว่า สุขภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ หรือ สุขภาวะที่สมบูรณ์ทุก ๆ ทางเชื่อมโยงกัน ซึ่งความหมายแต่ละด้านมีรายละเอียด (ประเวศ วะสี, 2543) ดังนี้

- สุขภาวะทางกายหมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ไม่มีอุบัติเหตุ เป็นต้น
- สุขภาวะทางจิตหมายถึง จิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด คล่องแคล่ว มีเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น
- สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัว ในชุมชน ในที่ทำงาน ในสังคม ในโลก ซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพ เป็นต้น
- สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง ความสุขอันประเสริฐที่เกิดจากการมีจิตใจสูง เข้าถึงความจริงทั้งหมด ลดละความเห็นแก่ตัว มุ่งเข้าถึงสิ่งสูงสุดอันหมายถึง นิพพาน หรือพระผู้เป็นเจ้า หรือความดีสูงสุด สุดแต่ความเชื่อของแต่ละคน สุขภาวะทางจิตวิญญาณ จึงหมายถึงมิติทางคุณค่าที่สูงสุดเหนือไปจากโลก หรือ ภาพภูมิทางวัตถุ การมีศรัทธาและมีการเข้าถึงคุณค่าที่สูงส่ง ทำให้เกิดความสุขอันประณีต ลึกซึ้ง ซึ่งบางท่านเรียกว่าทิพย์สุข

จากที่กล่าวมาสุขภาพทางจิตวิญญาณมีผลต่อสุขภาพทางกาย ทางจิต และทางสังคม เป็นอย่างมากถ้าขาดสุขภาพทางจิตวิญญาณ มนุษย์จะไม่พบกับความสุขที่แท้จริง และขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง ดังนั้นการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบทางสุขภาพควรเชื่อมโยงการอธิบายที่มีต่อธรรมชาติเกี่ยวกับความสุขที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ เข้าด้วยกันทุกมิติ หรือแบบองค์รวมไม่แยกส่วน เรียกว่า โลกทัศน์ และวิถีคิดแบบเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ (Determinants of health)

ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ หรือตัวกำหนดสุขภาพ (Determinants of health) มีผู้กำหนดไว้แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศดังนี้

- ประเทศแคนาดากำหนดปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ ไว้ 9 ปัจจัยได้แก่ รายได้และสถานะทางสังคม การศึกษา การมีงานทำ และสภาพการทำงาน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปัจจัยทางชีวภาพ และพันธุกรรม เครือข่ายการช่วยเหลือทางสังคม พฤติกรรมทางสุขภาพ และทักษะ

ชีวิต การพัฒนาในวัยเด็ก และการบริการสุขภาพ (เดชรัต สุขกำเนิด, วิชัย เอกพลากร และ ปัตพงษ์ เกษสมบูรณ์, 2545)

- ประเทศไทย ได้มีการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยกำหนดสุขภาพของคนไทยผ่านร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติซึ่งเป็นร่างที่พระราชบัญญัติที่ประชาชนเสนอผ่านการจัดเวทีสมัชชาสุขภาพทั่วประเทศในมาตรา 33 เรื่องความมั่นคงด้านสุขภาพ ไว้ทั้งหมด 9 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านพื้นฐาน ปัจจัยด้านโครงสร้าง ปัจจัยด้านการเข้าถึงและได้รับบริการสาธารณสุข ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยด้านความยุติธรรม ปัจจัยที่เกี่ยวกับการวิจัย และการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และเทคโนโลยีด้านสุขภาพ และปัจจัยเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม (दनัย กล่าวแล้ว, มปป.)

- ประเทศอังกฤษ ได้กำหนดปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ ไว้ 5 ระดับ ได้แก่ 1) ปัจจัยที่อยู่ในตัวมนุษย์ เช่น เพศ อายุ และพันธุกรรม ซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หรือเปลี่ยนแปลงยาก 2) ปัจจัยที่เกี่ยวกับพฤติกรรมส่วนบุคคลของมนุษย์ เช่น พฤติกรรมการบริโภค พฤติกรรมการเดินทาง และพฤติกรรมการพักผ่อน 3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคม และเครือข่ายในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ภายในชุมชน วัฒนธรรม และความเข้มแข็งของชุมชน 4) เงื่อนไขการดำเนินชีวิต และเงื่อนไขการทำงาน การผลิตอาหาร และผลผลิตทางการเกษตร สภาพที่อยู่อาศัย การศึกษา และอื่นๆ 5) เงื่อนไขโดยรวมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมักเกี่ยวพันกับ นโยบายสาธารณะ ในระดับภูมิภาค ระดับนานาชาติ

ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกกรอบแนวคิดในการประเมินปัญหาสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้เพราะ แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของประเทศอังกฤษไม่ได้ชี้เฉพาะแต่เปิดกว้างไว้ตามบริบทของสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของแต่ละประเทศ และยังเป็นแนวคิดที่ชี้ประเด็นถึงความสัมพันธ์ และเชื่อมโยงของปัจจัยที่อยู่ใกล้ตัว ปัจจัยภายในชุมชน และ ปัจจัยไกลตัว (ระดับนโยบายสาธารณะ) ในมิติต่างๆ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่ดีต้องให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประชาชนและผู้ให้ข้อมูล ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ประเมินผลกระทบ คณะกรรมการกำกับงาน และผู้มีอำนาจตัดสินใจ ดำเนินการตามข้อเสนอแนะมีส่วนร่วมเนื่องจากก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ (วัลภา เพ็ญระยับ, มปป.) คือ

- คุณภาพของการประเมินผลกระทบเพราะจะทำให้เกิดความมั่นใจว่าผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้น มีความครอบคลุม และสะท้อนถึงประสบการณ์ คุณค่า และการให้ความสำคัญของผู้ที่อยู่ในท้องถิ่น และเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน

- คุณภาพการตัดสินใจเพราะจะทำให้เกิดความมั่นใจว่าเป็นความต้องการ และข้อเสนอแนะของประชาชนในพื้นที่ที่มีข้อมูลหลักฐานประกอบการพิจารณาตัดสินใจอย่างชัดเจน
- คุณภาพของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดความมั่นใจว่าทุกฝ่ายมีโอกาสเรียนรู้ มีความตระหนัก และพร้อมที่จะดำเนินการร่วมกัน เพื่อเกิดการคุ้มครอง และสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนโดยรวม
- คุณค่าต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตย ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการเสนอ และกำหนดทิศทางการพัฒนา และผ่านกระบวนการตัดสินใจที่มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้โดยสาธารณะ และมีความพร้อมรับผิชอบทางด้านสุขภาพ

ประเภทของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพสามารถแบ่งตามเวลา และตามขนาดการดำเนินงาน (เดชรัตน์ สุขกำเนิด วิชัย เอกพลากร และปัทพงษ์ เกษสมบูรณ์, 2545) คือ

1) ตามเวลา ได้แก่

- การศึกษาแบบมองไปข้างหน้า (Prospective Health Impact Assessment) เป็นการประเมินผลกระทบทางสุขภาพก่อนที่จะดำเนินโครงการ ซึ่งการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยวิธีนี้เป็นการเปิดโอกาสให้มีการแก้ไขข้อเสนอเชิงนโยบาย หรือโครงสร้างก่อนดำเนินการเพื่อส่งเสริมผลกระทบเชิงบวกทางสุขภาพ และลดผลกระทบเชิงลบทางสุขภาพ
- การศึกษาแบบมองย้อนหลัง (Retrospective Health Impact Assessment) เป็นการประเมินผลกระทบทางสุขภาพหลังจากที่นโยบายหรือโครงการได้ดำเนินไปแล้วการประเมินวิธีนี้เปิดโอกาสให้มีการทบทวน และประเมินผลการดำเนินการของนโยบาย หรือโครงการที่ผ่านมา เพื่อหาแนวทางปรับปรุง แก้ไข หรือฟื้นฟู หากพบว่ามีผลกระทบทางลบแก่สุขภาพและทางตรงกันข้ามเพื่อหาทางส่งเสริมและขยายผลหากพบผลกระทบเชิงบวกด้านสุขภาพ
- การศึกษาแบบมองไปพร้อมกับการดำเนินการ (Concurrent Health Impact Assessment) เป็นการประเมินนโยบายหรือโครงการ ขณะที่กำลังดำเนินการ โดยมุ่งหวังที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ การทบทวน และการปรับเปลี่ยนทิศทาง กลไก หรือวิธีการดำเนินการอย่างรวดเร็ว

2) ตามขนาดการดำเนินงาน ได้แก่

- การประเมินผลกระทบทางสุขภาพอย่างเร่งด่วน มักใช้พิจารณา นโยบาย และโครงการขนาดเล็ก ที่มีความซับซ้อนของผลกระทบทางสุขภาพไม่มากนัก หรือใช้ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องรับทราบการประเมินอย่างเร่งด่วน
- การประเมินผลกระทบทางสุขภาพอย่างรอบด้าน มักใช้สำหรับการพิจารณา นโยบาย หรือโครงการขนาดใหญ่ ซึ่งมีความซับซ้อนของผลกระทบทางสุขภาพสูง มีความต่อเนื่องยาวนานทางนโยบาย หรือการดำเนินโครงการ และมีผลกระทบทางสุขภาพกับประชาชนในวงกว้าง

- การประเมินผลกระทบทางสุขภาพแบบระดับกลาง เหมือนการประเมินรอบด้านแต่ใช้ระยะเวลาสั้นกว่า เนื่องจากมีความซับซ้อนของปัญหาไม่มากและความพร้อมทางทรัพยากรน้อยกว่า

ลักษณะของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพแบ่งได้ 3 ลักษณะคือ ผลกระทบโดยตรง (Direct impact) อันเนื่องมาจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน หรือ โครงการโดยตรง มีปัจจัยอื่นๆเข้ามาเกี่ยวข้องน้อยมาก ซึ่งผลกระทบลักษณะนี้มีตัวแปรที่แน่นอนทำให้ง่ายต่อการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และการติดตามเฝ้าระวัง สำหรับผลกระทบโดยอ้อม (Indirect impact) เป็นผลกระทบที่ไม่ได้เกิดแก่สุขภาพโดยตรง แต่เกิดขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพหลายตัวรวมกันจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพในที่สุด เช่น ผลกระทบทางสุขภาพกายที่แย่ง เนื่องจากความวิตกกังวลเกี่ยวกับการดำรงชีวิต การประเมินผลกระทบในลักษณะนี้มีปัจจัยประกอบมาก ทำการประเมินเชิงปริมาณยาก ต้องใช้วิธีประเมินเชิงคุณภาพ และสุดท้าย ผลกระทบสะสม (Cumulative impact) เป็นผลกระทบทั้งทางตรงและอ้อมที่สะสมจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน โครงการต่างๆในพื้นที่เดียวกันหรือกลุ่มประชากรเดียวกัน บางครั้งทำให้ผลกระทบทางสุขภาพรุนแรงขึ้นเกินกว่าที่คาดการณ์ไว้ในการประเมินผลกระทบของแต่ละโครงการ ดังนั้นในการประเมินผลกระทบในลักษณะนี้จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐาน ของพื้นที่ และกลุ่มประชาชนเป็นอย่างดี ตลอดจนสามารถประเมินการเปลี่ยนแปลงอื่นๆที่อาจเกิดขึ้น แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นนอกเหนือขอบเขตของโครงการ

กระบวนการหรือขั้นตอนการประเมินผลทางสุขภาพอาจมีการแบ่งที่ต่างกัน สำหรับการศึกษานี้ได้ดำเนินการประเมินผลกระทบทางสุขภาพเป็น 6 ขั้นตอน (Health Impact Assessment, 2003; เดชรัตน์ สุขกำเนิด วิชัย เอกพลาร และปัทพงษ์ เกษสมบุรณ์, 2545) ดังนี้

- 1) การกลั่นกรองนโยบาย แผนงาน หรือ โครงการ (Screening) นักวิจัยได้พิจารณาว่านโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายที่เร่งด่วนของรัฐบาลที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมประชาชนในระดับรากหญ้าให้มีความก้าวหน้า และมีรายได้ ลดการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมืองใหญ่ โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น มุ่งสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แต่่นโยบายไม่ได้กล่าวถึงผลกระทบเชิงบวกและลบที่อาจเกิดแก่ประชาชน

- 2) การกำหนดขอบเขต และแนวทางการประเมินผลกระทบโดยสาธารณะ (Public scoping) ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งได้แก่กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน ได้แก่ กลุ่มทอผ้าไหม (ทั้งสี่เคมีและธรรมชาติ) กลุ่มทอผ้าฝ้าย (ย้อมสีคราม และสีเคมี) และกลุ่มทอผ้าใยสังเคราะห์ (ผ้าห่ม) ผู้จำหน่ายสินค้า ผู้บริโภค กรรมการหมู่บ้าน หรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย และยังใช้ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของประเทศไทยเป็นแนวทางในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ และเปิดกว้างสำหรับการหา

ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพปัจจัยอื่นๆที่ค้นพบใหม่จากการศึกษาเชิงคุณภาพในครั้งนี้ นอกจากนี้ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพยังครอบคลุมทั้งผลกระทบทั้งทางตรงทางอ้อม และสะสม

3) การวิเคราะห์ (Analysis) หรือการประเมิน (Assessment or appraisal) และร่างรายงานการประเมินผลกระทบ (Reporting) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประเมินผลกระทบทางสุขภาพตามที่ระบุไว้ในกำหนดขอบเขต และแนวทางการประเมินผลโดยสาธารณะ การดำเนินการใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในบางกรณี (ขณะที่กำลังดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล) เมื่อรวบรวมข้อมูลเสร็จจะจัดทำเป็นร่างรายงาน

4) การทบทวนร่างรายงานโดยสาธารณะ (Public review) เป็นขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็นของสาธารณะที่มีต่อร่างรายงานที่จัดทำขึ้น โดยการทบทวนร่างโดยสาธารณะจะต้องจัดให้มีการรับฟังอย่างกว้างขวางมีการให้ข้อมูลในรูปแบบที่เหมาะสม และเวลาที่พอเพียงต่อการทบทวนร่างรายงาน เพื่อให้รายงาน และการตัดสินใจที่จะมีขึ้นเป็นไปอย่างสมบูรณ์ เป็นธรรม และชอบธรรมมากที่สุด

5) การมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ (Influencing) การมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจเป็นขั้นตอนภายหลังการได้รับฟังความคิดเห็น และการทบทวนร่างรายงานแล้ว โดยสถาบัน หรือผู้ที่ทำการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจำเป็นต้องให้รายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพเข้าไปมีส่วนร่วมหรือบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ (Influencing) โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้มากที่สุด โดยมุ่งหวังให้เกิดการตัดสินใจที่จะเกิดขึ้นได้คำนึงถึงผลกระทบทางสุขภาพที่คาดการณ์ไว้

6) การติดตามเฝ้าระวัง และการประเมินผล (Monitoring and evaluation) เป็นขั้นตอนการติดตามว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ดำเนินการตามข้อเสนอจากการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่จัดทำขึ้น หรือไม่เพราะเหตุใด และต้องจัดระบบการเฝ้าระวังเพื่อติดตามดูผลกระทบที่เกิดขึ้น

2.3 การทอผ้า

ผ้าเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมประจำชาติ และความคิดสร้างสรรค์ของคนในชาติ คนไทยรู้จักการทอผ้าตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2544) จากการศึกษาของณัฐภัทร จันทวนิช (2536 อ้างใน จริญญา วงษ์พรหม, 2543) พบว่า ผ้ามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยโบราณเป็นอย่างมากตั้งแต่เกิดจนตาย ผ้ามีบทบาททั้งในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมที่มีรากฐานอยู่กับประเพณีและความเชื่อในการบูชาบรรพบุรุษ การเกิดใหม่พ่อแม่จะเตรียมผ้าอ้อม ผ้าห่ม เปล เบาะไว้ให้ลูก และในพุทธศาสนา เช่น ผ้าห่อคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น ผู้มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ผ้าคือผู้ทอ โดยเฉพาอย่างยิ่งผู้ทอที่อยู่ในบริบทชุมชนชนบท (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2537) ดังนั้นสังคมชนบทจึงถือว่างานทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงทำกันในครัวเรือนจากการว่างงานในไร่นา

การทอผ้ามีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และมีวิวัฒนาการความเป็นมาหลายยุคหลายสมัย จากปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับผ้าที่เก่าแก่ที่สุด คือการพบผ้าบนกำไลสำริดที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี พบว่ามีอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว (อรทัย ผลดี, 2536) และสมัยสุโขทัยประมาณ 755 ปี ชาวสุโขทัยทอผ้าใช้เองทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้ายที่มีชื่อเสียง คือ ผ้าเบญจรงค์หรือผ้าห้าสี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ในดินแดนของภาคเหนือซึ่งเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนาซึ่งรุ่งเรือง กล่าวกันว่า ชาวล้านนาเป็นผู้มีความชำนาญทอผ้าใช้เองโดยเฉพาะผ้าฝ้าย มีการทอกันอย่างแพร่หลาย ผ้าฝ้ายที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น คือ ผ้าสีจันทร์ขาว ผ้าสีจันทร์แดง ผ้าสีดอกจាំปี เป็นต้น ส่วนสมัยอยุธยากว่า 400 ปี ผ่านนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งนับตั้งแต่ใช้สอยเป็นเครื่องนุ่งห่มโดยตรง ตลอดการใช้ผ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม ศาสนา และสังคม ในสมัยนั้นผ่านนับว่ามีความสำคัญในการค้าและเศรษฐกิจของประเทศด้วย นอกจากนั้น ผ้ายังใช้เป็นเครื่องเทียบแทนค่าเงิน พระมหากษัตริย์ทรงใช้ผ้าเป็นเครื่องปูนบำเหน็จรางวัล หรือบางที่ใช้พระราชทานต่างเงินปี เรียกว่า “ผ้าหัตถ์รายปี” (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2544)

พัฒนาการการออกแบบสีสันทันและลวดลายของผ้าสืบทอดเป็นเวลานานตามจินตนาการของช่างทอ และอิทธิพลจากปัจจัยอื่นๆ ในอดีตผ้าจัดเป็นวัสดุหลักในการแต่งกายและเป็นเครื่องบ่งบอกฐานะทางสังคมของผู้แต่ง รวมทั้งตำแหน่งและกำหนดชั้นวรรณะของผู้สวมใส่ ด้วยเหตุนี้ การทอผ้าสำหรับบุคคลที่ใช้จึงมี 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทแรก เป็นผ้าทอสำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งมีทั้งผ้าที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น งานบุญ หรือเทศกาลต่างๆ ประเภทที่สอง เป็นผ้าสำหรับชนชั้นสูง เจ้านาย และพระมหากษัตริย์ ประเภทที่สาม เป็นผ้าสำหรับพระภิกษุสงฆ์ และเครื่องใช้ในพระพุทธศาสนา ผ้าไทยจึงมีหลายรูปแบบ และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นในแต่ละภูมิภาค

เอกลักษณ์ของผ้าทอ : ชชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา

การทอผ้าพื้นบ้านของไทยมีกระจายไปทั่วทุกภาค แต่ที่มีมาก ได้แก่ ภาคตะวันออก

เฉียงเหนือ และภาคเหนือ รูปแบบของผ้าจะแตกต่างกันไปตามคตินิยม ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีของเชื้อชาติแต่ละกลุ่มชน จากการศึกษาของสุมาลย์ โทมัส (2525) เกี่ยวกับกรรมวิธีการผลิตผ้าพื้นเมืองของไทยสัมพันธ์กับชาติพันธุ์ พบว่า ในแต่ละชาติพันธุ์ มีความชำนาญในกรรมวิธีการทอแตกต่างกัน เช่น ผู้มีเชื้อสายลาวพวน จะมีกรรมวิธีในการทอยก การจก และมัดหมี่ ลาวโซ่งหรือลาวโส้ ทอผ้าด้วยการทอและปัก ลาวอีสาน ทอผ้าด้วยวิธีทอขิด และมัดหมี่ เป็นต้น นอกจากความแตกต่างทางกรรมวิธีในการทอแล้ว ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าและวิธีการใช้สีก็สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญา รวมทั้งความเชื่อที่แตกต่างกันอีกด้วย อาทิเช่น ชาวไทดำหรือชาวลาวโซ่ง ปัจจุบันตั้งบ้านเรือนหนาแน่นที่สุดที่จังหวัดเพชรบุรี บางส่วนที่ราชบุรี

และสุพรรณบุรี และนครปฐม ผู้หญิงลาวโซ่งเป็นผู้ทอผ้าใช้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ้าที่ทอมีหลายรูปแบบตามลักษณะการใช้สอย เช่น 1) ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าซิ่นหรือผ้าถุง ทอด้วยผ้าฝ้ายย้อมคราม ลวดลายเป็นลายพื้นบ้าน เรียกว่า ลายแดงโม หรือลายแดงไทย ส่วนเสื้อเรียกว่า “เสื้อก้อม” ทอด้วยผ้าฝ้ายย้อมครามเช่นกัน ส่วนผู้ชายจะสวมใส่เสื้อโตหรือเสื้อโท ซึ่งทอด้วยผ้าฝ้ายย้อมคราม กางเกงเรียกว่า ส้วงก้อม คือกางเกงขาสั้น และส้วงฮี คือ กางเกงขายาว ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายทอมือ นอกจากนี้ชาวไทดำยังมีเสื้อที่ใช้สวมเฉพาะเมื่อพ่อแม่ถึงแก่กรรม เรียกว่า “เสื้อตัก” ใช้สวมในพิธีศพ จะทอด้วยผ้าฝ้ายสีขาวโดยไม่ย้อม มีสายคาดเอวถักทอเป็นสายเล็กๆ ไขว้คาดแทนเข็มขัด จะเห็นได้ว่าผ้าทอของชาวไทดำจะมีสีดำหรือสีย้อมด้วยครามเป็นหลัก ส่วนลวดลายของซิ่นใช้มัดหมี่ และใช้การปักประดับด้วยไหมให้มีสีสันแทนการทอ เช่น ผ้าสไบหรือชาวไทดำเรียก ผ้าเปียว หรือย่ามที่ทอด้วยผ้าฝ้ายสีดำแล้วปักไหมสลัประดับตกแต่งเป็นต้น (มนู อุทุมเวช และคณะ, 2536)

อีกกลุ่มหนึ่งคือ ชาวลานนาไทย ตั้งถิ่นฐานทางแถบภาคเหนือของไทย เช่น เชียงใหม่ ลำพูนและน่าน เป็นต้น ผ้าทอของชาวลานนามีทั้งผ้าพื้นบ้านและผ้าทอสำหรับชนชั้นสูง ผ้าพื้นบ้านส่วนใหญ่จะทอผ้าฝ้าย มักทอเป็นผ้าพื้นยกดอก ลักษณะเด่นของเชียงใหม่นิยมทอผ้าลายขวางทอเป็นแถบริ้ว การทอผ้าของน่านได้รับอิทธิพลมาจากหลวงพระบาง กล่าวคือมีการทอผ้ายกคล้ายตีนจกซึ่งเป็นลักษณะเด่นของหลวงพระบาง นิยมใช้สีดำ แดง ทอง และน้ำตาล โดยย้อมด้วยสีธรรมชาติ เทคนิคการทอจะใช้ทอด้วยวิธีกลับด้ายหรือย้อมเส้นด้าย เรียกว่า “ลายน้ำไหล” มีสีฉูดฉาด สลับลวดลาย นิยมสอด้วยดินเงินและทอง

ชาวพวน สืบเชื้อสายจากชาวลาวที่อาศัยอยู่เมืองพวนใกล้เมืองหลวงพระบางในประเทศลาว ปัจจุบันชาวพวนอยู่กระจัดกระจายในจังหวัดสุโขทัย ราชบุรี พิจิตร นครนายก และมหาสารคาม (สุมาลย์ โทมัส, 2525) ชาวพวนนิยมผ้าฝ้ายและใช้เทคนิคการทอแบบยก และจก ลวดลายมีทั้งลายเรขาคณิต ลายเครือเถา และลายรูปสัตว์คล้ายหงส์ ความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้าของชาวพวนคือ จะไม่ทอผ้าในวันที่มีคนตายในบ้าน ไม่เช่นนั้นคนในบ้านอาจได้รับอันตรายหรือล้มป่วย ปัจจุบันความเชื่อนั้นลดน้อยลงไปแล้ว

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (อ้างถึงในพัฒนา กิตติอาษา, 2532) ได้แบ่งกลุ่มชนที่ทอผ้าพื้นบ้านในภาคอีสานออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มเชื้อสายลาว นิยมทอผ้าไหม และผ้าฝ้ายด้วยวิธีขิดและมัดหมี่ 2) กลุ่มชนเชื้อสายญไท นิยมทอผ้าด้วยวิธีการขิด และ 3) กลุ่มชนเชื้อสายเขมร ส่วนใหญ่อยู่บริเวณอีสานใต้ เขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ นิยมทอผ้ามัดหมี่มากกว่าวิธีอื่น ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ไทยกูยหรือกวยหรือส่วย ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบอีสานใต้ เช่น จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ จากการศึกษาของอัจฉรา ภาณุรัตน์ และเครือจิต ศรีบุญนาถ (2536) พบว่า การทอผ้าของชาวไทยกูยคล้ายคลึงกับกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวที่นิยมทอผ้ามัดหมี่ และขิด ส่วนกลุ่มวัฒนธรรมเขมรนิยมทอผ้ามัดหมี่ อย่างไรก็ตามความต่างจะเห็นชัดอยู่ที่ลวดลายของแต่ละท้องถิ่น การสืบทอดการทอผ้าของชาวไทยกูยเมื่อลูกสาวอย่างเข้าสู่วัยสาวแม่จะเป็นผู้สอนการ

ทอผ้าให้เป็นการสืบทอดและยังเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาว ต่อเมื่อลูกสาวออกเรือนไปแม่ก็จะแบ่งผ้านุ่งไหม ผ้าโสร่ง ผ้าสไบ รวมกับอสังหาริมทรัพย์อื่นๆ เป็นมรดกให้กับลูกสาวตามประเพณีชาวไทยภูเขา ส่วนที่และอุปกรณ์ทอผ้าแม่จะยกให้ลูกสาวคนสุดท้อง ชาวไทยภูเขามีวิถีปฏิบัติที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ ลูกหลานต้องมีหน้าที่ดูแลการแต่งกายของแม่ โดยให้แม่ที่มีอายุมากนุ่งผ้าไหม ลายพื้นเมือง บ้านใดที่ผู้สูงอายุนุ่งผ้าทอด้วยด้ายธรรมชาติ แสดงว่าลูกหลานขาดการเอาใจใส่ไม่ให้เกิดเกียรติ ไม่รักษาศักดิ์ศรีของพ่อแม่

ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ขยายวงกว้างที่สุดของชาวอีสานคือชาติพันธุ์ไทยลาว มีวัฒนธรรมการทอทั้งผ้าไหมและฝ้าย เทคนิคที่นิยมทอกันมากคือ มัดหมี่และขิด ลวดลายของผ้าได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติ ลายฝ้านิยมทำลายทางขนานกับลำตัว ผ้านุ่งมัดหมี่ไม่นิยมต่อเชิง (สุมาลย์ โทมัส, 2525) จากข้อค้นพบของ สุนัย ณ อุบล และคณะ (2536) ว่าความสามารถในการทอผ้าของผู้หญิงในสังคมไทยลาวแต่อดีตเป็นเครื่องวัดความพร้อมที่จะเป็นภรรยาที่ดีในอนาคตได้ ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงจะได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าโดยผ่านระบบครอบครัวอย่างต่อเนื่อง

ผ้าเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่มีบทบาทในชีวิตของคนทุกเพศ ในวิถีของชนไทยลาวแบ่งประเภทผ้าออกตามวัตถุประสงค์การใช้งานเป็น 3 ประเภทคือ 1) ผ้าในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม เป็นต้น 2) ผ้าในพิธีกรรม เช่น ผ้าซิ่นขวัญ ผ้าในพิธีสะเดาะเคราะห์ ผ้ายันต์ เป็นต้น 3) ผ้าในพิธีทางศาสนา ได้แก่ ผ้าผแวส ธงผแวส ผ้านุ่งนาค ผ้าบังสุกุล ผ้าห่อคัมภีร์ไบเบิล ผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าในวิถีชีวิตของคนชาติพันธุ์ไทยลาวอยู่หลายประการ เช่น ห้ามสาวไหมในวันศีลหรือวันพระ ห้ามเด็กหญิงหรือผู้สาวไปยืนเกาะโพงหูก โดยเฉพาะตอนทางหูก ด้วยเชื่อว่าจะหาสามียาก ห้ามผู้ชายจับผ้าขณะผู้สาวกำลังทอผ้า ห้ามผู้ชายค่นหูก สืบหูกทอผ้า จะทำมาหากินไม่ขึ้น นอกจากนี้จะมีความเชื่ออีกว่า เวลาคลอดลูกควรเอาผ้าซิ่นของแม่มานุ่งตอนคลอด บางคนใช้ดินซิ่นแม่ล้างน้ำแล้วเอาน้ำมากินด้วยความเชื่อที่ว่า จะคลอดลูกง่าย เป็นต้น แต่ปัจจุบันความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ได้จางลงไปมากแล้วบางท้องถิ่นก็ไม่เคยได้ยินมา บางท้องถิ่นก็ยังเหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ถือปฏิบัติหรือเล่าสู่กันฟัง

เส้นใยและกระบวนการเปลี่ยนแปลงเส้นใยในการถักทอ

จากที่กล่าวมาแล้ว ประเภทของวัตถุดิบหลักๆ ในการทอผ้าของสังคมอีสาน แบ่งออกเป็นฝ้ายและไหม แม้ว่าปัจจุบันอาจจะมีการผนวกใยสังเคราะห์ เช่น ไหมพรม ด้าย เข้าเป็นอีกประเภทหนึ่งของวัตถุดิบในการทอผ้าด้วย

ฝ้าย เป็นพืชไร่เศรษฐกิจ เพราะเป็นวัตถุดิบสำคัญในการทอผ้าทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ฝ้ายมีกำเนิดประมาณ 5,000 ปีก่อนคริสตกาล ต้นฝ้ายมีความทนทานต่อความแห้งแล้งชอบขึ้นในเขตอากาศร้อน แหล่งปลูกฝ้ายในประเทศไทยอยู่ที่จังหวัดเลย เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ ลพบุรี ปราจีนบุรี นครราชสีมา และกาญจนบุรี ผลผลิตจากฝ้ายที่นำมาใช้ประโยชน์ คือ ดอกฝ้าย ส่วนที่

เป็นขนปุยสีขาวนำมาทำเป็นเส้นใยใช้ในการทอผ้า ทำเบาะสักหลาด ทอพรม และใช้ในอุตสาหกรรมเส้นใยประดิษฐ์ ทำฟิล์มเอ็กซ์เรย์ ฯลฯ เปลือกเมล็ดฝ้ายใช้เป็นส่วนประกอบอาหารสัตว์ ทำปุ๋ย อุตสาหกรรมพลาสติก และทำยางเทียม ฯลฯ ส่วนเนื้อเมล็ดฝ้ายใช้สกัดน้ำมันในการปรุงอาหาร ทำเนย และยารักษาโรค ยาปราบศัตรูพืช นอกจากนี้ส่วนที่เป็นลำต้น กิ่งก้าน กากที่เหลือจากการสกัดน้ำมันของเมล็ด ยังใช้ผลิตเป็นแผ่นวัสดุก่อสร้าง (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2544) พันธุ์ฝ้ายที่ชาวอีสานปลูกในอดีต มี 3 ชนิด คือ ฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง ดอกเป็นปุยสีขาวซึ่งจะมีอยู่ 2 พันธุ์ คือ ฝ้ายใหญ่และฝ้ายน้อย และฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองซึ่งออกดอกเป็นปุยสีน้ำตาลหรือสีน้ำตาลอ่อน ชาวอีสานเรียกฝ้ายพันธุ์นี้ว่า “ฝ้ายตุ่ย” หรือ “ฝ้ายอีตุ่ย” ฝ้ายพันธุ์นี้ปัจจุบันยังเหลือน้อย จริญญา วงษ์พรหม และคณะ (2543) พบว่า ความแตกต่างระหว่างฝ้ายเส้นมือกับฝ้ายโรงงาน คือ ฝ้ายเส้นเส้นใหญ่ ขนาดของเส้นไม่สม่ำเสมอ ต้องใช้เวลาในการเตรียมเส้นก่อนย้อม ต้องใช้ปริมาณสีและระยะเวลาในการต้มย้อมนานกว่าฝ้ายโรงงาน และเมื่อทอเสร็จเนื้อผ้าที่ได้จะหนา และมีพื้นผิวไม่เรียบสม่ำเสมอ สำหรับฝ้ายโรงงานเส้นเล็ก ขนาดของเส้นสม่ำเสมอและมีหลายขนาด (เบอร์) ให้เลือกใช้ การเตรียมเส้นก่อนย้อมนานกว่าฝ้ายเส้น ใช้เวลาในการย้อมน้อยกว่า เมื่อทอเสร็จเนื้อผ้าจะเรียบสม่ำเสมอ

ไหม เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการทอผ้าของชาวอีสานควบคู่ไปกับฝ้าย ไหมเป็นแมลงชนิดหนึ่งจัดอยู่ในอันดับ Lepidoptera ประเภทผีเสื้อ ตัวหนอนไหมกินพืชได้หลายชนิด แต่จะชอบกินใบหม่อนมากที่สุด การเลี้ยงไหมเชื่อกันว่าอุบัติขึ้นครั้งแรกในประเทศจีนเมื่อประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว วงจรชีวิตของไหมประกอบด้วย ระยะที่เป็นไข่ ตัวหนอนดักแด้และผีเสื้อ อาหารที่ใช้เลี้ยงตัวไหมคือใบหม่อนที่จะต้องสดอยู่เสมอ หม่อนจัดว่าเป็นพืชยืนต้นชนิดหนึ่ง เจริญเติบโตค่อนข้างช้า ด้วยเหตุนี้การเลี้ยงไหมจึงต้องควบคู่ไปกับการทำสวนหม่อนเสมอ

คุณลักษณะพิเศษของไหมก็คือ ระยะที่เป็นดักแด้จะสร้างรังไหมห่อหุ้มตัวเอง รังไหมมีคุณลักษณะสามารถสาวเส้นใยออกมาเป็นเส้นเล็กๆ เหนียวและมันวาว ซึ่งใช้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้าได้เป็นอย่างดีเยี่ยม ไหมที่นิยมเลี้ยงมี 3 ชนิด ได้แก่ 1) ไหมพันธุ์ไทย เป็นไหมพื้นเมือง ลักษณะรังเล็ก แหลมหัวแหลมท้ายคล้ายกระสวย ส่วนใหญ่รังมีสีเหลืองหรือตื้น ให้ผลผลิตต่ำ แต่แข็งแรง 2) ไหมพันธุ์ไทยลูกผสม เป็นพันธุ์ที่เกิดจากการผสมระหว่างพันธุ์ไทยกับพันธุ์ต่างประเทศลูกผสม ลักษณะรังไหมสีเหลือง รังไหมโต และผลผลิตสูงกว่าพันธุ์ไทย 3) ไหมพันธุ์ต่างประเทศลูกผสม เป็นพันธุ์ที่เกิดจากการผสมระหว่างพันธุ์ญี่ปุ่นกับพันธุ์จีน ลักษณะรังไหมกลมรีคล้ายรูปไข่ รังใหญ่สีขาว เปลือกรงหนา ให้ผลผลิตสูง โรงงานสาวไหมต้องการ (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2544) ในทำนองเดียวกัน จริญญา วงษ์พรหมและคณะ (2543) พบว่า เส้นไหมในพื้นที่อีสานมีการใช้อยู่ 3 ประเภท โดยแบ่งตามแหล่งที่มาของเส้นไหม คือ 1) ไหมพันธุ์พื้นบ้านสาวเส้นไหมด้วยมือ(ไหมบ้านหรือไหมพันธุ์ไทย) เป็นไหมพื้นบ้านที่ชาวบ้านสามารถเพาะพันธุ์ได้เอง ส่วนใหญ่พบมากแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด นครราชสีมา ขอนแก่น และชัยภูมิ 2) เส้นไหมจากโรงงาน (ไหมขาวหรือไหมพันธุ์ไทยลูกผสม)

ต้องใช้เครื่องสาวไหม ปัจจุบันโรงงานผลิตไหมขาวที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสานคือ โรงงานของกำนัน จุลที่จังหวัดเพชรบูรณ์ 3) เส้นไหมจากต่างประเทศ (ไหมนอก) เป็นเส้นไหมนำเข้าจากประเทศ จีน บราซิล เกาหลี เวียดนาม เพื่อชดเชยการขาดแคลนเส้นไหมในประเทศ ในแง่ของความนิยมนำมาใช้งานของกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอพบว่า คุณภาพของเส้นไหมพื้นบ้านจะดีที่สุดในแง่การเกาะตัวของเส้นใยย้อมสีหลายครั้งเส้นไหมไม่แตก ไม่เสื่อมความมันวาวและเส้นใยจะนุ่มนวลแม้ผ่านการใช้งานเป็นเวลานาน เพียงแต่ขนาดของเส้นไหมเรียบสม่ำเสมอเหมือนเส้นไหมที่ผลิตจากโรงงาน ส่วนศิริ ผาสุก(2544) แบ่งเส้นไหมออกเป็น 3 ชนิด ตามขนาดและลักษณะของเส้นไหม คือ 1) ไหมหัวหรือไหม 3 เป็นเส้นไหมที่สาวจากเปลือกนอกของรังไหม ตามปกติจะมีซี่ไหมหรือปุ่มปมติดอยู่ด้วย 2) ไหมกลางหรือไหม 2 เป็นเส้นไหมที่สาวจากรังไหมภายหลังจากที่สาวไหมเปลือกนอกออกแล้วแต่ยังได้เส้นไหมที่มีขนาดใหญ่ 3) ไหมน้อยหรือไหม 1 เป็นการสาวไหมที่ได้จากเส้นไหมที่สาวเปลือกไหมออกแล้วได้เส้นไหมขนาดเล็กเรียบสม่ำเสมอ

กระบวนการเปลี่ยนแปลงเส้นใยในการถักทอจะแยกความต่างระหว่างไหมกับฝ้าย จากการศึกษาของ สมชาย นิลอาธิ (2536) อธิบายไว้ว่า ชาวบ้านจะเก็บดอกฝ้ายในเดือนสิบเอ็ด (พฤศจิกายน) โดยจะเก็บทั้งปุยฝ้ายที่มีเมล็ดติดมาด้วย นำไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท แล้วเก็บสิ่งสกปรกเจือปนออกก่อนนำไปแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยด้วยการ “อ้าว” หรือ “หีบฝ้าย” แล้วนำปุยฝ้ายที่ได้ไป “ตีด” ให้ปุยฝ้ายที่ได้แตกตัวละเอียด จากนั้นนำปุยฝ้ายที่ตีดละเอียดแล้วไป “ล่อ” ด้วยไม้ล่อคล้องแผ่นปุยฝ้าย บนกระดานล่อให้เป็นท่อนกลมยาวๆ ชาวอีสานเรียกก้อนกลมของฝ้ายที่ล่อแล้วว่า “ตัวหรือลูกหนู” เมื่อได้ตัวมากพอก็นำไป “เข็นฝ้าย” ให้เป็นเส้นใยโดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “หลา” การแกว่งหลาจะมีสายพานโยงเชือกจาก “กงหลา” ให้ปั่นหมุนแกน “เหล็กไน” เพื่อล่อฝ้ายให้เป็นเส้นใยพันม้วนอยู่กับแกนเหล็กไน และเมื่อเข็นฝ้ายได้เต็มเหล็กไนแล้วจึงจัดฝ้ายเข้าไม้เปีย(เป็นไม้ยาวประมาณศอกเศษมีไม้ปะหัวปะท้าย) ให้เป็น “ใจหรือปอย” แล้วปลดออกจากเปียแล้วจึงเอาฝ้ายไปย้อมสีตามต้องการ เมื่อย้อมแล้วจึงนำมาเข้า “กง” เพื่อ “กวัก” เสร็จแล้วนำไป “ขัน” เพื่อเตรียมทอเป็นผ้าต่อไป

ส่วนกระบวนการเตรียมเส้นไหมจะมีหลายขั้นตอน แต่ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจประเภทเส้นไหมที่นำมาใช้ทอเพราะการทอผ้าไหมก็คือการนำเส้นไหมสองประเภทมาสอดประสานกันจนเป็นผืนผ้า เส้นไหมที่จัดเรียงตามยาวขนานกับกึ่งทอผ้าเรียกว่า เส้นยืน ส่วนเส้นไหมที่ใช้กระสวยสอดเข้าไปในเส้นยืน เรียกว่า เส้นพุ่ง การเตรียมเส้นไหมทั้งสองประเภทนี้มีขั้นตอนเหมือนกัน 3 ขั้นตอนแรกคือ 1) การตีเกลียว จำเป็นเพราะเมื่อสาวไหมเสร็จแล้วหากนำไปทอเลยจะทำให้เส้นไหมแตก ดังนั้นจึงต้องตีเกลียวด้วยไม้ตีเกลียวหรือ “ระหัด” 2) การฟอก เนื่องจากเส้นไหมเป็นเส้นใยที่เกิดจากน้ำลายของสัตว์ที่มีภาวะเคลือบติดอยู่ที่เรียกว่า “เซอรีซิน” (Sericein) จึงต้องนำไปฟอกแยกกาออก 3) การย้อมสีตามสีที่ต้องการ หลังจากเสร็จกรรมวิธีทั้งสามขั้นตอนแล้วจึงนำไปแยกเตรียมเส้นพุ่งโดยการกรอไหมเข้ากระสวยพุ่ง ส่วนเส้นยืนมีวิธีเตรียมเส้นดังนี้ ขั้นแรกลงแบ่งเพื่อไม่ให้เส้นไหมเกาะติดกันเป็นก้อน ขั้นตอนที่สอง การกรอเส้นไหม เป็นการนำเส้นไหม

ที่ลงแป้งและตากจนแห้งแล้วมากรอเข้าอีกหรือเข้าหลอด ขั้นตอนที่สาม การตั้งเส้นยืน นำเส้นไหมจากอ้อมมาตั้งเส้นยืนโดยเดินเส้นไหมเป็นแนวยาว หากต้องการผ้าที่ทอแล้วยาวประมาณ 30 เมตร ต้องตั้งอ้อมประมาณ 24 อ้อม ขั้นตอนที่สี่ การเข้าฟืมหรือการพันหวี สอดเส้นไหมเข้าฟืมขั้นตอนที่ห้า การเก็บตะกอล ตะกอลเป็นส่วนสำคัญของกี่ทอผ้า เพราะเป็นการแยกเส้นไหมเส้นยืนออกจากกันเพื่อสอดกระสวยเส้นพุ่ง โดยปกติการเตรียมเส้นไหมก่อนทอจะทำทั้งห้าขั้นตอน แต่ในปัจจุบันมีบางท้องถิ่น เช่น อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น มีการดำเนินการแบบลดขั้นตอนการกรอเข้าอ้อมออกไป คือเมื่อมีการฟอกแยกกาวและย้อมสีแล้ว ก็เอาเส้นไหมทั้งหมดมาซิงกับขวดเบียร์เพื่อให้ตั้ง แล้วตั้งเส้นยืนได้เลย เพื่อลดต้นทุนในการจ้างกรอและประหยัดเวลา (ศิริ ผาสุก, 2544)

กระบวนการย้อม และทอผ้า

กระบวนการทอผ้าประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญคือการย้อมและการทอผ้า (จริญญา วงษ์พรหมและคณะ, 2543) ดังนี้

การย้อม เป็นกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงสีของเส้นไหมหรือฝ้ายจากสีธรรมชาติให้เป็นสีอื่นต่าง ๆ ตามที่ต้องการ การย้อมมีกระบวนการและขั้นตอนแตกต่างกันบ้าง ตามวัตถุดิบเส้นใย และสีที่ใช้ย้อมซึ่งจะเป็นการย้อมด้วยสีธรรมชาติและการย้อมด้วยสีเคมี แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงการย้อมด้วยสีเคมี ซึ่งมีขั้นตอนการย้อมดังนี้

1) การเตรียมเส้นใย เส้นใยที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเส้นไหม และเส้นฝ้าย

1.1) เส้นไหม ไหมที่ได้จากการสาวเส้นจะแข็งกระด้างเพราะมีไขมันเคลือบอยู่และจะย้อมไม่ติดสี ก่อนจะย้อมต้องนำเส้นไหมไปฟอกเพื่อขจัดไขมันออก จนกว่าจะได้เส้นไหมที่อ่อนนุ่ม มีสีขาวนวล และเป็นมันเงา การฟอกไหมทำได้ทั้งการใช้วัสดุธรรมชาติและสารเคมีต่าง ฟอกไหมขาว (โซดาไฟ) ในปัจจุบันพบว่าใช้สารต่างฟอกมากกว่าวัสดุธรรมชาติ วิธีการฟอกโดยนำด่างละลายในน้ำต้มเดือดแล้วนำเส้นไหมลงต้มในเดือดประมาณ 20 – 30 นาที

1.2) เส้นฝ้าย ฝ้ายเป็นเส้นใยจากพืช สีจะไม่เกาะเส้น ดังนั้น ในการย้อมต้องเพิ่มคุณสมบัติการติดสี ด้วยการใช้ตัวติดสี (Tanin) ซึ่งได้จากพืชที่มีรสเปรี้ยวอมฝาด เช่น มะขามป้อม มะเกลือ วิธีการคือ นำฝ้ายไปแช่กับน้ำตัวติดสีแล้ว นำไปต้มให้เดือดนาน 15 นาที จากนั้นล้างออกแล้วนำไปตากจนหมาด เพื่อจะนำไปทอหรือสีกับไม้ไผ่จะเกิดเสียง “แอต” จึงเรียกว่า “การแอต” อีกขั้นหนึ่ง

2) การเตรียมสารติดสี (Mordant) และสารติดสี (Tanin)

การย้อมสีธรรมชาติกับเส้นไหม มีการใช้ตัวติดสี (Mordant) ใส่ลงในน้ำสี หรือขณะต้มเพื่อให้สีที่ย้อมติดอยู่บนเส้นใยอย่างมีประสิทธิภาพ จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1) ตัวติดสีที่เป็นสารเคมี มีจำหน่ายตามร้านขายเคมีภัณฑ์ หรือร้านขายผลิตภัณฑ์ ที่เกี่ยวกับการทอ การย้อม เช่น สารส้ม จุนสี ซึ่งนับเป็นวัสดุที่ไม่เป็นอันตราย และหาได้ง่ายในท้องถิ่น

2.2) ตัวติดสีจากธรรมชาติ เช่น โคลน น้ำบาดาล ใบเหมียดแอ ใบเหมียด ใบส้มเลี้ยว ใบส้มป่อย ใบมะขาม น้ำต่าง ขี้เถ้า ปูนกินหมาก เป็นต้น

การใช้ตัวติดสี ในการย้อมสามารถเลือกใช้ได้ใน 3 ขั้นตอน

- ก่อนการย้อม ตัวติดสีที่นิยมใช้ เช่น สารส้ม จุนสี
- ใช้พร้อม ๆ กับการย้อม เช่น สารส้ม, จุนสี, ปูนกินหมาก, มะขาม และใบไม้ต่าง ๆ
- ใช้หลังการย้อม เช่น โคลน น้ำบาดาล และน้ำบ่อ เป็นต้น

3) การย้อมด้วยสีเคมี มีการแยกประเภทของสีเคมีชัดเจน คือ สีเคมีย้อมไหม กับ สีเคมีย้อมฝ้าย แต่มีขั้นตอนในการย้อมที่เหมือนกันคือ

- ละลายผงสีกับน้ำ ตามสัดส่วนที่กำหนดไว้
- นำเส้นไหม, ฝ้าย ที่ผ่านกรรมวิธีการฟอกล้างแล้ว ลงแช่ในน้ำสี บีบคั้นให้น้ำสีซึมเข้ากับเส้นไหม ฝ้าย
- นำขึ้นตั้งไฟ ต้มให้เดือดประมาณ 20-30 นาที
- ทดสอบว่าเส้นไหม, ฝ้าย ดูดความเข้มข้นของสีไว้หมดหรือไม่ ด้วยการจุ่มมือลงถ้าสีไม่เปื้อนมือ แสดงว่าเส้นไหม ฝ้ายดูดซับสีเข้าไว้หมดแล้ว
- นำเส้นไหม ฝ้าย ขึ้นล้างให้สะอาด ผึ่งลมให้แห้ง

การทอผ้า และอุปกรณ์ในการทอผ้า

การทอผ้าใช้อุปกรณ์หลายชนิด และมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น อุปกรณ์แต่ละชนิดจะทำหน้าที่ที่ต่างกันออกไป ดังนี้

1) กี่ (Loom) หรือเรียกว่าทูกทอผ้าในภาษาอีสาน ชาวบ้านสามารถประกอบเองได้ กี่ที่มั่นคงแข็งแรงจะช่วยให้เนื้อผ้าออกมาเรียบดีและสวยงาม แต่ถ้ากี่ยี่ไม่แข็งแรง บิดโยกคลอน ก็จะทำให้เนื้อผ้าไม่สม่ำเสมอ กี่ที่ใช้กันอยู่ทั่วไปนั้นมีอยู่ประมาณ 3-4 แบบ แตกต่างตามท้องถิ่นและการใช้งาน ได้แก่

- กี่ตอ เป็นกี่ที่ชาวบ้านทำขึ้นมาง่ายๆ ชั่วคราว คือหาไม้ไผ่มาทำเป็นกี่ยี่หรืออาจใช้เสาบ้านเป็นหลักกี่ยี่ แล้วหาไม้ไผ่มาประกอบขึ้นเป็นกี่ยี่ กี่แบบนี้มักทอผ้าได้จำนวนไม่มากนัก ประมาณ 10-15 เมตร เนื้อผ้าที่ได้กี่ยี่จะมีปัญหาไม่ค่อยเรียบ และไม่สม่ำเสมอ
- กี่พื้นเมืองแบบลาว จะมีโครงกี่ยี่ที่แข็งแรง ประกอบขึ้นด้วยไม้เนื้อแข็ง มีทั้งถอดเคลื่อนที่ได้และไม่ได้ กี่ยี่ชนิดนี้จะเก็บด้ายเส้นยืนไว้ที่โครงกี่ยี่ด้านหลังผู้ทอ เนื่องจากกี่ยี่แบบนี้มีโครงกี่ยี่ที่มั่นคงแข็งแรงกว่ากี่ยี่ชนิดแรก จึงทำให้ได้เนื้อผ้าเรียบ สม่ำเสมอดีกว่า

- กี่พื้นเมืองแบบเขมรจะมีโครงกึ่งที่แข็งแรง ประกอบขึ้นด้วยไม้เนื้อแข็งแตกต่างกับกี่แบบลาวตรงที่โครงกึ่งด้านหน้าจะยื่นยาวออกไปสำหรับวางไม้กระดานที่ใช้ม้วนเก็บเส้นยืนไว้ การม้วนเส้นยืนใส่กระดานนี้จะทำให้เส้นยืนเรียบเสมอดีดีกว่ากี่แบบลาวซึ่งผูกเส้นยืนไว้ที่โครงกึ่งด้านหลัง การทอผ้าด้วยกี่แบบนี้ผู้ทอสามารถทอผ้าได้ครั้งละหลายๆเมตร นอกจากนั้นกี่แบบเขมรนี้มักจะพบว่ามี การแกะสลักลายอย่างงดงามบนกึ่งด้วย

- กี่กระตุก เป็นกึ่งที่มั่นคงแข็งแรง สามารถทอผ้าได้ปริมาณมากๆและรวดเร็ว จะต่างกับกึ่งทั่วไปตรงที่มีใบพัดสำหรับม้วนเก็บด้ายเส้นยืนไว้จำนวนมากๆ มีรางกระสวยเพิ่มขึ้น และมีรอกส่งแรงให้กระสวยวิ่งไปมาบนราง ช่วยให้ทอผ้าได้เร็ว และทำให้แรงกระทบปืมของผู้ทอผ้าสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่ากึ่งชนิดนี้จะทอผ้าได้เป็นจำนวนมากๆรวดเร็ว เนื้อผ้าออกมาเรียบดี แต่ไม่ใช่แพร่หลายนักเพราะต้องใช้ไม้ประกอบมากกว่ากี่ธรรมดา อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบกับกึ่งก็มีมากกว่า ผู้ทอผ้าทั่วไปไม่ค่อยชำนาญในการทอผ้าด้วยกึ่งชนิดนี้ เพราะต้องใช้เวลาฝึกฝนมากกว่าหนึ่งเดือนจึงจะชำนาญ และยังมีผ้าทอบางประเภท เช่น ผ้ายก ที่ไม่สามารถทอด้วยกึ่งกระตุกได้

2) กงหรือระวีง ใช้สำหรับใส่ปอยไหม หรือปอยฝ้าย เพื่อย้ายไปยังอีกหรือปั่นใส่หลอดสำหรับทอต่อไป

3) กระสวย (Shuttle) ใช้สำหรับใส่หลอดด้ายเส้นพุ่งที่ต้องการทอโดยทั่วไปมีลักษณะคล้ายเรือ เพื่อให้สะดวกในการเคลื่อนไหวย้ายเส้นยืน

4) หลอดด้าย (Bobbin) ใช้ใส่ด้ายที่ต้องการทอ เดิมทำจากไม้เนื้ออ่อนที่มีขนาดพอดี มีไส้กลางอ่อนสามารถดึงไส้ออกได้ เช่น ไม้เส้นฟ้าหรือลำปอ เป็นต้น นอกจากนั้นภายหลังยังพบว่าชาวบ้านใช้ปากกาที่เลิกใช้แล้วมาตัดเป็นหลอด หรือใช้หลอดดูดกาแฟบางชนิดที่แข็งตัดทำเป็นหลอดด้ายด้วย

5) อัก ใช้สำหรับเก็บและถายเส้นด้ายออกจากปอย เพื่อให้เส้นด้ายเดินสะดวก พร้อมทั้งจะเดินด้ายเส้นยืน หรือใส่ไหมสำหรับแกะซี่ไหมออก ทำด้วยไม้เนื้อแข็งที่มีน้ำหนักไม่มากนัก โดยจะใช้คู่กับไม้คอนอัก ที่มีแกนเหล็กหรือแกนไม้สำหรับใส่อักหมุน ในบางท้องถิ่นที่ไม่มีไม้ทำอักก็จะใช้หวายหรือไม้ไผ่มาสานแทนอักเรียกว่า “กวก” โดยทั่วไปกวกจะใช้กับเส้นฝ้าย

6) หลักค่น หลักเผีย หลักเสือ หรือหลักเผือ ใช้สำหรับเดินด้ายเส้นยืนให้มีจำนวนเส้นและความยาวตามที่ต้องการ ส่วนประกอบที่สำคัญของหลักค่น คือ เป็นโครงไม้ที่ห่างกันไม่มากนัก (ประมาณหนึ่งเมตรหรือมากกว่านั้น) ด้านบนของไม้ทั้งสองด้านประกอบด้วยหลักไม้หลายหลักเรียงกันอยู่ ใช้เพื่อให้เส้นด้ายเดินผ่านหลักนี้ไปมา ซึ่งทำให้ทราบจำนวนความยาวของเส้นด้าย ส่วนไม้อีกด้านหนึ่งจะมีหลักที่เรียกว่า ขาใจ ใช้เพื่อเก็บส่วนที่ขัดกันของเส้นด้ายเอาไว้

7) เหล่ง เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับถายเส้นไหมที่สาวแล้วมาเก็บไว้ มีลักษณะเป็นไม้ไขว้กากบาทและหมุนได้ เหล่งอีกชนิดหนึ่ง เป็นเหล่งสำหรับค่นไหม จะมีลักษณะเป็นแกนไม้สี่เหลี่ยมหมุนได้ ด้านหนึ่งจะเข้เข้าเป็นร่องไว้สำหรับนับจำนวนลำไหม

8) ฟืมหรือฟืนหวี (Reed) เป็นไม้ที่ประกอบเรียงกันให้จัดระเบียบด้ายเส้นยืน มีระยะห่างของฟืนเท่ากันตลอด ฟืมนี้ใช้สำหรับกำหนดความหนาบางของผ้า รวมทั้งความกว้างด้วย ถ้าฟืมมีฟืนที่ห่างกันสม่ำเสมอจะทำให้เนื้อผ้าแน่นเสมอกันดี แต่ถ้าฟืนห่างไม่สม่ำเสมอจะทำให้เนื้อผ้าแน่นไม่เท่ากัน ถ้าฟืนซี่หนึ่งหักหรือพังไปก็จะทำให้ผ้ามีตำหนิ ดังนั้นฟืมจึงเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญมากอันหนึ่ง

9) เขวหรือตะกอล (Heddles) เป็นแผงเส้นด้ายที่ใช้ประกอบฟืม คือเส้นด้ายที่ผ่านฟืมจะผ่านเขวด้วย และเขวหนึ่งอันจะผูกต่อกับไม้เหยียบหนึ่งอัน เมื่อเหยียบไม้เหยียบก็จะทำให้เส้นด้ายที่ติดอยู่กับเขวอันที่ถูกเหยียบถูกดึงลงมา ด้ายเส้นยืนก็จะเปิดพร้อมที่จะให้เส้นด้ายพุ่งผ่าน เขวจึงเป็นอุปกรณ์ที่กำหนดลายในเนื้อผ้า โดยทั่วไปเขวจะมีสองอัน เป็นลายขัดธรรมดา แต่ถ้าต้องการผ้าที่มีลายในเนื้อผ้าที่ต่างออกไป เช่น ลายหน่วย ลายสอง หรืออื่นๆ ก็จะต้องใช้เขวเพิ่มขึ้น เขวอาจมีตั้งแต่ 4-12 ตามแต่ลวดลายและความสามารถของผู้ทอ

ขั้นตอนการทอผ้า

หลักการทอผ้าคือการทำให้เส้นด้าย สองพวกขัดกันโดยทั้งสองพวกตั้งฉากกัน เส้นด้ายพวกหนึ่งเรียกว่าเส้นยืน อีกพวกเรียกเส้นพุ่ง ทำนองเดียวกันกับการสานไม้ไผ่ ลักษณะการขัดกันของด้ายพุ่งและยืนจะขัดกันแบบธรรมดาที่เรียกว่าลายขัด หรือเป็นลายอื่นๆตามต้องการ (ยุพินศรี สายทอง, 2528)

การทอผ้าแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันตามลักษณะของผ้าที่ทอและลายแต่โดยทั่วไปแล้วสรุป เป็นขั้นตอนหลักๆ 2 ขั้นตอน (คำปน ปาโท, 2531) คือ

1) การเตรียมด้ายพุ่ง เป็นการเตรียมด้ายเพื่อใช้ทอตามขวางด้ายที่ใช้ทอตามแนวขวางจะมีความแข็งแรงน้อยกว่าแนวยืน โดยเตรียมด้ายใส่ในกระสวย เพื่อใช้ในการทอ

2) การเส้นยืน หรือชาวบ้านเรียกว่า เครือหูก จะใช้เส้นด้ายที่มีความแข็งแรงในการทำลายยืนให้น่าเส้นด้ายมาร้อยเข้ากับฟืม (ชาวบ้านเรียกว่า การสับหูก) การดำเนินการขั้นตอนนี้ต้องระวังไม่ให้ขาดหรือเกินช่อง ถ้าฟืมนั้นมีผ้าที่ทออยู่ครั้งก่อนติดอยู่จะทอได้ง่าย โดยเอาเส้นด้ายต่อกับเส้นผ้าที่ละเส้น บางครั้งชาวบ้านใช้ข้าวเหนียวทาทั้งเส้นด้ายหลุด หากไม่มีเศษผ้าค้างอยู่ เมื่อสอดปลายเส้นด้ายลอดฟืมแล้ว ต้องขมวดเส้นฝ้ายไว้เป็นคู่ๆ แล้วหาไม้เล็กๆขนาดไม้จิ้มฟันมาปักติดที่ละอันๆ หลังจากสับหูกเรียบร้อยแล้ว นำมาพันเข้ากับหลักก็ แล้วโยงปลายด้านที่เหลือไปผูกไว้กับปลายแคร่ของกี่ เสร็จแล้วเริ่มทอได้เลย ในการทอหากผู้ทอผ้าใช้เท้าเหยียบไม้ขึ้นลงจะเกิดช่องว่างสำหรับสอดกระสวยด้ายกลับไป กลับมาสลับสัตามต้องการ เมื่อทอเสร็จม้วนผ้าเก็บรวบรวมไว้เพื่อจำหน่าย

การทอผ้าพื้นบ้านกับสุขภาพ

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของการทอผ้าอยู่ที่บ้านยังมีน้อย ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาปัญหาสุขภาพของคนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การทอผ้าพื้นบ้านกับสุขภาพ ของบุคคลที่ทอผ้าอยู่บ้าน

การทอผ้าพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง กิจกรรมการทอของผู้หญิงอีสานนับตั้งแต่ยุคแรกเริ่มการก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน จะได้รับการพิจารณาเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ นอกเสียจากเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการผลิต การจำหน่ายแจกจ่าย และการบริโภคของระบบเศรษฐกิจในหมู่บ้านอีสาน ผ้าที่ได้จากการผลิตใช้เป็นเครื่องนุ่มห่มที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตมนุษย์ พร้อมกับเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจไปในตัว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านอีสานสามารถใช้ผ้าเป็นสินค้าที่กำหนดคุณค่าได้ ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงินในการให้เป็นของฝากแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายได้ตลอดเวลา トラบเท่าที่ผู้ผลิตผ้าและผู้บริโภคผ้ามีความต้องการตรงกัน แต่นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ส่งเสริมให้สตรีทอผ้าเพื่อเพิ่มพูนรายได้ โดยมุ่งเน้นทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชนแต่ละแห่ง

บทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในบริบทของหมู่บ้านชนบทไทยปัจจุบัน ผู้หญิงนับว่ามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะภายใต้สถานการณ์ที่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนลดลงอย่างรวดเร็ว กระแสความทันสมัยจากภายนอกชุมชนผ่านทางโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐบาล สื่อมวลชน และระบบตลาดสมัยใหม่ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและภาวะที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะในครัวเรือนและไร่นาก็เริ่มขยายตัวออกไปสู่ชุมชนและภายนอกชุมชนมากขึ้น การส่งเสริมและสนับสนุนของหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน รวมทั้งการเรียนรู้จากประสบการณ์และการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้บทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านชนบทของไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป เหล่านี้เป็นข้อมูลที่พบได้จากงานวิจัยทางมานุษยวิทยา ด้วยการทำความเข้าใจมิติทางสังคม วัฒนธรรม นำมาวิเคราะห์สถานภาพผู้หญิงผ่านการทอผ้า ของสุรียา สมุทคุปดี และคณะ เรื่องแม่หญิงต่ำหูก: ผู้หญิงในสังคมวัฒนธรรมของชุมชนชนบทอีสาน (2537) โดยผลจากการวิจัยนำไปสู่การตีความหรือพยายามทำความเข้าใจ การทอผ้าและวิถีชีวิตของผู้หญิงอีสาน จากแง่มุมและมิติทางสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมอื่นๆ เพื่อให้ได้ภาพรวมของปรากฏการณ์ และการอธิบายเหตุผลและความสำคัญของการทอผ้าในบริบทหมู่บ้านอีสานนั้นค่อนข้างละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อน กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง ผู้หญิงอีสานต้องทอผ้าเพราะการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตหรือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้านอีสาน การทอผ้าแท้ที่จริงคือกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมและพิธีกรรมทางผ่านที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของผู้หญิงอีสาน

ประการที่สอง ผู้หญิงอีสานใช้การ “ทอผ้า” ในฐานะที่เป็นช่องทางหรือกลไกที่สังคมวัฒนธรรมเปิดไว้ให้เข้าไปมีส่วนร่วม หรือเข้าไปมีบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา ฯลฯ ร่วมกับเพศชายในชุมชนและบทบาทตรงนี้เองที่ดีความว่าเป็นบทบาทหรือความสัมพันธ์ระหว่างเพศในแนวนอนไม่ใช่แนวดิ่ง หรือความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันเพื่ออยู่ร่วมกันในครอบครัวและชุมชน ไม่ใช่เพื่อเอารัดเอาเปรียบหรือเพื่อแข่งขันระหว่างเพศ อันเป็นอิทธิพลของโลกทัศน์และความเชื่อของพุทธศาสนา

ประการที่สาม ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของหมู่บ้านอีสาน บทบาทหน้าที่ของเพศหญิงในสังคมโดยเฉพาะผ่านการทอผ้าย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น เช่น การทอผ้าเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัวมากขึ้น ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวหรือปรับบทบาทหน้าที่ของเพศให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมของชุมชนปัจจุบันที่ผลักดันให้ผู้หญิงต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น

นอกจากนี้ จากวรรณกรรมที่ สุริยาและคณะ พบบังสามารถนำมาสนับสนุนข้อมูลจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ เช่น สนั่น ชูสกุล (2536) นำเสนอประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ช่วยให้ผู้หญิงอีสานรวมกลุ่มกันทอผ้า ดำเนินธุรกิจในรูปแบบของสหกรณ์ ประสานงานระหว่างกลุ่มในรูปแบบเครือข่าย และการพัฒนาเทคนิคต่างๆ เกี่ยวกับการทอผ้าในหมู่บ้านชนบทเขตจังหวัด ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคามและสุรินทร์ นับได้ว่า “การทอผ้าพื้นเมือง” ของผู้หญิงอีสานเป็นกิจกรรมสำคัญที่สามารถพัฒนารายได้ พัฒนาคิดความสามารถและบทบาทผู้หญิงอีสานในปัจจุบัน นอกจากนี้ ผลงานของปราณี วงษ์เทศ (2533) เรืองฤทธิ์ วัฒนศึกษา (2535) สุภาพร รัตนแสง (2525) และสุพจน์ ศรีบุญสม (2534) ต่างก็ได้นำเสนอผลการศึกษาที่สนับสนุนข้อเสนอที่กล่าวมาในตอนต้นทั้งสิ้น นั่นคือ ผ้าและการทอผ้าของอีสานในพื้นที่ต่างๆทั่วทั้งภูมิภาคเป็นช่องทางที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้หญิงได้มีโอกาส มีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจ และสังคมทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน ผู้หญิงอีสานปัจจุบันสามารถหารายได้เสริม ได้รับประสบการณ์ และเทคโนโลยีใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อการทอผ้า เช่น การย้อมสี การใช้กี่กระตุก การประดิษฐ์ลวดลาย การแปรรูป การบริหารจัดการ การเดินทางไปศึกษาดูงาน การเข้าร่วมการอบรม ฯลฯ ซึ่งเงื่อนไขต่างๆเหล่านี้เป็นการเสริมบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในสังคมชนบทปัจจุบัน ทั้งยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขต่างๆในสังคมชนบทปัจจุบันอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากงานวิจัยของ สุนิตา สุขิตานนท์ และคณะ (2536) เกี่ยวกับความล้มเหลวของกลุ่มเลี้ยงไหมกลุ่มหนึ่งในจังหวัดอุดรธาณินั้น นับว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างมากในท่ามกลางกระแสของความสำเร็จในการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในทางเศรษฐกิจและ

สังคม โดยผ่านกิจกรรมทอผ้า เพราะในความเป็นจริงแล้วเงื่อนไขทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เช่น การทอผ้าในครอบครัว ความเหมาะสมของเทคโนโลยีที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชน ผู้นำกลุ่ม และปัจจัยอื่นๆ ยังคงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญสำหรับการพัฒนาบทบาทของผู้หญิงในชุมชนชนบท หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะทำให้ความเข้าใจประเด็นเหล่านี้ให้ชัดเจน

การศึกษาเรื่องผ้าและการทอผ้าจากมิติดังกล่าว อาจจะเป็นอีกทางหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าใจถึงบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงอีสานที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผ้าและการทอผ้าเป็นกิจกรรมในครอบครัวและเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงบทบาทความสามารถ และเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุด การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเริ่มตั้งแต่การทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน ใช้เป็นของฝากในพิธีกรรม และแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นอื่นๆ กับเพื่อนบ้าน จนถึงการทำผ้าเพื่อขาย การสนับสนุนการรวมกลุ่มขององค์กรพัฒนาต่างๆ การดำเนินธุรกิจ การพัฒนาเทคนิคการทอ ฯลฯ ปรากฏการณ์เหล่านี้ น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงอีสาน ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง ดังเช่นที่หมู่บ้านชนบทอีสานทั่วไปกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2537)

ในการศึกษาของ จริญญา วงษ์พรหม และคณะ (2543) มองในด้านผลกระทบในเชิงสังคม และเศรษฐกิจ ของกลุ่มหัตถกรรมหรือกลุ่มทอผ้าในแต่ละระดับ พบว่า

1. ระดับครอบครัว รายได้จากงานหัตถกรรมเป็นทั้งรายได้หลักและรายได้เสริมในครอบครัว ดังนั้นรายได้จะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับว่า สมาชิกของกลุ่มผู้ผลิตได้ผลิตงานหัตถกรรมมากน้อยเพียงใด โดยเฉลี่ยแล้วรายได้จากการทอผ้าจะประมาณ 2,000 – 10,000 บาทต่อปี จากการที่ผู้หญิงในครัวเรือนผลิตงานหัตถกรรมและมีรายได้เข้ามาจนเจือครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับจากครอบครัวสูงขึ้น ส่งผลให้สถานภาพของผู้หญิงดีขึ้น

บทบาทระหว่างหญิงชายในครอบครัวปัจจุบันจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก มีการแบ่งงานกันทำหรือแบ่งเบาภาระแทนกันและกันด้วย เช่น ผู้ชายจะช่วยแบ่งเบาภาระงานบ้านมากขึ้นในช่วงที่ผู้หญิงต้องผลิตงานหัตถกรรม หรือการเข้ามาช่วยงานทอผ้าในส่วนที่สามารถทำได้ ไม่ว่าจะเป็นงานติดตั้ง ซ่อมแซมก็ ที่ทำมาแต่ก่อน หรือแม้แต่การทอผ้า ย้อม หรือปั่นด้าย ซึ่งเป็นบทบาทใหม่ที่ผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น

2. ระดับชุมชน ชุมชนจะเป็นที่รู้จักมากขึ้นหากกลุ่มหัตถกรรมได้รับรางวัล หรือชนะการประกวด ส่งผลให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรและการบริการต่าง ๆ จากภาครัฐได้

นอกจากนี้กลุ่มหัตถกรรมบางกลุ่มที่มีรายได้มากจะหักเงินกองกลางคืนสู่ชุมชนในรูปของการพัฒนาและจัดสวัสดิการชุมชน กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้สถานภาพของผู้หญิงในชุมชนเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ผู้หญิงก็มีโอกาสหรือมีส่วนร่วมมากขึ้นในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในชุมชน

ในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญางานหัตถกรรม จะพบว่าหลายกลุ่มมีการจัดแม่บ้านผู้ผลิตเข้าสอนเป็นครูพิเศษในโรงเรียน ตามหลักสูตรวิชากลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) เพื่อให้เด็กรุ่นหลังได้มีโอกาสเรียนรู้และสืบทอดงานทอดต่อไป

3. ระดับประเทศถึงแม้ตัวเลขมูลค่าทางเศรษฐกิจของงานหัตถกรรมไม่เคยปรากฏเป็นข้อมูลที่มีการแก่นับทางสถิติใดๆ และไม่มีมีการระบุไว้ในมูลค่าการส่งออกก็ตาม แต่งานหัตถกรรม ดูเหมือนจะเป็นงานหนึ่งที่ทำรายได้หล่อเลี้ยงชุมชนอีสานในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ภาวะผลผลิตทางการเกษตรไม่คุ้มกับการลงทุน หรือค่าจ้างแรงงานที่เกิดจากการอพยพต้องทอดหายไปเมื่อถูกเลิกจ้าง นอกจากนี้ งานหัตถกรรมยังมีนัยสำคัญในการเพิ่มเสน่ห์และสีสันในการท่องเที่ยวตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลด้วย

ในด้านสังคมของกลุ่มจากงานวิจัยของจรัญญา วงษ์พรหม และคณะ (2545) พบว่าเป้าหมายหลักของการรวมกลุ่มทอผ้าของชาวบ้านคือ การสร้างรายได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลายกลุ่มได้มีการพัฒนาฝีมือและหาตลาดรองรับสินค้าเพื่อให้ขายได้จำนวนมากๆ จากการมุ่งเน้นที่จะสร้างรายได้ของสมาชิกกลุ่มเหล่านั้น ปรากฏการณ์ที่พบตามมาพบได้ว่ามีทั้งผลบวกและผลลบในแง่ผลบวก สมาชิกมีรายได้เพิ่มมากขึ้น สามารถนำเงินมาจุนเจือครอบครัวได้ ผู้หญิงมีสถานภาพดีขึ้นจากการช่วยหารายได้ให้กับครอบครัวจากงานที่เป็นภาระงานของผู้หญิงอย่างชัดเจน กลุ่มเป็นที่รู้จักจากภายนอกมากขึ้น ความสัมพันธ์จากการรวมกลุ่มทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความเอื้ออาทรกัน สามารถช่วยเหลือ แบ่งปัน เช่น มีการนำอาหารมารับประทานร่วมกันเวลาทำงาน มีการหยิบยืมเงินกันได้หากเพื่อนเดือดร้อน หรือพูดคุยปรับทุกข์สุขกันเสมอ มีการจัดงานรื่นเริงร่วมกัน เช่น ปีใหม่ เป็นต้น ส่วนผลทางด้านลบจากการรวมกลุ่มพบว่า เมื่อภาระงานมากขึ้น กลุ่มทอผ้าเหล่านี้ขาดโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น หรือบางครั้งไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชนกลุ่มต้องชดเชยแรงงานที่ร่วมพัฒนาชุมชนด้วยเงิน เนื่องจากต้องเร่งงานให้เสร็จทันตามกำหนด นอกจากนี้ยังพบว่าเกิดการทะเลาะกระทบกระทั่งกันในหมู่สมาชิก บางครั้งถึงกับลาออกกันไปก็มี เกิดความระแวงในความไม่ซื่อสัตย์ของผู้นำ เป็นต้น

ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ บงกช หงษ์คำมี (2537) ที่พบว่าทอผ้าทำให้ประชาชนมีรายได้มากขึ้นเพิ่มพูนทักษะเทคนิค ความรู้ และความสามารถพิเศษเฉพาะตน มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีทอผ้า ตื่นตัวในการประกอบอาชีพ เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ไม่ไปเล่นการพนัน การรวมกลุ่มทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคีในชุมชน และมีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากหมู่บ้านมีน้อย พ่อบ้านบางส่วนได้มีส่วนร่วมและหันกลับมาช่วยเหลือแม่บ้านทำกิจกรรมการทอผ้า แทนการออกไปทำงานต่างถิ่น ทำให้ครอบครัวมีความสัมพันธ์และเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น นอกจากนี้การเกิดกลุ่มทอผ้าทำให้ประชาชนได้เรียนรู้ถึง ขบวนการ วิธีการดำเนินงาน การจัดระบบและรูปแบบการผลิตและจัดจำหน่าย นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้า ประเพณี ตลอดจนความเชื่อต่างๆ ของ ปู่ ย่า ตา ยาย สู้ลูกหลาน

มีประสบการณ์ในการทำงานจากการผลิตหรือทอผ้า เพื่อให้ได้ผ้าฝ้ายที่มีคุณภาพ และกลุ่มได้เรียนรู้แนวทางการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยระบบการทำงานแบบเป็นกลุ่มย่อยเพิ่มมากขึ้น

ในด้านสุขภาพกายของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และคณะ (2540) พบว่าสตรีที่ทอผ้ามีลักษณะการทำงานที่ต้องใช้เท้าเหยียบกีด้านล่าง แขนสองข้างต้องจับกระตุ้กเพื่อทอเส้นไหม ประกอบกับการทำงานที่ต้องใช้เวลา จึงทำให้มีอาการปวดเมื่อยตามแขนและขา บางครั้งมีอาการเท้าร้อนบวมเพราะต้องกดกระตุ้กกับกีดตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีอาการปวดท้องน้อย ปวดหลัง ปวดเอว อ่อนเพลียจากการทำงานหนัก และนั่งนาน และอาการปวดตา หนำมืด ตาลาย เนื่องจากต้องก้มหน้าก้มตา จ้องดูลายผ้าเกือบทั้งวัน ต้องหยุดงานไปหลายวัน โดยไปหาหมอที่คลินิก เสียเงินครั้งละ 70-80 บาทต่อครั้ง อาการอย่างอื่นก็มี เช่น ต้องนั่งทำงานนาน ทำให้ปวดท้องเพราะมีลมในกระเพาะอาหารมากเกินไป

ผู้ที่ทอผ้าอยู่บ้านส่วนใหญ่ใช้สีเคมีในการย้อมผ้า (โครงการศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ, 2542) สีเคมีที่นำมาใช้ล้วนเป็นสีที่มีโลหะหนักเป็นส่วนผสม และย่อยสลายไม่ได้ตามธรรมชาติ เมื่อเทลงพื้นโดยไม่มีระบบบำบัดน้ำเสียก่อนที่จะปล่อยลงดิน ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม เช่น พืชและสัตว์ และส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนในชุมชนได้ นอกจากนี้ขณะที่ย้อมผ้าอาจก่อให้เกิดอาการระคายเคืองดวงตา ทางเดินหายใจ และอาการคันตามผิวหนัง นอกจากนี้เมื่อย้อมผ้ามีสารพิษตกค้างอยู่ในผ้า ทำให้เกิดอาการคันตามผิวหนังของผู้ที่แพ้เคมีและสวมใส่ผ้าดังกล่าว ยิ่งกว่านั้นสีเคมีที่ใช้ย้อมผ้าบางชนิดโดยเฉพาะ azo dyes หากสัมผัสเป็นเวลานานอาจก่อให้เกิดมะเร็งได้ซึ่งสีย้อมชนิดนี้บางประเทศในยุโรปห้ามใช้แต่ในประเทศกำลังพัฒนาเช่นปากีสถานยังใช้อยู่ (Banuri, 1998) และจากการตรวจสอบสุขภาพของสตรีกลุ่มทอผ้าบ้านตาลจำนวน 40 คนของโครงการศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ (2542) พบสารพิษในสตรี 2 คน

การทอผ้ากับสุขภาพของบุคคลที่ทำงานทอผ้าในโรงงานอุตสาหกรรม

อนงค์ หาญสกุล (2546) ศึกษาในผู้ที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าไหมพรมพบว่ามีความเมื่อยล้ากล้ามเนื้อของพนักงาน โดยบริเวณปวดเมื่อยมากที่สุดคือ บริเวณเอว ไหล่ คอ แขนท่อนบน เท้าและข้อเท้าตามลำดับ โดยบริเวณคอเป็นบริเวณที่มีอาการปวดเมื่อยตลอดเวลาจนต้องใช้ยาแก้ปวดมากที่สุดกว่าตำแหน่งอื่นๆ รองลงมาคือบริเวณต้นขา และน่อง ส่วนบริเวณที่มีอาการปวดเมื่อยหยุดพักงานอาการก็ไม่ดีขึ้นคือบริเวณเอว แขนท่อนบนและมือ ข้อมือ โดยลักษณะของการที่บุคคลนั่งทอผ้าอยู่กับที่เป็นเวลานานนั้น Grandjean (1988) ชี้ว่าการใช้กล้ามเนื้อแบบอยู่กับที่จะทำให้เกิดความตึงภายในหลอดเลือดเป็นผลให้เลือดไม่สามารถไหลไปเลี้ยงกล้ามเนื้อนั้นได้ แต่การใช้กล้ามเนื้อแบบเคลื่อนที่กล้ามเนื้อจะทำหน้าที่เหมือนตัวปั๊มในระบบเลือด เมื่อกล้ามเนื้อหดตัว แรงดันภายในกล้ามเนื้อจะช่วยขับเลือดออกจากกล้ามเนื้อ และขณะที่กล้ามเนื้อคลายตัวเลือดจะไหลเข้าไปเลี้ยงกล้ามเนื้อนั้นในปริมาณมากกว่าปกติ ถึง

10-20 เท่าของขณะพักผ่อน และเลือดที่ถูกบีบออกมานั้นก็เพื่อขับไล่ของเสียหรือกรดแลคติกออก โดยเลือดที่มีออกซิเจนจะไหลกลับเข้ามาแทนที่ ทำให้กล้ามเนื้อได้รับทั้งน้ำตาลและออกซิเจนปริมาณมาก ในทางกลับกันเมื่อกำลังออกกำลังกายแบบอยู่กับที่ กล้ามเนื้อจะไม่ได้รับน้ำตาลและออกซิเจนจากเลือดแต่จะได้จากส่วนที่กล้ามเนื้อมีสะสมอยู่เท่านั้น และเกิดการสะสมของกรดแลคติกมากขึ้นจนไปกระตุ้นปลายประสาทความรู้สึกเจ็บปวดที่กล้ามเนื้อ และเกิดอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อตามมา นอกจากนี้ Grandjean ยังชี้ว่าการทำงานซ้ำๆ อยู่กับที่ทุกๆ วันเป็นระยะเวลานานก็อาจเป็นสาเหตุของความเจ็บปวดถาวรและเกิดการเสื่อมของกล้ามเนื้อนั้นรวมถึงข้อต่อ เอ็น และเนื้อเยื่ออื่นๆ ซึ่งเรียกว่า ความผิดปกติทางกล้ามเนื้อ (Musculoskeletal disorders) อีกทั้งได้สรุปปัญหาการทำงานแบบอยู่กับที่ในลักษณะต่างๆ ดังตารางที่ 1 ซึ่งพบว่าการทำงานอยู่กับที่และมีการก้มโค้งลำตัวไปข้างหน้าขณะยืนหรือนั่งทำงาน ก่อให้เกิดอาการปวดเมื่อยและความล้าที่บริเวณเอว ขา และเท้า เกิดเส้นเลือดขดที่ขาและการเสื่อมของหมอนรองกระดูกหลังตามมา

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบการทำงานแบบอยู่กับที่กับอาการปวดเมื่อยของส่วนต่างๆ ของร่างกาย

ท่าทางการทำงาน	ส่วนที่มีโอกาสบาดเจ็บ
1. ยืนอยู่กับที่ 2. นั่งตรงโดยไม่พิงหลัง 3. แก้วสูงเกินไป 4. แก้วเตี้ยเกินไป 5. ลำตัวโค้งไปด้านหน้าขณะนั่ง/ยืน 6. ยืนแขนออกไปข้างหน้า ช้างๆ หรือข้างบน 7. ศีรษะเอนไปข้างหน้าหรือข้างหลัง	1. ขาและเท้า เส้นเลือดขด 2. กล้ามเนื้อหลัง 3. หัวเข่า น่องและเท้า 4. ไหล่ และคอ 5. เอว หมอนรองกระดูกสันหลังเสื่อม 6. ไหล่และแขนส่วนบน 7. คอ หมอนรองกระดูกสันหลังเสื่อม

แหล่งที่มา : Grandjean, 1988, pp. 156-168.

นอกจากความเมื่อยล้าแล้ว เส้นเลือดขดก็เป็นปัญหาที่พบได้ในผู้มีอาชีพทอผ้า เพราะตามปกติเลือดดำจากขาจะไหลกลับสู่หัวใจโดยอาศัยแรงบีบตัวของกล้ามเนื้อบริเวณขาบีบเลือดต้านแรงถ่วงของโลกให้ไหลขึ้นสู่หัวใจ โดยมีลิ้นเล็กๆ อยู่ภายในหลอดเลือดดำเป็นช่วงๆ กันมิให้ย้อนกลับไปที่เท้า แต่ในผู้ที่ยืนหรือนั่งทำงานเป็นเวลานานๆ เลือดไหลกลับสู่หัวใจลำบาก และเกิดการคั่งของเลือดดำร่วมกับผนังและลิ้นของหลอดเลือดดำอ่อนแอ เป็นผลให้หลอดเลือดดำที่ขาขยายตัวกว้างขึ้นและดึงให้ลิ้นถ่างออกไป เมื่อลิ้นปิดไม่สนิทเลือดก็ทะลักไหลย้อนลงมาค้างอยู่

ในหลอดเลือดดำของขา และเห็นเส้นเลือดที่โป่งพองจนเป็นสีคล้ำยาวคดเคี้ยว และจะพบในหญิงมากกว่าชายถึง 3 เท่า (วิทยา จาระพูนผล, มปป.)

การศึกษาทั้งในและต่างประเทศพบว่า ผู้ที่ทำงานกับสิ่งทอมีปัญหาเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาของ รัศมี สมรรถชัย (2545) พบว่า คนงานที่ทำงานในโรงงานทอผ้า มีอาการไอตอนกลางวัน หรือกลางคืนบ้างบางครั้งถึง 45.7% และคนงานเหล่านี้มีเสมหะเมื่อตื่นนอนเป็นประจำถึง 46.9% มีอาการคัดจมูกพบได้สูงถึง 63.6% และมีคนงานที่มีอาการคัดจมูก หรือข้างในจมูกอักเสบเวลาอากาศร้อน บางรายป่วยด้วยโรคไซนัสอักเสบเรื้อรังจากการเป็นภูมิแพ้ แ่น่นหน้าอกและหายใจลำบาก อีกทั้งมีหลักฐานยืนยันว่าผู้ทำงานในโรงงานทอผ้าเหล่านี้มีโอกาสเกิดโรคปอดฝุ่นฝ้าย (Byssinosis) สูง อันเป็นโรคหอบหืดที่เกิดกับคนงานทอผ้า ซึ่งสัมผัสกับฝุ่นฝ้าย ป่าน ปอ หรือลินิน คนงานจะมีอาการไอ แ่น่นหน้าอก เหนื่อย เมื่อย ลำ ส่วนผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับฝ้าย การปั่นด้ายได้รับความทุกข์ทรมาน ทางตา คอ จมูก หู และโรคทางผิวหนัง สารเคมีที่ใช้ในการย้อมสีมีผลต่อผิวหนัง รวมทั้งการสูดดมฝุ่นละอองของฝ้ายเข้าทางปาก จมูก หู เป็นสาเหตุของโรคต่างๆ เช่น วัณโรค และมะเร็ง และก่อโรคทางจิตใจ เช่น คนงานที่ต้องทำงานแข่งกับเวลาในโรงงานเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก อาจก่อให้เกิดภาวะเครียดตามมา (Taj, 2003)

ในประเทศอินเดียได้สำรวจแรงงานเด็กทำงานทอผ้า (United Nations Development Programme, 2002) พบว่าเด็กเหล่านี้ได้รับความทุกข์ทรมานจากปัญหาด้านสุขภาพ ได้แก่ ปัญหาทางเดินหายใจมากถึง 86% และปัญหาการปวดข้ออย่างรุนแรง นอกจากนี้การสัมผัสผ้าทอทำให้เกิดปัญหาการติดเชื้อทางผิวหนังรวมทั้งหิด และการทอผ้ายังส่งผลกระทบต่ออารมณ์เห็นกระดูกสันหลังที่ผิดรูปจากการนั่งทอผ้าติดต่อกันเป็นเวลาหลายชั่วโมง การสูญเสียการได้ยิน และเด็กถูกระงับทำทารุณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าการศึกษาทั้งในและต่างประเทศมุ่งเน้นการศึกษาทางด้านสุขภาพกาย มีจำนวนน้อยที่มุ่งศึกษาสุขภาพทางจิต สังคมและจิตวิญญาณ บุคคลที่ทำงานทอผ้าทั้งอยู่ที่บ้าน และในโรงงานอุตสาหกรรมมีปัญหาสุขภาพบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ อาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ ปวดหลัง ปวดเอว หลังจากที่ต้องนั่งทำงานเป็นเวลานาน อาการระคายเคืองตามทางเดินหายใจและตา และอาการคันตามผิวหนัง และมีความต่างที่การทอผ้าในโรงงานอุตสาหกรรมหากบุคคลไม่ป้องกันตนเองอย่างถูกวิธีมีโอกาสเกิดการเจ็บป่วยได้ง่าย และรุนแรงกว่าบุคคลที่ทำงานอยู่ที่บ้าน และมีเวลาไปปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในชุมชนน้อย ในขณะที่บุคคลที่ทำงานอยู่ที่บ้าน มีโอกาสได้ดูแลครอบครัว มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในชุมชน และมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้า จากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน สู่ลูกหลานมากกว่าบุคคลที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรม แต่ในขณะเดียวกันบุคคลที่ทอผ้าอยู่ที่บ้านมีโอกาสสัมผัสสารพิษจากการย้อมผ้าโดยใช้สีเคมี และบุคคลในครอบครัวและชุมชน ตลอดจนสิ่งแวดล้อมอาจได้รับผลกระทบจากการกำจัดสีย้อมที่ไม่ถูกวิธีด้วย

สำหรับกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านอยู่กับบ้านได้มีการศึกษาไม่มากนักและผลของการวิจัยมีทั้ง คล้ายคลึงและแตกต่างกันดังนี้คือ การศึกษาที่ให้ผลการศึกษาที่คล้ายคลึงกันได้แก่ การศึกษาของ จรรย์ญา วงษ์พรหม และคณะ (2543) บงกช หงษ์คำมี (2537) สุริยา สมุทคุปดี และคณะ (2537) สนั่น ชูสกุล (2536) เริงฤทธิ์ วัฒนศึกษา (2535) สุภาพร รัตนแสง (2534) สุพจน์ ศรีสมบูรณ์ (2534) ที่พบว่า การทอผ้าอยู่บ้านเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่สตรี สตรีมีส่วนร่วมและ ตัดสินใจในการทำกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ชุมชนมีความสามัคคีกัน และสตรีได้รับการพัฒนา ทั้งด้านความรู้และประสบการณ์ทอผ้า ย้อมผ้า และการบริหารจัดการ เช่น จัดระบบรูปแบบการ ผลิตและการจัดจำหน่าย

ผลการศึกษาที่แตกต่างจากการศึกษาอื่นๆ ได้แก่ การศึกษาของจรรย์ญา วงษ์พรหม และ คณะ (2543) ที่พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชาย โดยชายช่วยทำงานเกี่ยวกับการทอผ้า และภาระงานบ้านมากขึ้น ชุมชนใดที่ได้รับรางวัลทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากขึ้น และสตรีทอผ้า ได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นครูพิเศษสอนเรื่องทอผ้าแก่นักเรียนในโรงเรียน และตามหลักสูตร วิชากลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และสืบทอดการทอผ้าต่อไป กลุ่มทอผ้ามีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน และการศึกษานี้พบผลกระทบเชิงลบคือ เมื่อภาระงาน มากขึ้นกลุ่มสตรีทอผ้าไม่มีโอกาสไปร่วมกิจกรรมของชุมชน และเกิดการกระทบกระทั่งซึ่งกันและ กันในกลุ่มทำให้สมาชิกบางคนถึงกับลาออกจากกลุ่ม และบางครั้งเกิดความไม่ไว้วางใจในผู้นำ นอกจากนี้บงกช หงษ์คำมี (2537) พบผลการศึกษาที่ต่างจากนักวิจัยอื่นดังนี้ การทอผ้าอยู่บ้าน ช่วยลดการอพยพไปทำงานต่างถิ่น และปู่ ย่า ตา ยาย และยังได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้า ประเพณี และความเชื่อต่างๆสู่ลูกหลาน ประการสุดท้ายกลุ่มสตรีได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาโดยใช้ กระบวนการกลุ่ม

วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และคณะ (2540) พบผลการศึกษาที่แตกต่างจากการศึกษาอื่นๆ คือ สตรีที่ทอผ้ามีปัญหาสุขภาพดังนี้ มีอาการปวดเมื่อยตามแขนและขา บางครั้งมีอาการเท้าร้อนวูบ วาบ ปวดท้องน้อย ปวดหลัง ปวดเอว อ่อนเพลียจากการทำงานหนัก และนั่งนาน และอาการปวด ตา หน้ำมืด ตาลาย เนื่องจากต้องก้มหน้าก้มตา จ้องดูลายผ้าเกือบทั้งวัน สำหรับโครงการศึกษา และพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ(2542) พบว่าสีเคมีที่มีโลหะหนักเป็นส่วนผสมและ ย่อยสลายไม่ได้ตามธรรมชาติ เมื่อเทลงพื้นทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม เช่นพืชและสัตว์

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ตีพิมพ์ของการทอผ้าอยู่บ้าน ยังไม่มีการศึกษาใดที่ประเมิน ผลกระทบทางสุขภาพของกลุ่มทอผ้าที่บ้านจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์จึงทำให้เกิดการ ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยบทนี้จะกล่าวถึง วิธีดำเนินการวิจัย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย หน่วยในการวิเคราะห์ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

การเลือก และเข้าพื้นที่ดำเนินการวิจัย

การได้มาซึ่งพื้นที่ในการดำเนินการวิจัยคณะวิจัยได้สืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลในอินเทอร์เน็ต ทบทวนวรรณกรรมต่างๆ และสอบถามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของฝ่ายพัฒนาชุมชน ในระดับจังหวัดคือ จังหวัดขอนแก่น อุดรธานี ชัยภูมิ และมหาสารคาม เพื่อหาข้อมูลทั่วไปของการทอดผ้าพื้นบ้านของแต่ละอำเภอ หลังจากนั้นสอบถามฝ่ายพัฒนาชุมชนในระดับอำเภอ หนองเรือ มัญจาคีรี เพ็ญ กุดจับ พิบูลย์รักษ์ วาปีปทุม บรบือ และอำเภอบ้านเขว้า เพื่อหาข้อมูลการทอดผ้าพื้นบ้านของแต่ละหมู่บ้าน และได้สถานที่ดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มทอดผ้าไหม(สีเคมีและธรรมชาติ)

- หมู่ 5 บ้านนาแพง ตำบลนาแพง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
- หมู่ 9 บ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
- หมู่ 1 และหมู่ 6 บ้านเขว้า ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

2. กลุ่มทอดผ้าคราม และฝ้าย (สีเคมี และธรรมชาติ)

- หมู่ 7 บ้านท่าศาลา ตำบลหนองเรือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
- หมู่ 1 และหมู่ 9 บ้านนาบัว ตำบลนาบัว อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี
- หมู่ 5 บ้านดำน ตำบลเชียงหวาง อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี
- หมู่ 4 และ หมู่ 15 ตำบลบ้านแดง อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุดรธานี
- หมู่ 1 บ้านตาลเลียน ตำบลตาลเลียน อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

3. กลุ่มทอผ้าห่ม

- หมู่ 3 ตำบลคลองศรีทองกลาง อำเภอบ้านดุง จังหวัดมหาสารคาม
- หมู่ 3 บ้านหนองหว้า ตำบลบ้านยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
- หมู่ 4 บ้านอาสาพัฒนา ตำบลศรีสุทโธ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

เมื่อเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัยได้แล้ว นักวิจัยได้ขออนุญาตดำเนินการวิจัยด้วยวาจา กับผู้นำชุมชน และประธานกลุ่มสตรีทอผ้าเพื่อขออนุญาตดำเนินการวิจัยในพื้นที่ เมื่อได้รับ อนุญาตจึงเข้าไปดำเนินการวิจัย

กลุ่มผู้ร่วมดำเนินการวิจัย (Participants)

ประชากรเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านที่เป็นสมาชิกของ โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการหมู่บ้าน พ่อค้าคนกลาง กลุ่มสตรีทอผ้า และผู้ใช้ผ้าพื้นบ้าน เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

- กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านต้องเป็นผู้ที่ทอผ้าพื้นบ้านและสมาชิกของโครงการหนึ่ง ตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ลักษณะของกลุ่มไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มทอผ้ามีลักษณะเด่นเช่น เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งมากและมีชื่อเสียงเท่านั้น แต่รวมถึงกลุ่มทอผ้าที่มีความเข้มแข็งปานกลาง
- กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน คือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือรับผิดชอบนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ใน ด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลาย ๆ ด้าน
- พ่อค้าและแม่ค้าคนกลาง ต้องเป็นผู้ที่รับซื้อผลิตภัณฑ์จากกลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน เพื่อขายเป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งปี
- ผู้ใช้ผ้าพื้นบ้าน คือผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านอย่างสม่ำเสมอและหลังการดำเนิน นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

การได้มาของผู้ร่วมดำเนินการวิจัย

การได้มาของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยมีรายละเอียด ดังนี้

- กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน นักวิจัยประสานกับผู้นำชุมชน/ประธานกลุ่มทอผ้าของแต่ละ ชุมชนในแต่ละแห่งเพื่อเรียกประชุมกลุ่มสมาชิก หลังจากนั้นนักวิจัยได้ชี้แจงโครงการตั้งแต่ ความสำคัญของการดำเนินโครงการ วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ตลอดจนประโยชน์ที่คาดว่าจะ ได้รับจากการดำเนินโครงการและเปิดโอกาสให้ซักถาม หลังจากนั้นหาผู้สมัครเข้าร่วมโครงการ โดยมีผู้สมัครเข้าร่วมโครงการจำนวน 126 คน (กลุ่มทอผ้าไหมสีเคมีและธรรมชาติจำนวน 50

คน ผ้าครามและผ้าฝ้ายสีเคมีและธรรมชาติ จำนวน 53 คน และผ้าห่มใยสังเคราะห์ จำนวน 23 คน)

- กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. และผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการหมู่บ้านใช้วิธีการประสานงานเพื่อนัดประชุมชี้แจงโครงการและหาผู้สมัครเข้าร่วมโครงการโดยมีผู้สมัครเข้าร่วมโครงการ จำนวน 23 คน

- กลุ่มพ่อค้าและแม่ค้าคนกลางนักวิจัยประสานงานเป็นรายบุคคล ชี้แจงโครงการ และหาผู้สมัครเข้าร่วมโครงการ มีผู้สมัครร่วมโครงการจำนวน 5 คน

- กลุ่มผู้ใช้ผ้าพื้นบ้าน วิธีการได้มาคล้ายกับกลุ่มพ่อค้า และแม่ค้าคนกลาง และมีผู้สมัครเข้าร่วมโครงการ จำนวน 5 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ตามแนวทางในการสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้างด้วยการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ และการจดบันทึกภาคสนาม (Fieldnotes) ซึ่งในแต่ละกลุ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มพ่อค้าคนกลางเก็บรวบรวมข้อมูลโดย

การสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มดำเนินการตามแนวคำถามที่โครงสร้างที่นักวิจัยได้พัฒนา การเก็บข้อมูล จากกลุ่มทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรีในหมู่บ้าน ซึ่งสถานที่ส่วนใหญ่ จะเป็นบ้านของผู้นำกลุ่ม ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ในชุมชน วัด สหกรณ์ และไต้ต้นไม้ แล้วแต่ความสะดวกของกลุ่มทอผ้า ในการสนทนากลุ่ม บางกลุ่มจะมีผู้นำหมู่บ้าน เช่น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เข้าร่วมกลุ่มด้วย

การสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์เชิงลึก ในการวิจัยนี้ใช้หาข้อมูลเพิ่มเติมจากการสนทนากลุ่ม ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคลที่ไม่สามารถเปิดเผยได้ในการสนทนากลุ่ม เช่น เมื่อถามว่า “การจากบ้านไปขายผ้าตามเมืองใหญ่ แล้วทั้งครอบครัวไว้ที่บ้านมีปัญหาครอบครัวเกิดขึ้นหรือไม่” กลุ่มตอบว่า “มี” นักวิจัยรู้ว่ามีปัญหาแต่ไม่รู้เชิงลึกว่าเกิดอย่างไร มากน้อยเพียงใดและเกิดในชุมชนของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยหรือไม่ อีกตัวอย่างคือข้อมูลที่สมาชิกกลุ่มบางคนใช้ชักกลุ่มไปแสวงหาประโยชน์ส่วนบุคคล ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ไม่สามารถรวบรวมในเชิงลึกจากการสนทนากลุ่ม

การสังเกต

คณะผู้วิจัยได้สังเกตบรรยากาศของกลุ่มขณะดำเนินการสนทนากลุ่ม พฤติกรรมต่าง ๆ ลักษณะของร่างกายของกลุ่มทอผ้า ผู้นำหมู่บ้าน รวมทั้งขั้นตอน กิจกรรมในการทอผ้า นอกจากนี้การสังเกตการณ์ นำไปสู่การถามคำถามในการสนทนากลุ่มด้วย เช่น คณะผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า สตรีกลุ่มทอผ้าบางคน มีเล็บดำ จึงได้สอบถามว่า “เกิดจากอะไร” จึงทำให้ได้ข้อมูลครอบคลุมยิ่งขึ้นนอกจากนี้การสังเกตยังใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ

การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ

การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ กับบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสีย กับนโยบาย หนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล เพื่อทราบความคิดเห็น ทศนคติ การรับรู้ข้อดีข้อเสีย เกี่ยวกับนโยบาย

การจดบันทึกภาคสนาม

การจดบันทึกได้ดำเนินการในขณะที่ดำเนินการสนทนากลุ่ม สังเกตการณ์ ปฏิสัมพันธ์ของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยและลักษณะทั่วไป และการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ในการจดบันทึกได้จดบันทึกที่เกิดเหตุการณ์ขณะที่อยู่ในพื้นที่

- ผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านอยู่กระจัดกระจาย จึงมีข้อจำกัดในการรวมกลุ่มสนทนา นักวิจัยจึงเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่นักวิจัยได้พัฒนาขึ้น ควบคู่กับการสังเกตลักษณะทั่วไปและความรู้สึกขณะสัมภาษณ์

- ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึก แม้นักวิจัยไม่ได้บันทึกเทป แต่ได้ใช้นักวิจัยบันทึกข้อมูลอย่างน้อย 2 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามที่ผู้ร่วมดำเนินโครงการบอกเล่า

3.2 ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา

ระยะเวลาการศึกษาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2546 – มกราคม 2547

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลมีทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพดังนี้

- ข้อมูลส่วนบุคคล นำมาหาค่าเฉลี่ย และวิเคราะห์จำนวนและร้อยละของผู้เข้าร่วมในการวิจัย

- ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพนำมาวิเคราะห์โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Qualitative content analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินการวิเคราะห์อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลคณะผู้วิจัย จำนวน 3

คนเป็นผู้วิเคราะห์ ก่อนวิเคราะห์ข้อมูลนักวิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลในเรื่องความตรง ความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) กล่าวคือ การเปรียบเทียบข้อมูลเดียวกันกับการเก็บหลายวิธี การรวบรวมข้อมูลเดียวกันจากผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายและวิเคราะห์ข้อมูลหลายคน สำหรับความอึดตัวของข้อมูลคณะผู้วิจัยได้พยายามหาข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ยังไม่ได้คำตอบ จนกระทั่งมีคำตอบที่ซ้ำกันจึงยุติการหาข้อมูลเพิ่มเติม การตรวจสอบข้อมูลจะมีอยู่ในทุกขั้นตอนของการวิเคราะห์

หลักการในการวิเคราะห์ มีดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 อ่านทำความเข้าใจ ข้อความ ถ้อยคำต่าง ๆ ที่ปรากฏในบันทึก
- ขั้นตอนที่ 2 หาคำ วลี หรือประโยคสำคัญ
- ขั้นตอนที่ 3 จัดหมวดหมู่ จำแนกประเภท (Categorizing)
- ขั้นตอนที่ 4 ตีความ ตรวจสอบความหมาย เพื่อระบุใจความสำคัญหรือหัวเรื่อง (Theme)
- ขั้นตอนที่ 5 ได้ข้อสรุป จากหมวดหมู่ และความหมายทั้งหมด

3.4 การทบทวนร่างรายงานโดยสาธารณะ (Public review)

นักวิจัยได้จัดการประชุมทบทวนร่างรายงานการวิจัยต่อสาธารณะ เพื่อให้ได้รับข้อเสนอแนะและได้รายงานที่สมบูรณ์

3.5 ความน่าเชื่อถือหรือจุดแข็งเชิงวิทยาศาสตร์ของการศึกษา (Scientific rigour of the study)

ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเมื่อกล่าวถึงความน่าเชื่อถือหรือจุดแข็งของข้อมูล ของการศึกษามักจะอ้างอิงถึง ความตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) แต่สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ นิยามศัพท์ที่เรียกว่าความน่าเชื่อถือของข้อมูล และของการศึกษาวิจัยแตกต่างจากการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้นิยามศัพท์ดังนี้คือ ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ความเหมาะสม (Fittingness) การตรวจสอบ (Auditability) การยืนยันความไม่มั่ว (Confirmability) (Guba & Lincoln, 1981) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ความน่าเชื่อถือ (Credibility)

ผู้วิจัยหลักมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูล มีประสบการณ์ในการทำงานในชุมชนมานาน 20 ปี และมีประสบการณ์ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ในการดำเนินการ

วิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เตรียมความรู้เกี่ยวกับหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นอย่างดีก่อนดำเนินการวิจัย และในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ก็วิจัยดำเนินการวิจัยเองทุกขั้นตอน

ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการศึกษาในครั้งนี้ได้รับการตรวจสอบ 2 ประเด็นคือ มีความหลากหลายและอึดตัวกับมีความเป็นจริง และใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

- การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลถูกต้องและเป็นจริง ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้คำถามที่คล้ายคลึงกันในการถามผู้ให้ข้อมูลหลายแหล่ง เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มพ่อค้าและแม่ค้าคนกลาง

- การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ ใช้ในการเปรียบเทียบข้อมูลเดียวกันกับการเก็บหลายวิธี เช่น ใช้การสัมภาษณ์ ควบคู่กับการสังเกต การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้สืบค้น (Investigator Triangulation) ผู้เก็บและวิเคราะห์ข้อมูลหลายคนในการรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน

- สำหรับความอึดตัวของข้อมูล คณะผู้วิจัยได้ประชุมร่วมกันเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์ และหาส่วนขาด หลังจากนั้นเก็บข้อมูลเพิ่มเติม จนกระทั่งมีคำตอบที่ซ้ำกัน จึงยุติการหาข้อมูลเพิ่มเติม

ความเหมาะสมของการวิจัย (Fittingness)

ความเหมาะสมเกี่ยวกับการนำผลของการวิจัยไปใช้ในบริบทอื่นๆ ในการวิจัยเชิงคุณภาพไม่สามารถอ้างอิงผลการวิจัยไปใช้ในวงกว้างเหมือนการวิจัยเชิงปริมาณ เพราะเป็นการศึกษาในบริบทที่เฉพาะกลุ่มตัวอย่างถูกเลือกมามากกว่าที่จะใช้วิธีการสุ่มและกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนไม่มาก ดังนั้นการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ Lincoln และ Guba แนะนำว่าการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีความเหมาะสม (Fittingness) ควรมีคุณลักษณะดังนี้ 1) ผลของการวิจัยควรเหมาะสมในการนำไปใช้ในบริบทอื่นๆ ด้วย 2) เมื่อผู้อ่านหรือผู้ใช้งานวิจัยคิดว่าผลของการวิจัยมีความหมายและเหมาะสมในการนำไปใช้ในประสบการณ์ของผู้อ่านหรือผู้ใช้งานวิจัย

สำหรับการศึกษาครั้งนี้เป็นการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มงานทอผ้าพื้นบ้าน ดังนั้นผลของการศึกษาอาจนำไปใช้ประโยชน์ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของนโยบายนี้ในกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มผู้ผลิตสุราและกลุ่มจักสาน เป็นต้น

การตรวจสอบการวิจัย (Audibility)

การตรวจสอบมีวัตถุประสงค์เพื่อดูจุดแข็ง ข้อดีเกี่ยวกับความสม่ำเสมอของการวิจัยเชิงคุณภาพ และการตรวจสอบจะบรรลุเมื่อนักวิจัยได้ระบุกระบวนการดำเนินการวิจัยไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นการดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยได้บรรยายถึงกระบวนการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เริ่มจนเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย ดังนี้

- นักวิจัยกลายเป็นผู้ที่สนใจการศึกษานี้อย่างไร
- วัตถุประสงค์การวิจัย
- การได้มาซึ่งผู้ร่วมดำเนินการวิจัย
- การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน และวิธีการเก็บข้อมูลแบบ

หลากหลายวิธี

- การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณสำหรับข้อมูลทั่วไป และวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพสำหรับข้อมูลอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับนักวิจัยท่านอื่น ๆ ในการดำเนินการวิจัย และใช้พิจารณาถึงความเหมาะสมและเพียงพอ

การยืนยัน (Confirmability)

การยืนยันเป็นการอ้างถึงความเป็นกลางหรือไม่มีอคติในการดำเนินการวิจัย ในการวิจัยเชิงปริมาณการดำเนินการวิจัยจะปราศจากอคติ เมื่อการวิจัยนั้นมีความตรงและความน่าเชื่อถือ ในทางตรงกันข้ามในการวิจัยเชิงคุณภาพความเป็นกลางหรือปราศจากอคติในการดำเนินการวิจัยจะบรรลุเมื่องานวิจัยนั้นมีความน่าเชื่อถือ (Credibility) ความเหมาะสม (Fittingness) และการตรวจสอบ (Auditability) แล้ว

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้นอกจากการดำเนินการเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือ ความเหมาะสม และการตรวจสอบดังได้กล่าวมาแล้ว นักวิจัยยังไม่ใช่คำถามนำในการสนทนากลุ่มหรือสัมภาษณ์เชิงลึก และไม่ใช่ความคิดเห็นของนักวิจัยไปครอบงำกลุ่ม แต่ใช้คำถามที่กระตุ้นให้ผู้ร่วมดำเนินการวิจัยได้สนทนาตามประเด็นคำถามได้อย่างกว้างขวาง และเป็นอิสระ

3.6 จริยธรรมการวิจัย

การดำเนินการวิจัยจะไม่กระทำการใดๆ ที่คุกคามต่อสภาพร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณของผู้ร่วมโครงการ โดยผู้ร่วมดำเนินการวิจัยต้องเป็นผู้ที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ และอนุญาตให้นักวิจัยดำเนินการวิจัยได้ นักวิจัยได้อธิบายวัตถุประสงค์ ตลอดจนกระบวนการวิจัยให้ผู้ร่วมโครงการได้เข้าใจและเปิดโอกาสให้ซักถาม ซึ่งการยินยอมเข้าร่วมการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการยินยอมโดยวาจา

ก่อนดำเนินการรวบรวมข้อมูลนักวิจัยได้ขออนุญาตผู้ร่วมโครงการ ในการจัดบันทึกข้อมูล และแจ้งว่าหากข้อมูลใดก็ตามที่ผู้ร่วมโครงการไม่ต้องการให้นักวิจัยเขียนในรายงานการวิจัยหรือเผยแพร่ นักวิจัยจะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และในการรวบรวมข้อมูล ผู้ร่วมโครงการวิจัยรู้สึกไม่สบายใจหรือไม่ต้องการสนทนาหรือให้สัมภาษณ์เชิงลึก นักวิจัยจะหยุดการสนทนากลุ่มหรือ

สัมภาษณ์เชิงลึกนั้นทันที ยกเว้นผู้ร่วมดำเนินการวิจัยพร้อมหรือต้องการที่จะเริ่มดำเนินการ
สนทนาใหม่ นักวิจัยจะดำเนินการต่อ

ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยจะเก็บเป็นความลับมีเพียงนักวิจัยหลัก ผู้ร่วมโครงการ และผู้ช่วย
การวิจัยเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงข้อมูล และข้อมูลที่บันทึกในคอมพิวเตอร์จะต้องมีรหัสผ่านก่อนจึง
จะเข้าถึงได้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผลของการศึกษาแบ่งออกเป็นสองส่วนคือข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ร่วมดำเนินการวิจัย และข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ขอบเขตของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายดังกล่าว

4.1 ข้อมูลทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเป็นเพศหญิง จำนวน 126 คน คิดเป็นร้อยละ 100 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 40-49 ปี จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 37.30 รองลงมาคือมีอายุระหว่าง 50-59 ปี จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 31.74 โดยค่าเฉลี่ยของอายุ เท่ากับ 46.01 และ S.D. เท่ากับ 26.46 รายได้ของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 1,000 - 4,999 บาท จำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 83.34 รองลงมาอยู่ในช่วง 5,000 - 9,999 บาท จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 11.11 โดยค่าเฉลี่ยของรายได้ เท่ากับ 2,817.57 และ S.D. เท่ากับ 3,861.74 การศึกษาส่วนใหญ่จบ ป.4 เป็นจำนวน 95 คนคิดเป็นร้อยละ 75.40 รองลงมาคือ ป.6 จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 15.87

กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 23 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชายจำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 73.91 อายุระหว่าง 40-49 ปี จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 60.87 รองลงมาคือมีอายุระหว่าง 50-59 ปี จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 17.39 โดยค่าเฉลี่ยของอายุ เท่ากับ 47.65 และ S.D. เท่ากับ 7.7 รายได้ของกลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 15,000 บาทขึ้นไป จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 34.79 รองลงมาคืออยู่ในช่วง 1,000-4,999 และ 5,000-9,999 จำนวนช่วงละ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 21.73 ค่าเฉลี่ยของรายได้ เท่ากับ 11,341.95 และ S.D. เท่ากับ 6,390.76 การศึกษาส่วนใหญ่จบ ปริญญาตรี จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 52.17 รองลงมาคือ ม.3 จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 17.40

กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านทั้งหมดเป็นเพศหญิง จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 100 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 50-59 ปี จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 60.00 โดยค่าเฉลี่ยของอายุเท่ากับ 48.8 และ S.D. เท่ากับ 8 รายได้ของกลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านทั้งหมดอยู่ในช่วง 15,000 บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 100 โดยค่าเฉลี่ยรายได้เท่ากับ 33,000 และ S.D.เท่ากับ 0.44 การศึกษาทั้งหมดสูงกว่าปริญญาตรี

กลุ่มพ่อค้าคนกลางจำนวน 5 คนเป็นเพศหญิง 3 คน คิดเป็นร้อยละ 60.00 ทั้งหมดมีอายุระหว่าง 40-49 ปี โดยค่าเฉลี่ยของอายุเท่ากับ 42.75 และ S.D. เท่ากับ 0 รายได้ 90,000 บาทขึ้นไป ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 100,000 และ S.D.เท่ากับ 0 การศึกษาส่วนใหญ่ จบ ป. 4 จำนวน 4 คนคิดเป็นร้อยละ 80.00

ดูรายละเอียดต่างๆของข้อมูลทั่วไปในตารางที่ 3 ในภาคผนวก

4.2 ขอบเขตของนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และ ผลกระทบทางสุขภาพ

ขอบเขตของนโยบาย ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวกและเชิงลบ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ สรุปผลดังนี้

ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับจังหวัดมีความเข้าใจ แนวคิดของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่กลุ่มทอผ้าทั้ง 3 กลุ่ม และผู้เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นคือ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เข้าใจไม่ถูกต้องหรือไม่รู้ แนวคิดพื้นฐานของนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ว่าเป็นนโยบายที่สร้างงาน และรายได้ให้กับชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญา และทรัพยากรในท้องถิ่น ดังที่สายใจพูดว่า “ไปอบรมหลายครั้งแต่จำไม่ได้ว่าเป็นนโยบายอะไร แต่คิดว่าเป็นนโยบายที่มีสีสันที่ส่งเสริมให้สินค้ามีคุณภาพ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม สีเคมีและธรรมชาติ, 6 ก.ย. 2546) มาลีเสริมว่า “เป็นการดึงเอากลุ่มสตรีมาทำงานเป็นการเพิ่มรายได้ ... เมื่อประสบความสำเร็จจะได้ส่งออก” และบุญมาเพิ่มเติมว่า“เป็นนโยบายที่ทำให้ประชาชนอยู่รอดเมื่อทำไม่ได้” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม สีเคมีและธรรมชาติ, 24 ส.ค. 2546) จะเห็นได้ว่าประชาชนและผู้นำนโยบายสู่การปฏิบัติระดับท้องถิ่น ยังสับสนเกี่ยวกับแนวคิดของนโยบาย ซึ่งอาจส่งผลให้การปฏิบัติตามนโยบายไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ เช่น การผลิตสินค้าโดยที่ไม่ได้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น หรือทำเชิงพาณิชย์แข่งขันกันมากกว่าการรวมกลุ่มสามัคคี แบ่งปันความรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน

สำหรับการช่วยเหลือที่เจ้าหน้าที่ของรัฐให้แก่ประชาชน มีทั้งการส่งเสริมความรู้ด้านการทอผ้า การบริหารจัดการกลุ่ม การตลาด การบรรจุผลิตภัณฑ์ และการสนับสนุนเงินทุนทั้งที่ให้กู้ยืม และให้โดยไม่เรียกเก็บคืน

การกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในกลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมให้เกิดการทอผ้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน จากการทอผ้าเพื่อใช้หรือขายในชุมชนเป็นการทอผ้าเชิงพาณิชย์ คือทำเพื่อขาย สร้างรายได้ และงานแก่บุคคล และครอบครัวในชุมชน จึงทำให้ชุมชนส่วนใหญ่รวมตัวเพื่อ

จัดตั้งกลุ่ม และเครือข่ายในการทอผ้ามากขึ้น และกลุ่มมีความเข้มแข็งกว่าเดิม กว่าก่อนที่จะมีนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดังตัวอย่างที่สุมาลีบอกว่า“แต่ก่อนการรวมกลุ่มมีสมาชิกน้อย และไม่เข้มแข็ง โดยมีสมาชิกจาก 50 คน เดียวนี้มีประมาณ 150 คน”(ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าคราม, 14 ก.ย. 2546) และสุนีพูดว่า“เดิมที่บ้านไม่มีกลุ่มทอผ้า แต่เมื่อได้รับทุนช่วยเหลือจึงรวมกลุ่มกันทอผ้า” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546)

นอกจากนี้ผู้ที่รวมกลุ่มทอผ้าได้รับการอบรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เรื่องการทอผ้า การย้อมผ้าทำให้พัฒนาลายใหม่ๆในการทอผ้า และชุมชนเองมีการถ่ายทอดความรู้ เรื่องการทอผ้า แก่กันและกัน และเมื่อไปขายผ้าตามสถานที่ต่างๆฝ่ายตลาดจะจำหน่ายผ้าของกลุ่มอื่นๆมาแล้ว ดัดแปลงลายผ้าดังกล่าว กลุ่มจะไม่ทอเลียนแบบโดยตรงเพราะกลัวลายผ้ามีมากขายไม่ออก และมีกลุ่มทอผ้าฝ่ายกลุ่มหนึ่งขายสินค้าดีมาก กลุ่มจะมีความคิดสร้างสรรค์ลายผ้าใหม่โดยเอาสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาทอเป็นลายผ้า เช่น ลายดอกพิกุล ลายผีเสื้อ ลายตัวเลข เป็นต้น

4.3 ผลกระทบทางสุขภาพ

ผลกระทบทางสุขภาพของนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ดังนี้

1) กลุ่มทอผ้าในส่วนของประชาชนผู้ที่ดำเนินการทอผ้าทั้งกลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มทอผ้าฝ้ายและผ้าไหมพรม พบว่านโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ส่งผลกระทบเชิงบวกที่คล้ายๆ กัน คือ

ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวก

• ด้านสังคมและ เศรษฐกิจ

การศึกษา

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ทำให้ประชาชนได้รับความรู้เพิ่มเติมจากเดิม โดยวิธีการที่กลุ่มทอผ้าได้รับการอบรมเรื่อง การบริหารจัดการ การตลาด บัญชี การย้อมสีผ้า และการทอผ้าลายใหม่ๆ นอกจากนี้ยังได้ไปศึกษาดูงานตามหมู่บ้านต่างๆ และการไปขายสินค้าตามสถานที่ต่างๆ ทำให้กลุ่มทอผ้าส่วนใหญ่ได้พัฒนาลายผ้าของตนเอง ดังตัวอย่างที่พูดว่า “ชอบใจที่มีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้ตนเองได้รับการอบรมมีความรู้เรื่องการตลาด และการบัญชี ได้ไปดูงานตามหมู่บ้านต่างๆ ทำให้มีความรู้เพิ่ม” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) มาลัยเสริมว่า “ฉันเองก็ได้รับการอบรมเรื่องสีของผ้า ว่าสีชนิดไหนใส่หน้าร้อน หรือหนาว” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มทุกคนยังบอกว่าไม่ใช่กลุ่มทอผ้าเท่านั้นที่ได้ความรู้เพิ่ม เด็กนักเรียนใน

โรงเรียนได้เรียนรู้วิธีการทอผ้าจากครู ผู้ปกครอง และกลุ่มสตรีที่ทอผ้าในชุมชน การที่กลุ่มทอผ้ามีรายได้เพิ่มทำให้บุตรหลานได้มีโอกาสเรียนหนังสือสูงขึ้น บุญมีบอกว่า “ทุกวันนี้ผมภูมิใจมาก ที่สามารถส่งลูกเรียนพยาบาล จากเงินที่หามาได้จากการทอผ้า ” มาลัยเสริมว่า “ลูกหลานได้เรียนหนังสือสูงขึ้น พ่อแม่มีเงินส่งเสียลูกดีกว่าเมื่อก่อน ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546)

แม้ว่าการเรียนหนังสือของบุตรหลานในระดับวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยของประชาชนในสังคมเมืองถือเป็นเรื่องปกติ แต่สำหรับสังคมชนบทซึ่งผู้คนส่วนใหญ่จบในระดับประถมศึกษา และมีบางส่วนจบระดับมัธยมศึกษา พวกเขาอยู่กับความทุกข์ยาก ทำงานหนัก มีรายได้ที่ไม่แน่นอน ดังนั้นพวกเขาจึงไฝ่ฝันให้บุตรหลานมีการศึกษาในระดับสูง เพื่อจะได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงในชีวิต การที่บุตรหลานได้เรียนในวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยทำให้เป็นที่รู้ไปทั่วชุมชน และคนในชุมชนจะชื่นชมถือว่าเป็นเกียรติและความภูมิใจของครอบครัว

เปิดหู เปิดตา

การจัดงานแสดงสินค้าในกรุงเทพมหานคร หรือตามจังหวัดต่างๆ ทำให้กลุ่มทอผ้ามีโอกาสได้นำสินค้าไปจำหน่าย ทำให้กลุ่มแม่บ้านบางส่วนได้แก่ฝ้ายตลาด ได้เห็นสภาพสังคมภายนอกชุมชนที่แตกต่างจากชีวิตในชนบท ได้เรียนรู้ว่าสังคมเมืองเป็นอย่างไร และพวกเขายังได้พักผ่อน หย่อนใจ ดังตัวอย่างที่สวยกกล่าวว่า “การไปออกร้านทำให้รู้วิธีการกดลิฟท์ ซึ่งแต่ก่อนไม่รู้... มีโอกาสได้อาบน้ำอุ่นจากฝักบัวในโรงแรม แต่ก่อนอยู่แต่ในหมู่บ้านตนเองไม่ได้ไปไหน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) มาลัยบอกว่าจริงด้วย “ฉันได้รับประทานอาหารบนโต๊ะที่หมุนได้แต่ก่อนเคยเห็นแต่ในทีวี ไม่เคยนึกว่าจะได้มาเจอกับตนเอง” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) ป้าสมรบอกว่า “ป้าได้รับประทานอาหารที่เรียกว่า อื้อ อะไรนะ ..(ทำท่าคิดเพื่อนร่วมกลุ่มสนทนาพูดแทรกว่าอาหารบุฟเฟต์) เออ อาหารบุฟเฟต์ ดีจังเลยต้องการกินอะไร ก็เลือกกินได้ตามใจชอบ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) มดเสริมว่า “ฉันเองก็ชอบนโยบายนี้ เพราะเวลาไปออกร้านได้ดูหมอลำ อยู่บ้านไม่ค่อยได้ดู”(ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 2 ส.ค. 2546) มาลีบอกว่า “ดีได้ไปตามที่ต่างๆทำให้หูตาแจ่มใส ได้รู้ได้เห็น ได้ปรับตัวว่าโลกเขาอยู่กันอย่างไร” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 2 ส.ค. 2546)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การกดลิฟท์ขึ้นลง การอาบน้ำอุ่นจากฝักบัวในโรงแรม การรับประทานอาหารบนโต๊ะที่หมุนหรือรับประทานอาหารบุฟเฟต์ เป็นเรื่องที่คนในสังคมเมืองพบเห็น และเคยปฏิบัติบ่อยแต่สำหรับประชาชนในชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ห่างไกล ที่มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ฐานะยากจน รับประทานอาหารโดยการนั่งล้อมวงกับพื้นใช้มือปั้นข้าวเหนียวรับประทาน และมีโอกาสเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกได้น้อย เช่น การเข้าพักในโรงแรมที่ดีถือว่าเป็นสิ่งที่สะดวกสบายสำหรับพวกเขาเพราะโดยปกติการไปมาหาสู่เรือญาติ พวก

เขาจะพักบ้านญาติ เนื่องจากไม่มีเงินจ่ายค่าโรงแรมแต่เมื่อไปขายของตามงานให้กับกลุ่ม และไม่มีคนรู้จักอยู่ใกล้ พวกเขาจะใช้เงินของกลุ่มในการพักโรงแรม การมาพบเห็นสิ่งที่แปลกใหม่ในชีวิตถือเป็นประสบการณ์ที่มีค่า ได้เรียนรู้ ดีใจ และเล่าสู่กันฟังด้วยความภูมิใจ

ล็กเล็ก ขโมยน้อย

ในกลุ่มทอผ้าฝ้ายบางกลุ่ม พบว่าคนในชุมชนมีงานทำ ทำให้ปัญหาการล็กเล็กขโมยน้อยในชุมชนลดลง เมื่อก่อนมีนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มักมีการล็กเล็กขโมยน้อยในชุมชน ประชาชนต้องระวังทรัพย์สินอย่างมากเกรงจะถูกขโมย แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว

ในส่วนของปัญหาการล็กเล็กขโมยน้อยที่ลดลงส่วนใหญ่ นอกจากจะเกิดจากนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แล้วยังอาจเกิดมาจากนโยบายที่ให้ชุมชนสอดส่อง และดูแลความเป็นระเบียบและสงบสุขของชุมชนด้วย

การเข้าถึงสถานบริการสุขภาพ

ก่อนมีนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แม้รัฐบาลจะมีนโยบายการรักษาจ่าย 30 บาทรักษาทุกโรค ประชาชนยังลำบากใจที่จะไปสถานบริการเนื่องจากต้องใช้จ่ายค่ารถ ค่าอาหาร และเสียเวลาจากการประกอบอาชีพทำให้ขาดรายได้ แต่เมื่อมีนโยบายนี้ทำให้พวกเขามีรายได้เสริม มีเงินใช้จ่ายในส่วนอื่นๆ ที่นอกเหนือจากค่ารักษาที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ไปรับการรักษาที่สถานบริการได้ง่ายขึ้น

บทบาทหญิง-ชาย

การปฏิบัติตามบทบาทหญิง-ชายเปลี่ยนแปลงไป ในสังคมชนบท แต่เดิมผู้ชายมีหน้าที่หาเงินมาจุนเจือครอบครัว เมื่อผู้ชายเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานในไร่นา สตรีมีหน้าที่ทำอาหารไว้รอคอย แต่เมื่อมีนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ สามี ภรรยาหันมาช่วยเหลือกันทำงาน และเดิมสามีเคยเป็นผู้สั่งแต่ปัจจุบันภรรยาสั่งสามีได้โดยที่ไม่โกรธเคืองกัน แต่ร่วมมือกันทำงาน ดังที่สมชายพูดว่า “ภรรยาผมไม่ว่าง เป็นประธานกลุ่มต้องออกไปธุระบ่อย ผมต้องดูแลเรื่องอาหารการกินของลูกและบางวันก่อนออกจากบ้านยังบอกผมให้ต้มน้ำร้อนย้อมสีผ้าไว้รอ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) สมาชิกกลุ่มทุกคนเห็นด้วยกับคำพูดของสมชาย จะเห็นได้ว่าการที่สามีช่วยเหลือภรรยาทำงานหาเงินมาจุนเจือครอบครัวโดยดูแลครอบครัวช่วยภรรยา ทำให้สตรีไม่เหน็ดเหนื่อยเกินไปจากภาระงานการเป็นแม่บ้าน การดูแลบุตร และการทำความสะอาดบ้านเรือน ทำให้สตรีไม่เครียดจากภาระงานมากนัก นอกจากนี้ สามี ภร่ายังมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและกัน สร้างความเข้าใจและความผูกพันในครอบครัว สภาพเหล่านี้มีทั่วไปในกลุ่มทอผ้าฝ้าย และผ้าไหมกลุ่มทอผ้าฝ้าย

● จิตวิญญาณ

ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการผลิตสินค้า และมีการแข่งขันทางการตลาดสูงทำให้เกิดจิตวิญญาณการคิดสร้างสรรค์ผลงานใช้ภูมิปัญญาของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อผลิตลายผ้าที่

แปลกใหม่ ดังตัวอย่างจากที่แม่สาพูดว่า “แม่ไปขายของตามงาน แม่เห็นลายผ้าของคนอื่น แม่จะนำมาบอกสมาชิกแล้วดัดแปลงเป็นลายใหม่ จะไม่ลอกเลียนแบบเขาโดยตรงเพราะจะมีเยอะ เดี่ยวขายไม่ออก” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย.2546) นอกจากนี้การที่ประชาชนอยู่กับธรรมชาติ พวกเขาจะสร้างสรรค์ผลงานจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว และพบเห็นดังที่แม่สาพูดว่า “เวลาพวกแม่เข้าไปเห็นดอกไม้ พวกแม่ก็จะเอามาดัดเป็นลายใหม่” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546) อ้อมเสริมว่า “แม่สุดใจเป็นคนหัวดี แกเห็นเลขสาม แกยังเอามาทำเป็นลายใหม่ได้เลย หรือเมื่อกลุ่มแม่บ้านเห็นภาพเครื่องบินชนตึกในอเมริกายังเอามาทำลายใหม่ได้เลย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 30 ส.ค. 2546) ทุกคนที่ร่วมสนทนาเห็นด้วยกับคำพูดของสมาชิกที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น

ผู้สูงอายุในชุมชนถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าให้กับลูกหลาน หรือคนหนุ่มสาวในชุมชนได้รู้วิธีการทอผ้า เป็นการสร้างเสริมจิตวิญญาณของการสืบสานวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มทอผ้าฝ้ายและกลุ่มทอผ้าไหม ยกตัวอย่างจากการที่ยายมีบอกว่า “เวลาคนหนุ่มสาวในชุมชนมีปัญหาเรื่องการย้อมสีคราม เขาจะมาถามแม่ว่าทำอะไรแม่จะบอกเขา และบางคนจะเอามาฝากแม่ให้ดูแลให้” นภาเสริมว่า “เวลาฉันมีปัญหาเรื่องการมัดลายใหม่ ฉันจะถามผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 16 ส.ค. 2546)

ผลกระทบทางสุขภาพเชิงลบ

แม้ว่านโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ให้ผลดีต่อประชาชนหลายประการแต่นโยบายนี้ได้ส่งผลกระทบเชิงลบต่อสุขภาพมากมาย ดังนี้

● ด้านเศรษฐกิจและสังคม

ไม่ได้รับความเป็นธรรม

เมื่อภาครัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเปิดขายสินค้าตามงานต่าง ๆ ฟรี ทำให้พ่อค้าคนกลางแอบอ้างเป็นกลุ่มหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อจำหน่ายสินค้าทำให้กลุ่มประชาชนไม่ได้รับโอกาสดังกล่าว สมรักษ์ พูดว่า “รัฐบาลควรตรวจสอบอย่างเข้มงวดในการที่ข้าราชการเอื้อให้คนกลางไปขายสินค้าในนามของกลุ่มหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มพ่อค้าคนกลาง, 27 ก.ย. 2546) สมสีบอกว่า “พวกฉันไม่ค่อยได้ออกงานส่วนใหญ่มีคนแอบอ้างไปออกงานแทน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546) สมาชิกที่ร่วมสนทนาทุกคนเห็นด้วยกับคำพูดของสมรักษ์ และสมสี และมีหลายกลุ่มทอผ้าฝ้ายที่ประสบปัญหานี้และต้องการให้ภาครัฐแก้ปัญหาดังกล่าว

สมชายเล่าว่า “บางแห่งประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการไปออกงานขายของตามงานต่าง ๆ เนื่องจากกระบบราชการที่ยึดให้แก่พรรคพวก เครือญาติ และผลประโยชน์

ร่วมกันทำให้ประชาชนไม่มีโอกาสได้ไปออกร้าน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มพ่อค้าคนกลาง, 27 ก.ย. 2546) นอกจากนี้การทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่กระจายอำนาจให้แก่ส่วนภูมิภาคโดยส่วนกลางจะเป็นผู้เลือก ประชาชนกลุ่มทอผ้าไปออกงานที่กรุงเทพมหานคร เคยเรียกกลุ่มไหนไปออกงานก็จะเรียกซ้ำๆ ทั้งๆที่มีกลุ่มทอผ้าเกิดขึ้นมากมาย

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต

ก่อนมีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ประชาชนในชนบทใช้เวลาว่างพูดคุย รับประทานส้มตำยามเที่ยงด้วยกัน และเวลาว่างตอนกลางคืนจะดูโทรทัศน์ แต่เมื่อมีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ประชาชนบางส่วนขยันทอผ้า มีเวลาพักผ่อนน้อยลง และไม่มีเวลาไปพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ยกเว้นกลุ่มที่ทอผ้าด้วยกันยังคงได้พูดคุยและรับประทานอาหารร่วมกันซึ่งการรวมกลุ่มทอผ้าด้วยกันมีไม่มากนัก และผู้สูงอายุบางคนไม่ได้ไปวัดแต่ให้ลูกหลานไปแทน อัมพรเล่าว่า “ฉันตื่นตั้งแต่ตีห้า พอตั้งหม้อน้ำข้าวเสร็จจะทอผ้า พอข้าวสุกจะหาอาหารไว้ให้ลูกเพื่อไปโรงเรียนหลังจากนั้นก็จะทอผ้าทั้งวัน พอตกเย็นกะว่าลูกจะเลิกเรียนจะหาอาหารเย็นเตรียมไว้แล้วทอผ้าต่อจนถึง ห้าทุ่มจึงเข้านอน ไม่มีเวลาได้ดูทีวี ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) มีนาบอกว่า “ฉันตื่นสายคือตื่น 7 โมงเช้าแต่จะเข้านอนตีหนึ่ง ติ สองช่วงไหนงานเร่งมี ออร์เดอร์ เข้ามาเกือบไม่ได้นอน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) ป้าสายบอกว่า “ไม่ได้ไปวัดช่วงงานยุ่งแต่จะให้หลานไปแทน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 2 ส.ค. 2546)

จากวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบชนบท หลังจากที่มีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ประชาชนมีชีวิตที่เร่งรีบ มีตารางการทำงานทั้งวัน และลดการพบปะสังสรรค์ซึ่งกันและกัน ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้เริ่มคล้ายกับสังคมเมืองและในที่สุดอาจนำไปสู่วิถีที่มีแต่งาน เร่งรีบ เคร่งเครียด และต่างคนต่างอยู่ ทำให้วิถีชีวิตแบบไทยที่มีแต่รอยยิ้มและความเอื้ออาทรค่อยๆ หดหายไป ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดในกลุ่มทอผ้าฝ้ายและกลุ่มทอผ้าไหม สำหรับกลุ่มทอผ้าห่มส่วนใหญ่ยังคงมีเวลาพบปะพูดคุย และสังสรรค์กันเหมือนเดิมเนื่องจากผ้าห่มขายไม่ดี

สุขภาพกาย

การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเกิดจาก สีที่ใช้ย้อมผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสีเคมี ที่เวลา ย้อมแล้วทำให้เกิดอาการคอแห้ง ไอบ่อย น้ำตาไหล แสบตา และตาบวมเหมือนคนร้องไห้ เวลา บ้วนน้ำลายมีสีติดออกมาด้วย หายใจเหนื่อยหอบ มือเท้าแตกขอบเล็บกร่อนเพราะโดนน้ำสีเวลา ย้อมผ้า เวียนศีรษะจากกลิ่นสีย้อมบางคนแพ้สีเคมี หรือน้ำปูนสำหรับผสมในการย้อมสีคราม (สีธรรมชาติ) จะมีอาการแพ้ผื่นคันตามผิวหนัง แต่ไม่พบมากเท่าสีเคมี

อาการเจ็บป่วยที่เกิดจากลักษณะการทำงาน เช่น ปวดเมื่อยตามตัว ปวดหลัง ปวดขา ปวดแขน ปวดคอ ปวดขาไหล่ ปวดนิ้วมือ ปวดข้อ ปวดเข่า ปวดง่ามมือ และปวดเท้าที่ เหยียบก็ทอผ้า อันเนื่องมาจากการที่ต้องนั่งทอผ้าอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ประมาณ 5-10 ชั่วโมงในแต่ละวัน ดังตัวอย่างคำพูดของสายใจที่เล่าว่า “ตื่นเช้ามายังตีๆ พอทอผ้าบ่ายๆ รู้สึก

ปวดไปทั่วตัว ได้นอนพัก หรือให้ลูกเหยียบค้อยังชั่ว ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าคราม และผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) สุนีย์บอกว่า “ตั้งก็กระตุกทั้งวันปวดขาแขนไป และไหลไปหมด” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) นอกจากนี้ลักษณะการทำงานที่นั่งทอผ้าทั้งวัน ไม่ออกกำลังกายสตรีพบว่าพวกเขามีน้ำหนักเพิ่มมาก และการขาดการออกกำลังกายทำให้พวกเขาพบปัญหาท้องผูก และเมื่อแรงงานทำให้อาหารไม่เป็นเวลา ทำให้เกิดโรคแผลในกระเพาะอาหารหรือผู้ที่ป่วยเป็นโรคแผลในกระเพาะอาหารมีอาการกำเริบ แดงบอกว่า “เร่งทำงานไม่ต้องการหยุดกินข้าว รอนจิวทอนไม่ได้จึงกินข้าว บางทีจนสิ้นด้วยความหิว” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) นอกจากนี้ช่วงที่งานเร่ง ต้องนอนติดนอนทำงานหนักทำให้น้ำหนักลด และบางคนประสบอุบัติเหตุจากการทำงาน เช่น เหยียบที่ทอผ้าพลาด ช้อเท้าแพลง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม อาการป่วยด้วยโรคแผลในกระเพาะอาหาร และอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นมีจำนวนน้อย ในขณะที่อาการปวดตามตัวพบอย่างกว้างขวางในทุกกลุ่มที่ทอผ้า การที่สตรีเจ็บป่วยทำให้ไม่สามารถทอผ้าได้ มีผลกระทบตามมาคือ ไม่มีผ้าจำหน่าย ขาดรายได้มาจุนเจือครอบครัว และต้องใช้จ่ายเงินเพิ่มจากการไปรักษาที่สถานบริการสุขภาพ แม้รัฐบาลจะมีหลักประกันสุขภาพ โดยเสียค่ารักษาเพียง 30 บาท แต่สตรีเหล่านี้ต้องเสียเงินค่ารถโดยสาร ซึ่งบางครั้งมากกว่าเงินค่ารักษาพยาบาล

● จิตวิญญาน

ความเสื่อมถอยของจิตวิญญาน

ประชาชนมีฐานะดีเริ่มอยู่ดีกินดี แต่ในขณะเดียวกันประชาชนชื่นชมในเงินตราว่าทำให้มีความสุข ชื่นชมในวัตถุ สิ่งฟุ่มเฟือยและอำนวยความสะดวก เช่น รถ เครื่องสำอาง โทรศัพท์ วิทยุ และเครื่องแต่งกาย ซึ่งล้วนบ่งบอกหรือเป็นแนวโน้มที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมถอยของจิตวิญญานของประชาชน ดังแม่บ้านเย็นพูดว่า “ นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ดี แต่ทำให้คนมีคุณธรรมน้อยลงหลงใหลกับสิ่งฟุ่มเฟือย” (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มพ่อค้าคนกลาง, 2 ส.ค. 2546) จากที่กล่าวมาแม้ว่านโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ไม่ได้เป็นกลไกเพียงอย่างเดียวที่ทำให้เกิดการเสื่อมถอยนี้แต่ถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ประชาชนบางกลุ่มยังขาดจิตวิญญานของความซื่อสัตย์จากข้อมูลการสนทนากลุ่มข้าราชการ พบว่ากลุ่มทอผ้าบางกลุ่มซึ่งมีไม่มากนักำร้านที่ทางราชการจัดให้ฟรีเพื่อจำหน่ายสินค้าไปขายต่อให้กับพ่อค้าคนกลาง ทำให้พ่อค้าคนกลางจำหน่ายสินค้าในการแสดงสินค้าแทนกลุ่มทอผ้า

สูญเสียจิตวิญญานทางการรักษามรดกและวัฒนธรรม

จากการที่นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ต้องการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผลิตภัณฑ์ ภาครัฐได้ส่งเสริมให้ประชาชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงมีการศึกษาดูงานตามแต่ละหมู่บ้านที่มีชื่อ เมื่อประชาชนได้เรียนรู้และเห็นลายผ้าของแต่ละท้องถิ่น

จึงได้มีการลอกเลียนแบบซึ่งกันและกัน สำหรับหมู่บ้านที่เป็นแม่แบบรู้สึกเสียใจที่มรดกของวัฒนธรรมท้องถิ่น คือลายผ้าที่บรรพบุรุษของตนคิดค้นขึ้นมาถูกเลียนแบบอย่างแพร่หลาย รู้สึกไม่มั่นใจในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ในระยะยาวชุมชนอาจเกิดความรู้สึกหวงมรดกของชุมชน และไม่ต้องการถ่ายทอดหรือช่วยเหลือชุมชนอื่นอีกต่อไป อาจทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนานโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ชุมชนยังประสบปัญหาขายผ้าไม่ได้ด้วย ดังที่แสงทอง สะท้อนว่า “ลายผ้าเก่าแก่ที่บรรพบุรุษสอนมา(พร้อมยกให้ดู) ถูกคนอื่นลอกเลียนแบบมากมายไม่ได้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอีกต่อไป มีหน้าซ้ำเขาทำได้ดีกว่าเราอีก” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 16 ส.ค. 2546) สดุดีเสริมว่า “การจัดประกวดลายผ้าของอำเภอเขาเอาลายของหมู่บ้านเราไปทอ แล้วเขาได้รางวัลส่วนเราไม่ได้ เพราะตอนนั้นผ้าลายสวย ๆ ของชุมชนทอไม่ทัน ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 16 ส.ค. 2546) ขณะที่แสงทอง และสดุดีพูด กลุ่มเจียบหมัด และหลายคนพูดแทรกว่ารู้สึกเสียใจจริงๆ และผู้นำบอกว่าไม่รู้จะทำอย่างไรต้องปล่อยวางและแบ่งปันแก่กันและกัน

สูญเสียจิตวิญญาณทางความมั่นคง และศักดิ์ศรีของชุมชน

ในกลุ่มทอผ้าฝ้ายที่มีชื่อเสียง ได้มีการแอบอ้างเอาชื่อชุมชนไปติดตามร้านต่าง ๆ เวลาส่วนราชการจัดงาน ทั่ว ๆ ที่ตัวแทนของชุมชนไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง และสินค้าของกลุ่มไม่ได้เข้าไปจำหน่ายในงานแสดงสินค้านั้น ๆ ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ทำให้ประชาชนสูญเสียจิตวิญญาณในเรื่องความมั่นคง และศักดิ์ศรีของชุมชน เหมือนมีคนกำลังทำลายชุมชนโดยการนำสิ่งที่ไม่ดีไปแอบอ้างว่าเป็นชุมชนของพวกเขาซึ่งเป็นชุมชนที่ผลิตผ้าทอที่มีคุณภาพ ซึ่งจะทำให้คนไม่นับถือฝีมือการทอผ้าของชุมชนอีกต่อไป และเวลาพ่อค้าคนกลางนำสินค้าจากชุมชนเขาไปจำหน่ายจะปิดเป็นความลับเสมอ โดยจะไม่ยอมบอกลูกค้าว่าเป็นสินค้าของที่ไหนสิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนเสียใจลึก ๆ และคิดว่าคนตั้งใจทำร้ายชุมชนของพวกเขา ดังที่ไม่ตรีบอกว่า “การที่ส่วนราชการขึ้นป้ายออกร้านว่าเป็นสินค้าจากชุมชนพวกผม แต่คนไปจำหน่ายเป็นคนจากอำเภออื่น ทำให้ชุมชนผมเสียชื่อ และยังไปกว่านั้นเวลาคนกลางมารับของไปจำหน่ายไม่ยอมบอกลูกค้าเลยว่าเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนผม เหมือนช่วยกันจกใจลบชื่อของชุมชนผมออกไป” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27ก.ย. 2546)

● สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

สิ่งแวดล้อมเป็นพิษเกิดจากการเทสีเคมีลงท่อน้ำทิ้ง หรือพื้นดิน ทำให้เป็นอันตรายต่อพืช และสิ่งมีชีวิตในชุมชน ไหม เล่าว่า “บ้านตามีย้อมสีเคมีแล้วเทลงพื้นไถ่มาจิกกินอาหารบริเวณนั้นแล้วตาย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546) มณีบอกว่า “หมู่บ้านฉันเทสีลงน้ำทิ้งแต่ไม่มีอะไรเกิดขึ้นแต่แม่น้ำที่รองรับน้ำทิ้ง ปลาตายจำนวนมากทำให้หมู่บ้านใกล้เคียงบ่นมากเทศบาลบอกให้เทลงบ่อบำบัดแต่ไม่ค่อยทำตามกัน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) ไหมสะท้อนว่า “บริเวณที่เทสีย้อมผ้าเคมีทิ้งลงดินต้นไม้

แฉวณั้นตายหมด” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 2 ส.ค. 2546) จากข้อมูลเหล่านี้ จะพบว่าสี่เคมีก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษแต่ยังไม่มีระบบรองรับหรือแก้ปัญหาในส่วนนี้จากผู้ที่เกี่ยวข้องและประชาชนเองยังขาดการตระหนัก หรือปฏิบัติอย่างถูกต้องในการป้องกันสิ่งแวดล้อม

ผลกระทบทางสุขภาพทั้งเชิงบวกและเชิงลบควบคู่กัน

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่งผลกระทบเชิงบวก และเชิงลบในบางประเด็น แต่ขณะเดียวกันในประเด็นเดียวกันนโยบายดังกล่าวได้ส่งผลทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ควบคู่กันดังรายละเอียดต่อไปนี้

● ด้านสังคมและเศรษฐกิจ

มีอาชีพและมีรายได้เพิ่ม ควบคู่กับภาระหนี้สินที่เพิ่มขึ้น

เมื่อก่อนสตรีในหมู่บ้านไม่มีอาชีพที่หารายได้ให้แก่ครอบครัว งานที่ทำส่วนใหญ่เป็นงานบ้านและดูแลครอบครัว ค่าใช้จ่ายต่างๆในครอบครัวสามีเป็นผู้รับผิดชอบ สตรีส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างในทางที่ไม่ถูก และมีชีวิตแบบไม่มีคุณค่าหรือทำตนให้เป็นประโยชน์ในแต่ละวัน ดังที่แม่มีบอกว่า “เมื่อก่อนไม่รู้จะทำอะไรในแต่ละวัน ถ้าไม่จับกลุ่มกันเล่นไฟ ก็จะไปเข้าป่าไปขุดเปลือกไม้เพื่อหาเลข มาแทงหวย แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีเวลาตื่นแต่เช้า นึ่งข้าวเสร็จต้องเร่งตำฮูก(ทอผ้า) ทั้งวันเพราะกลัวไม่ทันขายและขาดรายได้” พ่อมาเสริมว่า“นโยบายนี้ช่วยลดการเล่นไฮโล เล่นไฟและการจับกลุ่มนินทาซึ่งกันและกันของแม่บ้านได้เยอะ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546) ทุกคนในกลุ่มหัวเราะเมื่อแม่มีและพ่อเสริมพูดจบและเห็นด้วยกับคำพูดดังกล่าว แม้ว่าก่อนที่จะมีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์สตรีในชุมชนทอผ้าขายแต่จะขายไม่ดี การทอผ้าส่วนใหญ่ทอขายแต่หากไม่ได้ขายจะเก็บไว้ใช้เอง เมื่อมีนโยบายนี้ รัฐบาลส่งเสริมการใช้ผ้าไทยทำให้คนนิยมผ้าทอมากขึ้นจึงเป็นการส่งเสริมให้สตรีในชุมชนมีงานทำ ทำให้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวไม่ต้องขอเงินจากพ่อบ้านเหมือนแต่ก่อน เช่น มีเงินจ่ายค่าไฟฟ้า ค่าขนมลูก และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ นอกจากนี้นโยบายนี้ยังส่งเสริมให้คนในชุมชนในหลายๆ ชุมชนขยันมากขึ้น ดังตัวอย่างที่นายบุญมาบอกว่า “ในหมู่บ้านเกือบทุกคน มัดหมี่ และทอผ้า หากบ้านไหนไม่ทำถือว่าเป็นบ้านที่ขี้เกียจ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546)

การส่งเสริมให้มีงานทำในชุมชนไม่ใช่เฉพาะกลุ่มวัยทำงาน และเยาวชนเท่านั้น แต่ยังทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้ และรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองตามที่ยายมีบอกว่า “ต้องขอบคุณรัฐบาลที่ช่วยให้ผู้สูงอายุมีงานทำไม่ต้องไปขอเงินลูกหลาน และมีเงินเหลือเก็บ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 16 ส.ค. 2546) สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เห็นด้วยกับยายมี นอกจากนี้เด็ก ๆ นักเรียนยังมีงานทำ เป็นการปลูกฝังให้เด็กได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ รู้จักความรับผิดชอบในงานที่ทำพ่อบุญมาบอกว่า “เด็กนักเรียนเกือบทุกคนในชุมชนมีรายได้เสริมหลัง

เลิกเรียน โดยการรับจ้างแกะหมี” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546)

ประชาชนที่เคยมีฐานะยากจนและมีความเป็นอยู่ลำบาก เมื่อมีรายได้มาจนเจือจรรบครัวทำให้สนองต่อความต้องการของพวกเขา พวกเขาได้รับรู้ว่า ตนเองอยู่ดี กินดีมีเงินใช้ ชีวิตไม่ลำบาก และมีความสุข

การมีงานทำและรายได้เสริมของกลุ่มทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม จะมีรายได้ที่สม่ำเสมอแน่นอนกว่ากลุ่มทอผ้าไหมที่รายได้ไม่แน่นอน ขึ้นกับฤดูกาลกล่าวคือจะได้ขายเฉพาะช่วงฤดูหนาว

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แม้ว่าจะส่งเสริมให้กลุ่มทอผ้ามีอาชีพ และรายได้เพิ่มเติมแต่ขณะเดียวกันนโยบายนี้ส่งเสริมให้กลุ่มมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน อันเนื่องมาจากภาครัฐได้นำเงินสนับสนุนให้ประชาชนกู้ยืมเพื่อดำเนินกิจการทอผ้าแล้วผ่อนคืน แต่สมาชิกกลุ่มได้นำเงินมาลงทุนทอผ้า และใช้จ่ายในเรื่องอื่นๆด้วย โดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมและผ้าไหมส่วนใหญ่มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นกว่ากลุ่มทอผ้าฝ้าย ทั้งนี้เพราะไหมมีราคาแพงหากขายสินค้าไม่ได้เงินจะลงทุนอยู่กับไหม สำหรับกลุ่มทอผ้าไหมการขายสินค้าขายได้ในวงแคบและเฉพาะฤดูหนาวจึงไม่มีเงินหมุนเวียน ทำให้มีรายได้น้อยและไม่สามารถคืนเงินกู้ยืมได้ สุขพุดว่า “ยิ่งทอผ้ายิ่งมีหนี้สินเพิ่มจากการกู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ ยังไม่ได้ใช้หนี้คืนเลย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546; กลุ่มทอผ้าไหม, 30 ส.ค. 2546) สมาชิกกลุ่มทอผ้าบางคนนำเงินไปใช้จ่ายในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยมากกว่าการเก็บออม

อยู่ดี กินดี ควบคู่กับ ความยากลำบากและความปลอดภัย

กลุ่มทอผ้าทุกกลุ่มและทุกคนชื่นชอบนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เนื่องจากทำให้พวกเขาอยู่ดีคือไม่ต้องตระการกำลำบาก เร่ร่อนไปทำงานในต่างจังหวัดยามว่างจากการดำเนินหรือเก็บเกี่ยว และสามารถหารายได้โดยทำงานอยู่ที่บ้านทำให้พ่อ แม่และลูกได้อยู่ร่วมกัน ครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดี ยกตัวอย่างคำพูดของหลายๆคนดังต่อไปนี้ มาลีพุดว่า “นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดีที่ทำให้เธอ และสามีไม่ต้องไปตัดอ้อยต่างจังหวัดหลังที่ว่างจากการทำนา มีเวลาอยู่กับบ้านได้ดูแลลูก” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) นอกจากนั้นนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ยังทำให้พวกเขาไม่ต้องทำงานตากแดดทั้งวัน และไม่ต้องแบกของหนัก และไม่ต้องไปรับจ้างทำงานก่อสร้าง ใหม่บอกว่า “นโยบายนี้ดีที่ทำให้ฉันมีงานทำ(ทอผ้า) ไม่ต้องไปทำงานหนักแต่ก่อนไม่มีนโยบายนี้ ฉันทำงานหนักมากต้องหอบถ่านขายทั้งวัน หนักก็หนัก ร้อนก็ร้อน กำไรก็ได้น้อยแต่เดี๋ยวนี้สบายเพราะฉันทำงานในร่ม” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 16 ส.ค. 2546) และพรสนับสนุนใหม่่ว่าจริงดังนี้ “ถูกต้องฉันเองก็ไม่ต้องไปรับจ้างทำงานก่อสร้างหิ้วปูนหนัก และตากแดดร้อน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) บุญมาบอกว่า “แต่ก่อนไปไหนมาไหนซี

จักรยานพังๆแต่เตี้ยวนี่ขี่มอเตอร์ไซด์ และบางคนขับรถปิกอัพ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอดผ้าห่ม, 30 ส.ค. 2546)

นอกจากอยู่ตึ้นนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ส่งเสริม ให้แม่บ้านได้กินดี เพราะทำให้แม่บ้านมีรายได้เสริม แต่ก่อนที่จะมีนโยบายนี้ แม่บ้านทุกซีกต้องขอเงินจากสามีใช้ ซึ่งสามีเองก็ลำบากมีรายได้น้อยไม่พอเพียงสำหรับการใช้จ่ายในครอบครัวทำให้ครอบครัวอยู่อย่างอดอยาก ทุกซีกสาบบอกว่า “เมื่อก่อนทำแกงกบใส่เกลือ (ราคาถูก) เพราะไม่มีเงินซื้อน้ำตาล...ผลไม้พวกตนหากินตามป่า เช่น ตะโก ตะขบ เตี้ยวนี่มีเงินได้กินผลไม้ดี ๆ ที่ไม่มีในชุมชน เช่น แอปเปิ้ล และเวลามีรถมาขายของในหมู่บ้านจะมีคนไปมุงซื้อของหาของกินที่ต้องการ” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอดผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546) ขณะที่สาบพูดทุกคนในกลุ่มสนทนาพยักหน้าเห็นด้วยและหัวเราะ นอกจากนี้วลบอกว่าการกินดีอยู่ดีไม่ได้เป็นเฉพาะแต่ประชาชนในชุมชนเท่านั้น พระในหมู่บ้านยังได้กินดีด้วยเพราะเมื่อคนในหมู่บ้านมีเงิน พวกเขาซื้ออาหารและผลไม้ดี ๆ มาถวายพระ และมีเงินบริจาคให้วัดเพิ่มขึ้น ทำให้พระที่วัดในชุมชนได้อยู่ดีกินดีด้วย

ประชาชนในชนบทซึ่งยากจนเมื่อมีเงินได้ซื้อผลไม้ที่ไม่มีในชุมชนและไม่เคยรับประทานมาก่อน เช่น แอปเปิ้ล องุ่น ในความคิดเห็นของพวกเขาเป็นผลไม้ที่มีราคาแพง เมื่อเทียบกับผลไม้ที่มีตามป่าในชุมชนหรือแม้กระทั่งได้รับประทานอาหารทะเล เช่น ปลาหมึก คนในชุมชน จะดีใจและเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการมีเงินใช้จ่ายและการได้รับประทานอาหารที่ดีมากๆ ของพวกเขาได้อย่างหนึ่ง ทำให้พวกเขามีความสุข จากการสังเกตขณะที่ร่วมวงสนทนาแม่บ้านมีสีหน้ายิ้มแย้มบ่งบอกถึงการมีความสุข

แม้ว่าการทอดผ้าทำให้มีรายได้เสริมมาจนเจือครอบครัว อยู่ดีกินดีแต่มีสตรีกลุ่มหนึ่งที่มีจำนวนไม่มากนักแต่เป็นตัวแทนของกลุ่มในการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายตามงานต่างๆต้องประสบกับความทุกข์ยากหลายอย่าง นับตั้งแต่การซื้อน้ำอาบ ไม่มีที่นอนต้องปูเสื่อนอนบนพื้นเพื่อเผื่อสินค้า เวลาฝนตกน้ำจะไหลนองท่วมที่นอนทำให้นอนไม่ได้ และต้องคอยระวังสินค้าที่เอาไปจำหน่ายไม่ให้เปียก มาลีพูดว่า “เวลาไปขายผ้าฉันภาวนาไม่ให้ฝนตก” นอกจากนี้ตอนนอนต้องระวังคนขโมยสินค้าเนื่องจากหายประจำ และต้องระวังเงินที่ขายได้ด้วยเพราะกลัวถูกขโมย ผ่องศรีพูดว่า “เวลานอนฉันต้องเอากระเป๋าเงินคล้องคอ แล้วเอาขาหนีบกระเป๋าไว้บนหลัง” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอดผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) สตรียังพบว่างานที่เธอไปขายของตามงานต่างๆ บางครั้งตกตึกก็มีการชกต่อยและทะเลาะวิวาทของกลุ่มวัยรุ่นที่มาเที่ยวงานทำให้ไม่ปลอดภัย แสงบอกว่า “ฉันนอนอยู่คนชกกันแล้ววิ่งเข้าไปในเต็นท์ของฉันและชกกันต่อในเต็นท์ ฉันร้องให้คนช่วยแต่ไม่มีใครช่วย ฉันจึงวิ่งออกจากเต็นท์ คนที่ชกกันก็วิ่งตามมา” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอดผ้าไหม, 6ก.ย. 2546)

คนที่ไปขายผ้าตามงานไม่สามารถจะเลือกสถานที่ในการอยู่อาศัยหรือนอนหลับ ขึ้นอยู่กับสถานที่จัดงานหรือส่วนราชการจะดำเนินการ บางครั้งต้องนอนตามข้างถนนหรือบนพื้นสนามของสถานที่ราชการ

สินค้าได้ราคามาตรฐานและมีแหล่งขายเพิ่ม ควบคู่กับ ขยายและตัดราคา นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้ราคาสินค้ามีมาตรฐานมีการพัฒนาคุณภาพ และกลุ่มทอผ้าบางกลุ่มพบว่ากลุ่มมีแหล่งขายเพิ่มจากเดิม โดยที่ก่อนมีนโยบายนี้ประชาชนจะทอผ้าเพื่อใช้เอง หรือขายภายในชุมชน หรือร้านค้าใกล้เคียง แต่ปัจจุบันมีแหล่งขายที่หลากหลายจากการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจัดงานแสดงสินค้า แล้วให้กลุ่มทอผ้านำสินค้าไปจำหน่าย

ในขณะเดียวกัน การที่รัฐบาลดำเนินนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จึงส่งเสริมให้แต่ละตำบลผลิตหรือทอผ้ากันอย่างแพร่หลาย ทำให้สินค้ามีมากไม่มีแหล่งจำหน่าย และการที่สินค้ามีมากและขยายก็ต้องขายตัดราคากัน ทั้งนี้เพราะบางหมู่บ้านมีแหล่งทรัพยากรหรืออยู่ใกล้ทรัพยากรจะขายได้ในราคาที่ถูกลง แต่หากบางหมู่บ้านที่ไม่มีทรัพยากรต้องสั่งซื้อไกล จะขายในราคาที่สูงทำให้ขายได้ยาก เมื่อก่อนมีนโยบายนี้บางหมู่บ้านเคยขายดี แต่เมื่อมีการผลิตผ้าทอมากขึ้นทำให้ขายไม่ได้ เวลาไปออกงานต่างๆที่ทางราชการจัดให้ ต้องเสียค่ายานพาหนะเพื่อไปขายของ และเมื่องานสิ้นสุด หากไม่ได้ขายสินค้าจำเป็นต้องขายเท่าทุนหรือขาดทุน เพื่อเอาเงินทุนคืน ไม่อย่างนั้นต้องขนสินค้ากลับเป็นจำนวนมาก พูนเล่าว่า “เวลาไปขายผ้าทอขายยาก (เป็นหมู่บ้านที่ได้ สามดาวในระดับอำเภอ) โฆษณาแล้ว โฆษณาอีกจนเหนื่อย คนซื้อก็ไม่ซื้อ แถมตำหนิอีกว่าผ้าไม่สวย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) มาพูดว่า “เปิดร้านใกล้กันสินค้าเหมือนกันเขาขายถูกกว่าของเรา...ฉันไม่กล้าขายราคาเท่าเขาเพราะรู้ว่าขาดทุน และกลัวสมาชิกกลุ่มตำหนิ ฉันเลยไม่ได้ขาย” สายเสริมว่า “ขนาดไปขายของด้วยกันท่านผู้ว่าฯ บอกว่ามีอยู่สองร้านให้ตกลงราคากันนะ จะได้ขายในราคาเดียวกัน ฉันก็ไปตกลงกับเขา เขาก็รับข้อตกลง แต่เวลาตอนเงินเขาตอนมากกว่าที่ควรเป็น เช่น เวลาได้เบงค์พัน เขายังตอนเงินให้ทั้งที่สินค้าราคาพันบาท” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) สมาชิกของกลุ่มทอผ้าหลายกลุ่มมีความเห็นคล้ายกับของพูน มา และสาย

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าการจำหน่ายสินค้าในปัจจุบันค่อนข้างแข่งขันกัน เนื่องจากประชาชนทอผ้าคล้ายๆกัน และมีจำนวนมากให้เลือก ผู้ที่จะอยู่รอดได้ในเชิงธุรกิจ คือประชาชนที่ทอผ้าได้สวยงามและมีคุณภาพเท่านั้น และประชาชนที่ไม่มีการพัฒนาผลิตแต่ลายเดิมๆคนเบื่อและขายสินค้าไม่ได้ เพราะผ้าเป็นเรื่องของแฟชั่นแต่หากจะให้ประชาชนผู้ทอผ้าเปลี่ยนแปลงตามตลอดเวลา บุญมาบอกว่า “จะให้ทอผ้าด้วยมือซึ่งใช้เวลา ในการผลิตเปลี่ยนแปลงตามแฟชั่นจะตามไม่ทันเพราะการทอมือใช้เวลากว่าที่จะทำเสร็จแฟชั่นเปลี่ยน เคยเอาไปแปรรูปเป็นดอกไม้แต่ขายไม่ได้ ขาดทุน (หัวเราะขณะพูด)ต้องให้เขาเข้าไปถ่ายรูปวันรับปริญญา แต่นาน 7 มีหนหนึ่ง” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6ก.ย. 2546)

ลดการอพยพแรงงาน ควบคู่กับ การตระเวนขายผ้า

วัตถุประสงค์หนึ่งของการดำเนินนโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ คือการลดการอพยพแรงงาน การสร้างงานและรายได้ในชุมชน ดังนั้นหลังดำเนินนโยบายประชาชนหันมาทอผ้ามากขึ้น มีรายได้เพิ่ม ทำให้การอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่นลดลง ดังตัวอย่างจากคำพูดของสง่าที่บอกว่า “เมื่อก่อนคนในชุมชนหลังฤดูทำนาจะไป รับจ้างทำงานก่อสร้าง หรือไม่ก็ไปรับจ้างทำงานก่อสร้างแต่เดี๋ยวนี้ทอผ้าอยู่บ้าน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546) และเมื่อก่อนกลุ่มสตรีบางคนรับจ้างในชุมชนพอกกลุ่มสตรีหันมาทอผ้า บางคนทอผ้าไม่เต็มวันจะมารับจ้างทำงานที่กลุ่มสตรีทอผ้าเคยทำมาก่อน จึงเป็นอีกหนทางหนึ่งที่ลดการอพยพแรงงาน แต่อย่างไรก็ตามสภาพที่ปรากฏหลังการดำเนินนโยบายนี้ คือประชาชนโดยเฉพาะสตรีกลุ่มทอผ้าบางคนซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก ต้องออกตระเวนขายของตามงานต่างๆ ในเมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร บางครอบครัวต้องมาเช่าคอนโดมิเนียมอยู่อาศัยเป็นเดือนๆ เพื่อรับผ้าจากสมาชิกกลุ่มในชุมชนแล้วนำมาวางขายตามห้างสรรพสินค้า จากการสะท้อนของสมชายที่ว่า “ภรรยาไม่ค่อยได้อยู่บ้าน ต้องไปขายผ้าที่กรุงเทพฯ บางครั้งผมก็ไปอยู่ด้วย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546) มาเสริมว่า “ไม่อยากจะตระเวนขายผ้าตามงานต่างๆ บางครั้งคิดถึงครอบครัวว่าจะอยู่กินกันอย่างไร” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6 ก.ย. 2546) สมาชิกกลุ่มหลายคนบอกว่าคนที่รับผิดชอบฝ่ายการตลาดต้องรับหน้าที่ตระเวนขาย ขณะที่ส่วนใหญ่ไม่ต้องการไปตระเวนขายผลิตภัณฑ์ และต้องการให้รัฐรับซื้อจากประชาชนเพื่อนำไปจำหน่าย จะเห็นได้ว่าแม้ว่านโยบายนี้จะลดการอพยพแรงงานได้ในเรื่องของการไปรับจ้างทำงานก่อสร้างหรือไปตัดอ้อยในจังหวัดภาคกลาง แต่กำลังก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอพยพแรงงานแบบอื่น คือการออกไปขายผลิตภัณฑ์

● สุขภาพจิต

ความสุข ควบคู่กับ วิตกกังวล หวาดระแวงและเครียด

กลุ่มทอผ้าที่ขายสินค้าได้ราคาและมีคนสั่งสินค้า ส่วนใหญ่ได้แก่ กลุ่มทอผ้าฝ้าย และผ้าไหม พวกเขาจะมีความสุข เพราะมีรายได้มาจุนเจือครอบครัว สมใจพูดว่า “สุขใจที่มีเงินใช้อย่างไรก็ได้ มีเงินให้ลูกไปโรงเรียน และจ่ายค่าน้ำค่าไฟฟ้า” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) ประชาชนยึดเงินเป็นหลัก และคิดว่าการที่พวกเขามีเงินทำให้มีความสุขในชีวิตเมื่อเทียบกับความยากจนที่เคยประสบ แต่การทอผ้าในชุมชนบางแห่งมีทั้งที่เป็นเชิงพาณิชย์ คือ มีร้านค้าในชุมชน และกลุ่มที่เป็นนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้เกิดการแข่งขันกันในการผลิตลายทอผ้าที่แปลกใหม่อยู่เสมอ การที่ชุมชนแข่งขันกันและมีความคิดสร้างสรรค์ควรเป็นสิ่งที่ดีแต่ในชุมชนไม่มีระบบของการพิทักษ์ลิขสิทธิ์ลายผ้าที่ตนค้นพบ ทำให้ประชาชนหวาดระแวง และกลัวว่าสิ่งที่เขาค้นพบจะถูกเลียนแบบ ทั้งนี้จากประสบการณ์ของพวกเขา หากเขาค้นพบลายใหม่แล้วนำไปฝากขายตามร้านค้าในชุมชน เขาจะ

พบว่าไม่กี่วันมีผ้าลายที่เขาคิดค้นขึ้นมาจะมีจำหน่ายอย่างแพร่หลายและทั่วไป ปูพูดว่า “ กลัวมากเรื่องเขาลอกเลียนลายจนเวลาจะเอาผ้าไปขายให้ร้านค้า ต้องนำไปขายตอนกลางคืน ไม่มีคนมากและก่อนออกจากบ้านจะเหลียวซ้ายแลขวาก่อนว่ามีใครเห็นไหม ผ้าจะใส่ถุงอย่างดีและมีติดติดไม่ให้คนเห็น” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6ก.ย. 2546) นภาเสริมว่า “ตอนนี้กำลังจะมีการแสดงผ้าทอและประกวด การทอผ้าต้องซ่อนลายผ้าไหมไว้จะเอาออกมาแสดงวันงานเลย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6ก.ย. 2546) สมาชิกกลุ่มทุกคนที่ร่วมสนทนาเห็นด้วยกับคำพูดดังกล่าว

นอกจากนี้ประชาชนกลุ่มทอผ้ามีความเครียดโดยเฉพาะกลุ่มทอผ้าไหม ซึ่งมีราคาต้นทุนสูงและสินค้าจำหน่ายยาก และกลุ่มทอผ้าไหมที่ขายสินค้าได้น้อยจะขายได้แต่เฉพาะฤดูหนาวเท่านั้น สำหรับกลุ่มทอผ้าฝ้ายส่วนใหญ่เครียดจากการผลิตสินค้าไม่ทัน กลัวสินค้าไม่มีคุณภาพมีเพียงส่วนน้อยที่ขายสินค้าไม่ออก มาลัยเล่าว่า “ ทอผ้าไปก็กังวลว่าลายผ้าจะสวย ถูกใจคนซื้อไหม จะได้ขายหรือไม่” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546) สายเสริมว่า “สินค้าที่ผลิตมีเยอะแยะแต่ขายไม่ออกฉันรู้สึกเครียดเพราะสมาชิกต้องการเงินมาใช้จ่าย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6ก.ย. 2546) ในทางตรงกันข้ามในกลุ่มที่ขายสินค้าได้ดีความเครียดจากการที่เกรงว่าจะจัดส่งสินค้าไม่ทันตามที่มีออเดอร์ สุดใจบอกว่า “เร่งทำงานมากจนปวดศีรษะข้างเดียว พึ่งไปหาหมอกลับมา” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 2 ส.ค. 2546) มดเสริมว่า “เร่งงานอดหลับอดนอน เครียดกลัวทอผ้าให้ไม่ทัน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) หากชีวิตที่เต็มไปด้วยความเครียดและสะสมเป็นเวลานานจะส่งผลต่อการเจ็บป่วยทางกายได้ แม้กระทั่งพ่อค้าคนกลางที่รับผ้าทอจากประชาชนมาจำหน่ายส่วนมาก มีความเครียดจากการจำหน่ายสินค้าไม่ได้ “เมื่อก่อนเคยขายสินค้าได้ดี แต่ปีนี้ขายไม่ค่อยได้เลย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและฝ้าย, 16 ส.ค. 2546) การที่ประชาชนมีชีวิตอยู่กับงานมีความเครียด และขาดการออกกำลังกายอาจส่งผลต่อสุขภาพกายทำให้เกิดการเจ็บป่วยที่ป้องกันได้ เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจ

● จิตวิญญาณของความสามัคคี และความแตกแยก

ประชาชนมีจิตวิญญาณของความสามัคคี ช่วยเหลือกันในกลุ่มและในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และกลุ่มทอผ้ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น ผลิตสินค้าได้มากกว่าเดิมและมีเงินให้สมาชิกกู้ยืมลงทุนทอผ้าโดยมีอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ ให้คำปรึกษาแก่กันและกันและควบคุมคุณภาพของสินค้าภายในกลุ่ม ดังตัวอย่างที่ยายมาเล่าว่า “ตั้งแต่มีนโยบาย หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กลุ่มแม่บ้านที่เคยแตกแยกหันมาดีกันและสามัคคีกัน โดยมีการทอผ้าเป็นตัวแทนมาช่วยกันทำงานจากเดิมมีสมาชิกกลุ่มเพียง 25 คน ปัจจุบันมีมากกว่า 100 คน และมีหมู่บ้านอื่นมาสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายช่วยเหลือกัน” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546) และคำพูดของสายใจที่ว่า “ประธานกลุ่มจะดูว่าผ้าที่ทอได้มาตรฐานไหม ถ้าไม่ได้จะบอกลูกทีมให้แก้ไข หรือนำไปแปรรูป” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 6ก.ย. 2546)

และส่งเสริมว่า “เมื่อประชาชนสามัคคีกันผลพลอยได้คือการพัฒนาหมู่บ้านที่ดีขึ้น ชาวบ้านทำบุญมากขึ้น” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 14 ก.ย. 2546) การมีจิตวิญญาณที่ดีของคนในชุมชนย่อมทำให้ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมให้ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข และมีผลดีต่อสุขภาพกายและใจ

แม้ว่านโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จะสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และทำให้มีความสามัคคีในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันได้สร้างการแข่งขัน และความแตกแยกระหว่างหมู่บ้านหรือระดับอำเภอในบางแห่งด้วยเช่นกัน เนื่องจากแต่ละชุมชนมุ่งรักษาผลประโยชน์ของชุมชนตนเอง สุรีย์บอกว่า “ชาวบ้านแข่งกันเข้าเจ้า เข้านาย (ข้าราชการ) มากขึ้นเพื่อจะได้รับเชิญไปออกร้านตามงานต่าง ๆ ฟรี” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มพ่อค้าคนกลาง, 2 ส.ค. 2546) ส่วนมาลีสะท้อนว่า “คนในชุมชนเองเมื่อตนเองมีผลประโยชน์ จะร่วมมือกับทางราชการให้ชื่อและสำเนาบัตรประชาชนแก่ทางราชการเพื่อเอาผ้าของตนเองไปจำหน่ายในนามกลุ่ม” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) นอกจากนี้แม่มาลัยพูดว่า “กลุ่มแม่ทอผ้าไหมเหมือนลูกเมียน้อยไม่ค่อยได้รับการสนับสนุน แต่กลุ่มทอผ้าฝ้ายได้รับการสนับสนุนเหมือนลูกเมียหลวง” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าไหม, 24 ส.ค. 2546) ลักษณะการเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในหลายกลุ่ม การที่ประชาชนแข่งขันและแตกแยกกันทำให้ความเกื้อกูลกันอย่างมีคุณธรรมหายไปกลายเป็นการแข่งขันเชิงพาณิชย์เพื่อความอยู่รอด สูญเสียจิตวิญญาณของชุมชน

นอกจากนี้ความแตกแยกไม่ได้เกิดขึ้นแต่เฉพาะในระดับชุมชนเท่านั้นแต่เกิดในบางครอบครัวซึ่งทำให้สามภรรยาหย่าร้างกัน เมื่อภรรยาไปตะเวนขายผ้า และไปพบสิ่งสวยงามนอกชุมชน หรือคนใหม่ทำให้ครอบครัวแตกแยก ในส่วนที่ภรรยาขยันทำงานแต่ขาดการดูแลหรือทำความเข้าใจกับสามีเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทในครอบครัว แม่ณีบอกว่า “ฉันเอาผ้าไปให้กลุ่มเครือข่ายทอ เขาเป็นคนขยันทำงานดีมากทำทั้งวัน ต่อมามีคนมาเรียกฉันไปที่บ้านของเขา พบว่าด้ายทอที่ค่าสูงทอผ้าถูกฟันขาดหมด เนื่องจากสามีโกรธที่ภรรยาทำงานไม่สนใจเขา ถึงขั้นเกือบหย่าร้าง ฉันต้องไปไกล่เกลี่ย” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย, 27 ก.ย. 2546) สมาชิกกลุ่มเล่าว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นน้อย และเป็นเฉพาะบางกรณีเท่านั้น

2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน

การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ต้องเสียสละเงินส่วนตัวในการปฏิบัติงาน หากงานในส่วนนั้นไม่มีงบประมาณ เช่น ค่าโทรศัพท์ และค่าน้ำมันในการติดต่อประสานงาน (การสนทนากลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง, 24 ต.ค. 2546) และผลกระทบทางสุขภาพเชิงลบได้แก่

วัฒนธรรมองค์กรบางแห่งยังใช้ระบบเครือญาติ คนใกล้ชิด และผลประโยชน์ ในการเลือกกลุ่มเพื่อเป็นตัวแทนไปออกร้านผลิตภัณฑ์ หรือการพัฒนาคุณภาพเพื่อรับดาวทำให้ประชาชนระดับรากหญ้าไม่ได้รับผลประโยชน์

ระบบการทำงานที่ซ้ำซ้อนโดยที่ต่างคนต่างหวังผลงาน ทำให้เลือกกลุ่มทอผ้าเพื่อเป็นสมาชิกของหน่วยงานตนเองทำให้เกิดความซ้ำซ้อน นอกจากนี้การแบ่งแยกของหน่วยงานของภาครัฐ ทำให้ประชาชนสับสนที่ต้องทำตามในแต่ละหน่วยงานของรัฐและไม่เข้าใจว่าทำไมต้องแยกว่าเป็นกลุ่มสหกรณ์ หรือกลุ่มของพัฒนาชุมชน ควรจะรวมกันทุกๆหน่วย ประชาชนจะได้มีกิจกรรมที่เหมือนๆ กัน (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มสตรีทอผ้าไหม, 6 ก.ย., 2546)

3) กลุ่มพ่อค้าคนกลาง

พ่อค้าคนกลางคิดว่านโยบาย หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีผลกระทบเชิงบวกคือเป็นนโยบายที่ดีทำให้ประชาชนในชุมชนมีงานทำ แต่ส่งผลกระทบเชิงลบต่อสุขภาพคือ

ดึงคนออกจากชุมชน

การที่รัฐบาลจัดแสดงสินค้าที่เมืองทองธานีหรือตามเมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่ เป็นการดี แต่พ่อค้าคนกลางมองการกระทำนี้มีข้อดีมากที่ประชาสัมพันธ์สินค้าในวงกว้าง แต่มีข้อจำกัดคือ รัฐบาลกำลังดึงคนออกจากชุมชน เมื่อก่อนแหล่งค้าขายในชุมชนจะมีคนจากต่างแดนมาซื้อสินค้ามาก แต่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่ในต่างแดนรอซื้อสินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ส่วนกลางจัดซึ่งเป็นการดึงคนจากแหล่งผลิต (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มพ่อค้าคนกลาง, 27 ก.ย. 2546)

กิจการถดถอย

พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อและจำหน่ายผ้าทอประสบปัญหากิจการค้าไม่ดี สมัยบอกว่า“มีร้านค้า 2-3 ร้านปิดกิจการเพราะขายไม่ดี” (ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มพ่อค้าคนกลาง, 27 ก.ย. 2546) การที่ร้านค้าในชุมชนขายสินค้าไม่ได้ทำให้ต้องขายในราคาต่ำหรือต่ำกว่าทุน ทำให้กิจการดำเนินไปด้วยความลำบาก มีพ่อค้าคนกลางบางคนต้องนำสินค้าเร่ขายนอกชุมชน หรือตามเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและจากการสังเกตของนักวิจัยพบว่าการที่มีพ่อค้าคนกลางจำหน่ายสินค้ามีทั้งข้อดี และข้อจำกัดกล่าวคือประชาชนจำหน่ายสินค้าไม่ได้ราคาดีเท่ากับการจำหน่ายด้วยตนเองหากขายสินค้าให้พ่อค้าคนกลางทำให้ได้กำไรน้อย แต่อีกมุมมองหนึ่งคือพ่อค้าคนกลาง เป็นที่พึ่งของประชาชนผู้ผลิตเพราะบางที่ไม่รู้จะนำสินค้าไปจำหน่ายที่ไหนรอภาครัฐเรียกไปออกงานก็นานไป ขณะที่ประชาชนเองจำเป็นต้องใช้เงิน จึงขายสินค้าให้แก่พ่อค้าคนกลางในราคาที่ได้กำไรบ้างเล็กน้อย

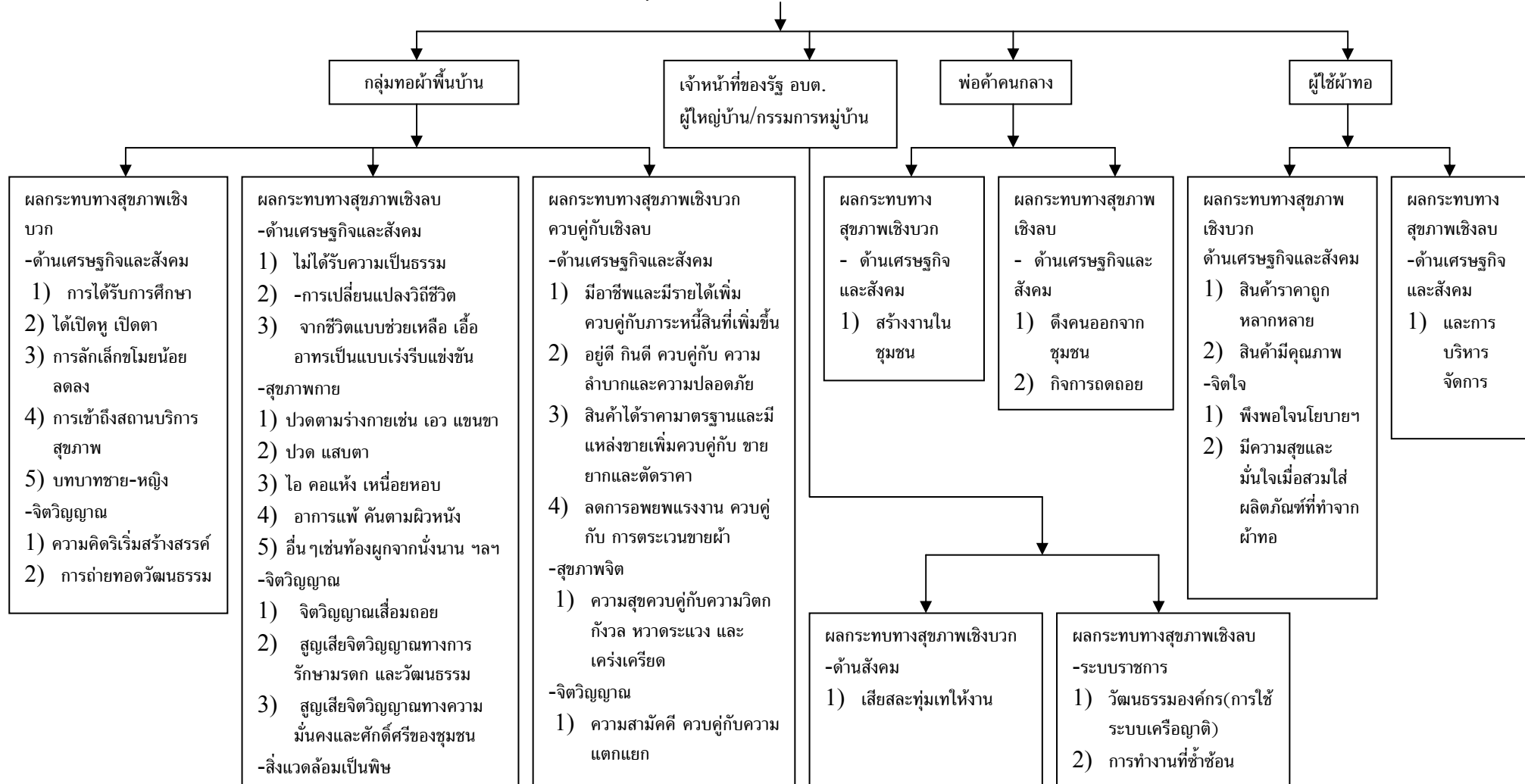
4) กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน

ผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ต่อกกลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านมีทั้งเชิงบวกและลบ เชิงบวกคือกลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านมีความพึงพอใจในนโยบาย เพราะทำให้มีสินค้าที่สวยงามและหลากหลายเลือกได้ตามใจชอบมากกว่าก่อนมีนโยบาย และราคาถูกเวลาตัดเสื้อผ้าแล้ว สวยงาม มีความสุข และความมั่นใจเวลาสวมใส่ คุณภาพดีขึ้น ลายคมชัด สวย

ทันสมัย และสีไม่ตก ดังที่นภา พูดว่า “ ผ้าไทยเดี๋ยวนี๊ คงทน ริดง่ายขึ้น และการที่ชาวบ้านเอาเปลือกไหมมาทอเป็นลายผ้า สวยงามมาก เวลาใส่ไปประชุม ชาวต่างชาติชื่นชมในความสวยงาม”(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน, 7 พ.ย. 2546) สำหรับผลกระทบเชิงลบคือ ผู้ที่ทอผ้าขาดความรู้ด้านการตลาด และบริหารจัดการทำให้ไม่สามารถสั่งซื้อสินค้าได้ตามต้องการ ดังสมศรีสะท้อนว่า “บางทีก็ผิดหวังกับชาวบ้าน ฉันซื้อผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านเพราะสวยดี พอเอามาอวดญาติเขาเห็นว่าสวยดี เลยให้ฉันสั่งซื้อให้ ฉันโทรศัพท์สั่งซื้อให้.....ชาวบ้านบอกว่าไม่มีของ พอฉันถามว่าจะมีของเมื่อไหร่ ชาวบ้านตอบว่าไม่รู้ แทนที่จะบอกว่าจะมีของจำหน่ายเมื่อไหร่ ฉันคิดว่าชาวบ้านขาดความรู้เรื่องการตลาด และการบริหารจัดการ” (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน, 4 ต.ค. 2546) การสะท้อนของสมศรีสอดคล้องกับของสตรีทอผ้าที่ต้องการการได้รับความรู้ทางการตลาด

ผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ สรุปได้ดังแผนภูมิที่ 5

ผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

แผนภูมิที่ 5 ผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จากมุมมองของผู้มีส่วนได้เสีย ดังนั้นกรอบประเด็นคำถามจึงมีใจความสำคัญเฉพาะเจาะจงกับผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งจะมีทั้งกลุ่มผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มทอผ้าไหมสีเคมี และธรรมชาติ จำนวน 50 คน 2) กลุ่มทอผ้าคราม ผ้าฝ้ายสีเคมี และธรรมชาติ จำนวน 53 คน 3) กลุ่มทอผ้าไหมไหมพรม จำนวน 23 คน ผู้ประกอบการค้าผ้า จำนวน 5 คน และผู้บริโภค จำนวน 5 คน โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกต อย่างมีส่วนร่วม และการจดบันทึกภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมในทุกด้าน ตลอดจนการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวด้วย

ผลการวิจัยพบว่า การนำนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นนโยบายใหม่ สู่การปฏิบัตินั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับจังหวัดส่วนใหญ่ เข้าใจนโยบาย และปรัชญาของนโยบาย แต่ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับอำเภอ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจแนวคิดของนโยบาย นอกจากนี้ยังมีความซ้ำซ้อนของการปฏิบัติงานตามนโยบาย

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่กระทบต่อสุขภาพของกลุ่มทอผ้า พ่อค้าคนกลางและผู้ซื้อผ้าทอโดยตรงมีทั้งในด้านบวกหรือด้านลบอย่างเดียว และทั้งบวกและลบควบคู่กัน ซึ่งผลกระทบทางสุขภาพที่พบมีทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม การศึกษา การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตสุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพจิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม

5.2 อภิปรายผล

ด้านนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

หลังจากรัฐบาลกำหนดนโยบายและได้มีการถ่ายทอดนโยบายสู่หน่วยงานภาครัฐต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปปฏิบัติและทำความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบ จากการศึกษากลุ่มทอผ้าพื้นบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายพบว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐระดับจังหวัดส่วนใหญ่เข้าใจแนวคิดและปรัชญาของนโยบายดี แต่เจ้าหน้าที่ระดับล่างสมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการหมู่บ้าน และประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังไม่เข้าใจถึงหลักการหรือแนวคิดพื้นฐานของนโยบาย แต่จะเข้าใจเพียงผิวเผินว่ารัฐบาลส่งเสริมให้กลุ่มมีงานทำมีรายได้ หาช่องทางการขายเพิ่ม และหากสินค้ามีคุณภาพก็สามารถส่งออกได้ เป็นต้น ซึ่งต่างจากข้อค้นพบจากการสำรวจของเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.) ว่าเส้นกราฟแสดงความคาดหวังต่อโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีแนวโน้มสูงขึ้นมาโดยตลอด และผลสำรวจปรากฏออกมาชัดเจนว่า ประชาชนรับรู้ผลงานของรัฐบาลในโครงการนี้สูงขึ้นด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการศึกษาของเอแบคโพลล์ ศึกษาในเมืองใหญ่และไม่ได้เจาะลึกถึงการรับรู้ของประชาชนต่อแนวคิด หรือหลักการของนโยบายการช่วยเหลือที่ภาครัฐให้กับประชาชนคือการสนับสนุนความรู้และเงิน ซึ่งคล้ายกับการสนับสนุนหรือแนวทางการดำเนินนโยบายหนึ่งหมู่บ้าน หนึ่งผลิตภัณฑ์ในประเทศไทย

ด้านผลกระทบเชิงบวกและลบทางสุขภาพ กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ

จากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของการศึกษาครั้งนี้สอดคล้อง หรือแตกต่าง หรือค้นพบใหม่ จากการศึกษาอื่นๆ ดังต่อไปนี้

ผลกระทบทางสุขภาพเชิงบวก

ผลกระทบเชิงบวกทางสุขภาพกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในแต่ละกลุ่มผู้ร่วมดำเนินการวิจัย ได้แก่

กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน

ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มทอผ้าครามและผ้าฝ้าย และกลุ่มทอผ้าไหม ได้พัฒนาความรู้และทักษะต่างๆในการทอผ้า นอกจากนี้ การศึกษาครั้งนี้ยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิง-ชาย โดยแต่เดิมชายไทยมีบทบาทเด่นในการหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนผู้หญิงมีบทบาทในการดูแลสมาชิกในครอบครัว แต่ปัจจุบันผู้หญิงมีรายได้จากการทอผ้าและออกไปจำหน่ายสินค้าออกชุมชนผู้ชายได้แบ่งเบาภาระของผู้หญิง ผู้ชายได้มาช่วยดูแลครอบครัวและมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าจากผู้เฒ่าผู้แก่สู่เยาวชนรุ่นหลัง

ซึ่งผลของการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ จรรย์ญา วงษ์พรหม และคณะ (2543) และสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบัติ เทศกุล (แช่แฮ) และคณะ (มปป.) ในประเด็นนโยบายการพัฒนาขนาดกลางและย่อย ทำให้คนงานได้ทำงานใกล้บ้านและมีเวลาใกล้ชิดครอบครัว อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ได้ค้นพบสิ่งใหม่ที่น่าสนใจนอกเหนือจากการศึกษาอื่นๆ คือกลุ่มทอผ้าใช้ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ลายผ้าใหม่ การลักเล็กขโมยน้อยในชุมชนลดลงอันเนื่องมาจากคนในชุมชนมีรายได้เพิ่ม กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านได้เปิดโลกทัศน์ของตนเองได้เรียนรู้ว่าสังคมในเมืองใหญ่มีการดำเนินชีวิตแบบไหนและมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ และความคิดเห็นกับกลุ่มคนในชุมชนอื่นๆ นอกเหนือจากชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ และการศึกษานี้ยังพบว่ากลุ่มทอผ้ามีโอกาสเข้าถึงสถานบริการสุขภาพได้ง่ายขึ้นไม่ว่าจะไปคลินิกหรือโรงพยาบาล เนื่องจากมีเงินจ่ายค่ารักษาและค่าเดินทางไปสถานบริการสุขภาพ และประการสุดท้าย กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านมีเงินส่งบุตรให้มีการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น

กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน

การศึกษานี้พบว่ากลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน พบว่า กลุ่มนี้บางคนทุ่มเทและเสียสละในการทำงานเพื่อส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติตามนโยบาย

กลุ่มพ่อค้าคนกลาง

กลุ่มพ่อค้าคนกลางพบว่ามีผลกระทบเชิงบวกทางสุขภาพ ในเรื่องของการสร้างงานแก่ชุมชนตามแนวคิดนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์, มปป.)

กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน

กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน ในการศึกษารุ่นนี้พึงพอใจในการใช้ผ้าทอพื้นบ้าน เนื่องจากหลังจากมีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้ผ้าทอพื้นบ้านมีคุณภาพดีขึ้น สีไม่ตก รีดง่ายขึ้นกว่าเดิม มีลายผ้าที่หลากหลายสวยงามและราคาถูกกว่าเดิม ซึ่งผลของการศึกษานี้สอดคล้องกับผลการสำรวจของคณะกรรมการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ศูนย์แสดงสินค้าอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี ปี พ.ศ. 2545 ในประเด็นที่ประชาชนพึงพอใจสินค้าของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพราะราคาถูก

ผลกระทบทางสุขภาพเชิงลบ

ผลกระทบเชิงลบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้แก่

กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน

ผลการศึกษาครั้งนี้เกี่ยวกับผลกระทบเชิงลบทางสุขภาพกายของกลุ่มทอผ้า คล้ายกับการศึกษาของ วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ (2540) และโครงการศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ (2542) ที่พบว่า กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านมักมีปัญหา การปวด

เมื่อตามตัว ปวดชาตามแขนขา ปวดเอว ปวดหลัง เกิดอาการระคายเคืองดวงตาและทางเดินหายใจ มีอาการแพ้สารเคมีตามบริเวณผิวหนังและมีอาการปวดและเวียนศีรษะจากการสูดดมกลิ่นของสีย้อมและสีล้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มทอผ้าที่ใช้สารเคมี นอกจากนี้การใช้สารเคมีอย่างแพร่หลายในชุมชน ย่อมส่งกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนอันมีผลต่อสุขภาพครอบครัวและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของโครงการศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ (2542)

สำหรับผลการศึกษาที่ค้นพบได้พบสิ่งใหม่ ด้านเศรษฐกิจและสังคม คือ การไม่ได้รับความเป็นธรรม การใช้ระบบพรรคพวกและผลประโยชน์ที่เอื้อให้พ่อค้าคนกลาง หรือผู้มีอำนาจออกงานจำหน่ายสินค้าแทนกลุ่มทอผ้า นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มทอผ้ามีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการเคยพูดคุย รับประทานสัปดาห์ด้วยกันตอนกลางวันเป็นต่างคน ต่างอยู่ เร่งรีบและแข่งขันกันทำงาน ในส่วนของสุขภาพทางจิตวิญญาณ ที่การศึกษานี้พบต่างจากการศึกษาอื่นๆในประเด็นต่อไปนี้

1) จากการที่นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างชุมชน ได้ทำให้เกิดผลกระทบตามมาคือกลุ่มทอผ้าที่ไปศึกษาดูงานจากกลุ่มทอผ้าต้นแบบได้ลอกเลียนวิธีการทอผ้าจากกลุ่มทอผ้าต้นแบบ และจำหน่ายอย่างแพร่หลายทำให้กลุ่มทอผ้าต้นแบบรู้สึกสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรม คือลายผ้าที่บรรพบุรุษคิดขึ้น และสอนสั่งมาหลายร้อยปี

2) การที่ภาครัฐให้โอกาสชุมชนในการเปิดร้านแสดงสินค้าตามงานต่างๆ ได้มีการแอบอ้างชื่อกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงในการจำหน่ายสินค้าทำให้กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านที่ถูกแอบอ้างชื่อรู้สึกสูญเสียศักดิ์ศรี และชื่อเสียงในการทอผ้า

3) ความเสื่อมถอยทางจิตวิญญาณจากการที่กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านมีความสุขกับการมีเงินและยึดในวัตถุเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเสื่อมถอยทางจิตวิญญาณเพราะความสุขที่แท้จริงจะต้องมองเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวมทุกมิติ ไม่ใช่มองแต่เงินอย่างเดียว เพราะหากเงินหมด กลุ่มทอผ้าจะมีความสุข (ประเวศ วะสี, 2543)

กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน

ผลของการศึกษาที่ต่างจากการศึกษาอื่นๆคือวัฒนธรรมมองคักรบางแห่งเอื้อให้ผู้ที่ไม่ใกล้ชิด หรือเครือญาติ ได้รับผลประโยชน์ มากกว่ากลุ่มทอผ้า และระบบการทำงานมีความซับซ้อน สร้างความสับสนแก่ประชาชน

กลุ่มพ่อค้าคนกลาง

การพบสิ่งใหม่ในการศึกษานี้ คือ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่นโยบายนี้ทำให้คนไม่ไปซื้อสินค้าในชุมชน และกิจการของพ่อค้าคนกลางไม่เจริญเหมือนที่ผ่านมา

ผลกระทบทางสุขภาพทั้งเชิงบวกและเชิงลบควบคู่กัน

การศึกษานี้พบว่ามีหลายปัจจัยที่นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งเชิงบวกควบคู่กับเชิงลบ ในประเด็นเดียวกัน ได้แก่

กลุ่มทอผ้า

การศึกษานี้ค้นพบต่างจากการศึกษาอื่นๆ คือ กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านหลายกลุ่ม มีอาชีพ รายได้มาจุนเจือครอบครัว ทำให้ครอบครัวได้กินดี อยู่ดี มีความสุข ลดการอพยพไปทำงานต่างถิ่น กลุ่มส่วนใหญ่มีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งคล้ายกับการศึกษาของบงกช หงษ์คำมี (2537) สุริยา สมุทคุปดี (2537) และ จริญญา วงษ์พรหม และคณะ (2545) นอกจากนี้การศึกษานี้ยังพบว่าแม้กลุ่มทอผ้าส่วนใหญ่มีความสามัคคีกัน แต่มีบางคนซึ่งเป็นส่วนน้อยมีความแตกแยกไม่สามัคคีกัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของจริญญา วงษ์พรหม และคณะ (2545) และกลุ่มทอผ้าบางกลุ่มขายสินค้าตัดราคาซึ่งกันและกัน การค้นพบในครั้งนี้คล้ายกับการสรุปของ สุชาติ อรุณรักถาวร (2546) ในประเด็นที่สินค้าที่ผลิตจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไม่มีการกำหนดราคามาตรฐานในการจำหน่ายสินค้า

สำหรับผลการศึกษาที่พบเพิ่มเติมจากการศึกษาอื่นๆ คือ

1) กลุ่มทอผ้าบางกลุ่มสมาชิกมีภาระหนี้สินเพิ่มจากการที่ภาครัฐให้กู้ยืมเงินมาลงทุนเพื่อดำเนินการทอผ้า และเมื่อกลุ่มมีรายได้เพิ่มแทนที่จะนำเงินมาชำระหนี้ก็กลับไปลงทุนและใช้จ่ายด้านอื่นในครอบครัว กลุ่มทอผ้าห่มส่วนใหญ่ขายสินค้าได้น้อย และกลุ่มทอผ้าใหม่ส่วนน้อยที่มีลายผ้าไม่สวยจะขายสินค้าได้น้อยเช่นกัน

2) ความยากลำบาก ในการตะเวนขายสินค้า นอนบนพื้น ชื่อน้ำอาบ ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

3) มีความหวาดระแวงและวิตกกังวลว่าคนอื่นจะลอกเลียนแบบลายที่คิดขึ้นเอง นอกจากนี้ยังกังวล และเครียดจากการที่กลัวว่าจะขายสินค้าไม่ได้

4) ในขณะที่กลุ่มทอผ้าฝ้ายและผ้าไหมของชุมชนต่างๆ ส่วนใหญ่ขายสินค้าได้ดี มีชื่อเสียง และมีแหล่งขายเพิ่มมากมายแต่มีบางชุมชนขายสินค้าได้ลำบาก และไม่มีแหล่งขาย

5.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปรับปรุงการดำเนินงาน

ข้อเสนอแนะจากการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. กรรมการหมู่บ้าน พ่อค้าคนกลางและ ผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้านสรุปได้ ดังนี้

การดำเนินงานของภาครัฐควรปฏิบัติดังนี้

- 1) หน่วยงานของรัฐบาลควรมีการกำหนดราคากลางของผ้าทอแต่ละชนิด
- 2) การจดลิขสิทธิ์ทางภูมิปัญญาเวลาคิดลายผ้าได้ใหม่ ๆ ต้องใช้เงิน ประชาชนไม่มีเงิน และเป็นเรื่องที่ยากในทางปฏิบัติเพราะมีการเปลี่ยนแปลงทางแฟชั่นตลอดเวลา หากต้องจดทุกตัวจะมีปริมาณมากประชาชนในชนบทไม่มีเงินเพียงพอ ดังนั้นหากรัฐบาลต้องการส่งเสริมให้มีการจดลิขสิทธิ์รัฐบาลควรจัดทำให้ฟรี และหารูปแบบที่เหมาะสมให้แก่ประชาชน
- 3) จัดหาตลาดถาวรหรือให้รัฐบาลรับซื้อผ้าจากประชาชน เพื่อประชาชนจะได้ขายผลิตภัณฑ์ และทำให้กลุ่มทอผ้า โดยเฉพาะกลุ่มทอผ้าไหม และผ้าห่มลดความกังวลเรื่องการขายผลิตภัณฑ์และไม่ต้องตะเวนขายผ้า
- 4) การจัดงานส่งเสริมสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ นอกจากจะจัดในเมืองใหญ่แล้ว ควรจัดในชุมชน และหาวิธีการส่งเสริมให้คนมาดูงานในแหล่งผลิต เพื่อเป็นการดึงดูดคนให้มารู้จักชุมชน ไม่ใช่ดึงดูดคนจากชุมชนออกไป
- 5) การกำหนดนโยบายควรเปิดโอกาสให้ชุมชนในรากหญ้าได้แสดงความคิดเห็น เนื่องจากการสนับสนุนของรัฐบาลอาจไม่ตรงประเด็น เช่น ให้เงินกู้ยืมแก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนผลิตสินค้าตามที่ภาครัฐกำหนด เช่นการทอผ้าไหมเพิ่มเติมจากการทอผ้าฝ้าย ในขณะที่ประชาชนมีความถนัดแต่เรื่องการทอผ้าฝ้าย ไม่แน่ว่าทอผ้าไหมแล้วจะขายได้ไหม จึงไม่รับการช่วยเหลือในเรื่องเงินลงทุนจากภาครัฐ
- 6) การประเมินผลการทำงานของเจ้าหน้าที่ รัฐบาลควรติดตามการทำงานของเจ้าหน้าที่ของภาครัฐอย่างใกล้ชิดไม่ใช่รับฟังจากการประชุมหรือรายงาน ควรส่งคนมาสอบถามจริงจากประชาชน
- 7) พัฒนาระบบการให้ความรู้และการตลาด ให้มีประสิทธิภาพและครอบคลุมทุกกลุ่มทอผ้า
- 8) ต้องการให้ภาครัฐ รับออเดอร์มาให้แทนพ่อค้าคนกลาง เพื่อเป็นการลดการเอาเปรียบ กลุ่มทอผ้าจากพ่อค้าคนกลาง
- 9) ไม่ควรรับพ่อค้าคนกลางเข้าร่วมเป็นกลุ่ม หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
- 10) ควรมีการปลูกฝังเรื่องคุณธรรมควบคู่กับการส่งเสริมอาชีพ

11) กำหนดมาตรการในท้องถิ่นอย่างเข้มงวดในการกำจัดน้ำทิ้งที่มีสีเคมีเจือปนและเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับรู้ส่วนประกอบของสีเคมีที่ใช้ในกระบวนการทอผ้า และกระบวนการบำบัดสีเคมีให้แก่ประชาชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำสู่การปฏิบัติจากนักวิจัยที่เพิ่มเติมจากกลุ่มทอผ้า และผู้ที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1) หน่วยงานในภาครัฐควรประสานการทำงานแบบบูรณาการ และลดความซ้ำซ้อนของการทำงาน เช่นหน่วยงานของพัฒนาชุมชน และสหกรณ์การเกษตร ไม่ควรจัดตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าในชุมชนเดียวกัน ทำให้ประชาชนสับสนและเกิดความแตกแยก เพราะอยู่คนละกลุ่ม และในการช่วยเหลือควรกระจายให้ครอบคลุมและทั่วถึง มากกว่าจะเฉพาะกลุ่มที่เข้มแข็ง

2) หน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านสุขภาพระดับจังหวัด เช่นสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ควรเพิ่มผู้ที่รับผิดชอบนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จากเดิมมีเพียงผู้ที่รับผิดชอบฝ่ายอาหาร เป็นการดูแลการเจ็บป่วยจากการทำงาน และการได้รับสารพิษจากการทำงานเพราะนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เกี่ยวโยงกว้างในหลายกลุ่มอาชีพ เช่น การทอผ้า การจักสาน เป็นต้น

3) กระทรวงสาธารณสุขควรส่งเสริมให้บุคลากรเข้าใจเรื่องนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ส่งผลกระทบทางสุขภาพและส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจในการดูแล เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้น และส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้เรื่องผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

4) กระทรวงมหาดไทยควรส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด อำเภอ อบต. และกรรมการหมู่บ้าน ได้รับรู้ถึงผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และกำหนดนโยบาย หรือแผนป้องกันการเกิดปัญหาสุขภาพของชุมชนจากนโยบายดังกล่าว เช่น นโยบายการจัดทำบ่อบำบัดน้ำทิ้งจากสีเคมีที่ใช้ย้อมผ้า

การนำผลการวิจัยไปใช้

1) เกิดคุณค่าทางการศึกษาโดยเฉพาะในด้านสุขภาพ การวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากนโยบายสาธารณะของรัฐบาลต่อชาวบ้าน นักวิชาการหรือนักศึกษาได้นำผลงานวิจัยไปใช้เป็นฐานในการศึกษาข้อมูลในเชิงลึกเฉพาะประเด็นหรือสามารถวิเคราะห์ประเมินผลกระทบ และเรียนรู้ต่อการให้ข้อเสนอแนะต่อนโยบายได้

2) เกิดคุณค่าต่อเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานรับรู้ถึงข้อค้นพบจากการวิจัย และนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากลุ่ม และเป็นข้อเสนอแนะต่อการกำหนดนโยบายด้านสุขภาพของรัฐบาลต่อไป

3) ผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาเพิ่มผลกระทบในเชิงบวก และลดผลกระทบในเชิงลบ กับกลุ่มทอผ้าในพื้นที่ได้

4) เกิดคุณค่าต่อองค์กรท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชาชนผู้ทอผ้า ได้เรียนรู้ถึงผลกระทบจากนโยบายรัฐ และสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้าน

ข้อเสนอแนะในการดำเนินการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบของนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ต่อผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น การผลิตสุรา การทำอาหาร
2. ควรมีการศึกษาเชิงลึกถึงแนวทางการช่วยเหลือที่รัฐให้แก่ประชาชนตามนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ว่าคุ้มทุน และความยั่งยืนเมื่อรัฐบาลต้องลดการช่วยเหลือลง
3. ควรศึกษาถึงสารพิษที่อยู่ในร่างกายของผู้ทอผ้า และสิ่งแวดล้อมได้แก่ ดิน และน้ำ ในชุมชนที่มีการทอผ้า ตลอดจนส่วนประกอบของโลหะหนักที่เป็นส่วนผสมของสีย้อมผ้า
4. ควรศึกษาเชิงปริมาณหาความมาก น้อย และความรุนแรงของการเกิดผลกระทบทางสุขภาพโดยใช้ข้อมูลจากการศึกษานี้เป็นฐานในการศึกษา
5. ควรมีการนำปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ได้จากการศึกษานี้ไปศึกษาเชิงกว้างว่าเป็นปัจจัยกำหนดสุขภาพของกลุ่มทอผ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มอื่นๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- การเมืองหากินกับกองทุนเงินล้าน. (2546). ได้ข้อมูลเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2546 จาก World Wide Web:http://www.itdoa.com/news_itda/jun45/jum_24.htm
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. (2544). สถิติสิ่งไทย 2543. มปป.
- คณะกรรมการโครงการ OTOP Product Champion. (2546). ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ (กอ. นตผ.) และคำสั่งคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ. มปป:มปป.
- คำปน ปาโท. (2531). ผลกระทบของการทอดผ้าต่อเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านหนองห้าง ตำบลโนนนาจาน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โครงการศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้านภาคเหนือ. (2542). การสำรวจข้อมูลพื้นฐานกลุ่มทำการผลิตที่บ้านในภาคเหนือ. (หน้า 38-39) เชียงใหม่: Homenet Thailand.
- โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”(One Tambon One Product). (2546). กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ได้มาเมื่อ 25 ส. ค. 2546 จาก World Wide Web:
<http://www.depthai.go.th/th/control/data6/dbimages/>
- จริญญา วงษ์พรหม และคณะ. (2543). การศึกษาสถานภาพและฐานข้อมูลหัตถกรรมถักทอ ย้อม ทอถิ่นอีสาน, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จริญญา วงษ์พรหม และคณะ. (2545). ผู้ทำงานอยู่กับบ้าน : ข้อมูลและสถานการณ์ 4 ภาค, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จารุพงศ์ พลเดช. (2546). วิสาหกิจชุมชน:สไตส์ พช. เอกสารอัดสำเนา.
- दनัย กล่าวแล้ว. (มปป). ความเข้าใจในนโยบายสาธารณะ. มปป:มปป.
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด วิชัย เอกพลากร ปัตพงษ์ เกษสมบูรณ์. (2545). การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเพื่อการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ : แนวคิด แนวทาง และแนวปฏิบัติ. นนทบุรี:บริษัทดีไซร์จำกัด.
- ธรรพงษ์ สุคันโธ. (2545). การพัฒนาหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์. ประชาชาติธุรกิจ 3357 (14-17 มีนาคม): 33.
- บัญชีสินค้าชุมชน หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ผ่านกระบวนการประชาคม ปี 2546. ได้ข้อมูลเมื่อวันที่ 20 พ. ย. 2546. จาก World Wide Web:
http://www.thaitambon.com/OTOP/Provincial_OTOP/Provinces.htm

- บงกช หงษ์คำมี. (2537). การศึกษาองค์ประกอบในการดำรงอยู่ของกลุ่มธุรกิจขนาดย่อม
ในชุมชน: ศึกษากรณี กลุ่มทอผ้าสีธรรมชาติ หมู่บ้านหนองขาม ตำบลนาชุมแสง
อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น, โครงการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองปริญญาศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประเวศ วะสี. (2543). สุขภาวะในฐานะอุดมการณ์ของมนุษย์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี:
สำนักงานปฏิรูประบบสาธารณสุข.
- ปรัชญาพัฒนาการ และความสำเร็จของโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งเมืองโออิตะ
ญี่ปุ่น : แนวคิดและประสบการณ์ที่สามารถนำมาใช้กับประเทศไทย” ได้ข้อมูลเมื่อวันที่
16 ส. ค. 2546 จาก World Wide Web: [http://www. depthai. go. th/Interdata/Doctoktm/Oita/](http://www.depthai.go.th/Interdata/Doctoktm/Oita/)
- ปราณี วงษ์เทศ. (2533). ผู้หญิงสยาม: บทบาทและสถานภาพของผู้หญิง ร่องรอยจากพิธี
กรรม ศิลปวัฒนธรรม. (มีนาคม 2533) : 109-118.
- พัฒนา กิติอาษา. (2532). “ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา” , ใน เอกสารประกอบ
นิทรรศการผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา. หน้า 7-29. ขอนแก่น: ภาควิชา
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มนู อุดมเวช และคณะ. (2536). ผ้าไทดำกับการอพยพ : กรณีตัวอย่างความสัมพันธ์
ระหว่างการย้ายถิ่นกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม. เอกสารนำเสนอในการ
สัมมนาเรื่อง “ผ้า : มรดกร่วมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
1-2 กันยายน 2536.
- ยุพินศรี สายทอง. (2528). ทอผ้า. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- รัศมี สมรรถชัย. (2545). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพและสมรรถภาพปอด
คนงานโรงงานทอผ้า จังหวัดชัยภูมิ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาอนามัยสิ่งแวดล้อม). ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เริงฤทธิ์ วัฒนศึกษา. (2535). การเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าไหม : ศึกษาเฉพาะกรณีเขต
สุขาภิบาลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- วัลลภา เพ็ญระยับ. (มปป.). กระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ:ความเข้าใจ
เบื้องต้น. มปท. :มปป.
- วรรณชนก จันทชุม. (2545) การวิจัยทางการพยาบาล : การเลือกตัวอย่างและการกำหนด
ตัวอย่าง. มปท. :มปป.

- วิทยา จาระพูนผล. (มปป.). เส้นเลือดขอด. เอกสารวิชาการสำหรับประชาชน:บริษัทบูทส์ (ประเทศไทย) จำกัด.
- วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์และคณะ. (2540). รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาการจ้างแรงงานสตรีนอกระบบในภาคอุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น:สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สนั่น ชูสกุล. (2536). ผ้าทอ : สายสัมพันธ์เดิมกับชาวอีสาน , เดอะเนชั่นรายสัปดาห์ 1, 53 (11-17 มิถุนายน) : 54-55.
- สรุปข้อมูลการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ระดับภาค. ได้ข้อมูลเมื่อวันที่ 11 ต. ค. 2546 จาก World Wide Web : <http://www.thaitambon.com/tambon/topccatlist.asp>
- สุชาติ อรุณรักถาวร. (2546)โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์(One Tambon-One Product) กรมส่งเสริม กระทรวงพาณิชย์. ได้ข้อมูลเมื่อวันที่ 25 ต. ค. 2546 จาก World Wide Web : <http://www.depthai.go.th/th/control/data6/Abimges/>
- สุนิสา สุจิตานนท์ และคณะ. (2536). การทอผ้าไหมลายขิด : ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นอีสาน. เอกสารนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง “ผ้า : มรดกร่วมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 1-2 กันยายน 2536.
- สุนัย ณ อุบล และคณะ. (2536). ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว สายเมืองอุบล. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุพัตรา ศรีสุข. (2543). แนวโน้มผ้าไทยในตลาดโลก. เอกสารประกอบการเสวนาของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ งานภูมิปัญญาไทยสู่ภัยเศรษฐกิจ. ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ 1 เมษายน 2543.
- สุพจน์ ศรีบุญสม. (2534). ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากการประกอบอาชีพทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สุภาพร รัตนแสง. (2525). การทอผ้าลายขิด. รายงานประจำวิชาการศึกษาศรี. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สุมาลย์ โทมัส. (2525). ผ้าพื้นเมือง . กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ. (2537). แม่หญิงต้องตำหูก : พัฒนาการของกระบวนการทอผ้า และการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน, ห้องไทยศึกษานิตน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นครราชสีมา.

- สมชาย นิลอาธิ. (2536). **ผ้าฝ้าย : ผ้าทอเพื่อชีวิต**. เอกสารนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง “ผ้า : มรดกร่วมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 1-2 กันยายน 2536.
- สมบัติ เหลสกุล (แช่แฮ)และคณะ. (มปป). **การศึกษามิติทางสุขภาพกับนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดกลางและย่อม**. เอกสารประกอบการสัมมนา(อัสสำเนา).
- ศิริ ผาสุก. (2544). **ผ้าไทยพื้นบ้าน**, กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์.
- หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์. (2544). **ฐานเศรษฐกิจ** 21(1612): 8-9.
- หนึ่งปี หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์. (มปป). **มปป. :มปป.**
- อนงค์ หาญสกุล. (2546). **ปัญหาสุขภาพจากการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าไหมพรม จังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธาณสุขศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อัจฉรา ภาณุวัฒน์ และ เครือจิต ศรีบุญนาถ. (2536). **ผ้าไหมในวิถีชีวิตไทยยุคและไทยเขมร**. สุรินทร์:รุ่งธนเกียรติออฟเซ็ท.
- อัจฉรวรรณ มณีชัย. (2544). **หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์**. **วารสารพัฒนาชุมชน**,40(8):65-70.
- อรรถัย ผลดี. (2536). **ลวดลายของผ้าไทย:มรดกร่วมขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไทย**. เอกสารนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง“ผ้า:มรดกร่วมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ หอประชุมเล็กศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 1-2 กันยายน 2536
- Banuri, T. (1998). **Pakistan:environment impact of cotton production and trade**. Retrieved 28, September, 2000, from the World Wide Web: http://www.216.239/pk_banuri.pdf+fabric+weaving+and+health+impact+and+illness&hl=en&start=46&ie=UTF.
- Frankish, C,J. , Green,H . W. , Ratner, P. A. , Chomik, T. & Larsen, C. (1996). **Health Impact Assessment as a tools for population health promotion and public policy**. A report to the Health Promotion Development Division of Health Canada.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1981). **Effective evaluation**. San Francisco: Jossey-Rass Publication.
- Grandjean E. (1988). **Fitting the task to the man**. 4th ed. London: Taylor & Francis Ltd.
- Health Impact assessment Unit, the University of Birmingham. (2003). **About Health Impact Assessment**. Retrieved 24, September, 2003, from the World Wide Web: <http://www.public.health.bham.ac.uk/biaru/hia.htm>

- Parse, R. R. (1996). Building knowledge through Qualitative research: the road less traveled. *Nursing Quarterly*, 9(1):10-16.
- Taj, Z. A. (2003). **Globalization & international development in textiles and garments.** Country Report of Pakistan. Retrieved 23, September, 2003, from the World Wide Web: http://www.tgwu.org.uk/TGWUInternatED/Textiles/country_report_of_pakistan.htm
- Tanaka, Y. (2002). **A comparative study of textile production and trading from the beginning of the 16th century to the end of the 19th century.** Retrieved 12, July, 2002, from the World Wide Web: <http://www.lian.com/TANAKA/englishpapers/comtext.htm>
- The cocoon strikes back: innovative products could revive a dying.** (2000). Retrieved 9, July, 2002 from the World Wide Web: <http://www.jinipan.org/trends00/honbunt;001117.html>
- United Nations Development Programme.** (2002). Health Condition of children in the Sericulture Industry in the study areas. Retrieved 9, July, 2002, from the World Wide Web: <http://www.hdrc.in/childrenandpoverty/ref/silkroute/hccwsi.html>

ภาคผนวก

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยจำแนกตามลักษณะประชากร

ลักษณะประชากร	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่มทอผ้า จำนวน 126 คน		
● เพศ		
หญิง	126	100
ชาย	-	-
● อายุ		
20-29 ปี	11	8.73
30-39 ปี	17	13.50
40-49 ปี	47	37.30
50-59 ปี	40	31.74
60 ปี ขึ้นไป	11	8.73
ค่าเฉลี่ย = 46.01 (S.D.=26.46)		
● รายได้		
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 999	6	4.76
1,000-4,999	105	83.34
5,000-9,999	14	11.11
10,000-14,999	1	0.79
15,000 ขึ้นไป	-	-
ค่าเฉลี่ย = 2,817.57 (S.D.=3,861.74)		
● การศึกษา		
ป.4	95	75.40
ป.6	20	15.87
ม.3	7	5.55
ม.6	2	1.59
ปริญญาตรี	2	1.59
สูงกว่าปริญญาตรี	-	-

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยจำแนกตามลักษณะประชากร (ต่อ)

ลักษณะประชากร	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน		
● เพศ		
หญิง	6	26.09
ชาย	17	73.91
● อายุ		
20-29 ปี	-	-
30-39 ปี	3	13.04
40-49 ปี	14	60.87
50-59 ปี	4	17.39
60 ปี ขึ้นไป	2	8.70
ค่าเฉลี่ย = 47.65 (S.D.=7.7)		
● รายได้		
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 999	1	4.35
1,000-4,999	5	21.73
5,000-9,999	5	21.73
10,000-14,999	4	17.40
15,000 ขึ้นไป	8	34.79
ค่าเฉลี่ย = 11,341.95 (S.D.=6,390.76)		
● การศึกษา		
ป.4	3	13.04
ป.6	-	-
ม.3	4	17.40
ม.6	3	13.04
ปริญญาตรี	12	52.17
สูงกว่าปริญญาตรี	1	4.35
กลุ่มผู้ใช้ผ้าทอพื้นบ้าน		
● เพศ		
หญิง	5	100.00
ชาย	-	-

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยจำแนกตามลักษณะประชากร (ต่อ)

ลักษณะประชากร	จำนวน	ร้อยละ
● อายุ		
20-29 ปี	-	-
30-39 ปี	1	20.00
40-49 ปี	1	20.00
50-59 ปี	3	60.00
60 ปี ขึ้นไป	-	-
ค่าเฉลี่ย = 48.8 (S.D.=8)		
● รายได้		
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 999	-	-
1,000-4,999	-	-
5,000-9,999	-	-
10,000-14,999	-	-
15,000 ขึ้นไป	5	100.00
ค่าเฉลี่ย = 33,000 (S.D.=0.44)		
● การศึกษา		
ป.4	-	-
ป.6	-	-
ม.3	-	-
ม.6	-	-
ปริญญาตรี	-	-
สูงกว่าปริญญาตรี	5	100.00
กลุ่มพ่อค้าคนกลาง		
● เพศ		
หญิง	3	60.00
ชาย	2	40.00

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของผู้ร่วมดำเนินการวิจัยจำแนกตามลักษณะประชากร (ต่อ)

ลักษณะประชากร	จำนวน	ร้อยละ
● อายุ		
20-29 ปี	-	-
30-39 ปี	-	-
40-49 ปี	5	100.00
50-59 ปี	-	-
60 ปี ขึ้นไป	-	-
ค่าเฉลี่ย = 42.75 (S.D.=0)		
● รายได้		
30,000-49,999	-	-
50,000-69,999	-	-
70,000-89,999	-	-
90,000 ขึ้นไป	5	100.00
ค่าเฉลี่ย = 100,000 (S.D.=0)		
● การศึกษา		
ป.4	4	80.00
ป.6	-	-
ม.3	-	-
ม.6	-	-
ปริญญาตรี	1	20.00
สูงกว่าปริญญาตรี	-	-